SEHA L. MERAY

insanca yaşamak

hil yayın

SEHA L. MERAY insanca yaşamak

hil

Seha L. Meray

•

insanca yaşamak

hil yayın

Ankara Cad. Güncer Han 45/17
Cağaloğlu — İSTANBUL

Birinci Basım : 1974 Çağdaş Yayınları
İkinci Basım : Ocak 1983
Yayınlayan : hil yayın
Dizgi : Can Matbaa
İç Baskı : Öztürk Matbaası
Kapak Baskı : Arapgir Ofset

hil 4

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7
İnsanca Yaşamak 9
Bir Kör Gidiş Ki.... 19
Dar Kapıdan Geçmek 24
Çağdaşlık - Çağdışılık 29
Düşünen Adam 35
Bir Başka Adam 40
Mutlu Ada Ötesi 45
Sisifus'un Kaderi mi? 50
2 × 2 Kaç Eder? 55
Aykırı Düşüncede Olmak 60
«Kaz Tüyünden Bir Kalem» 65
Sevinç Günü Ama Düşünme Günü de.... 71
«Biraz Tezhip Biraz Oya....» 77
«Adam Ola, Özü Yahşi Ola!» 82
Almanya'dan Gelen Ses 87
Bunalımda Bunalmamak İstiyorsak 92
Gençlik ve Toplum Sorunu 98
Neden Gençlik? 103
Az Gelişmiş Ülkeler 109

«Lamba Elde» *115*
Cadı Kazanı *120*
Kraldan da Öteye mi? *125*
«Hak Üzere Güçlü Olmak» *130*
Aynada Dünkü ve Yarınki Görüntümüz *136*
Ağaçlarla Uğraşmaktan Ormanı Göremesek . . . *142*
Zaman Ezilenlerden Yana *146*
Lozan *151*
«Alıp da Kaçan mı?» *161*
«Avrupalılar Ailesi» *167*
Bugünlere Yarınlar Katmak *171*
Pusula Yitirilirse.... . . . . . *176*
«Pax Americana» *181*
Gracias, Senor! *186*

SUNUŞ

Bu yazılarda çeşitli konular işlenmekte. Böyle de olsa, hepsi bir ana çizgiye bağlı: İnsan kişiliğine, düşünce özgürlüğüne içten saygı; insan yapısı mutluluğu, adı ne olursa olsun, ayrıcalıklı bir azınlığın tekelinden kurtararak, büyük çoğunluklara ulaştırma çabalarıyle gönül ve emek birliği; doğal ya da yapma engeller çıksa da karşısına, insanlığın — isterse, bu yönde çaba da gösterirse — bu amaca ulaşabileceğine inanış.

Ankara, *S.L.M.*

20 Kasım 1974

İNSANCA YAŞAMAK

I

Bilim ve teknolojinin insanı Ay'a götüren başarılarıyle haklı olarak övünürken, gözü kapalı aşırı bir hayranlığın, madalyonun öbür yüzünü görmemizi engelleme tehlikesi de vardır. Gerçekten, bir yandan, bilim ve teknolojinin sağladığı yeteneklerle yıldızlara ulaşırken, öte yandan, insanlığı toptan yok etme olanağı da günlük yaşantımızın bir parçası olmuştur.

Bilim ve teknolojini yakıp-yıkıcı, yok edici amaçlarla kullanılmasının en belirli örnekleri, kısaca «NBC silâhları» denilen, nükleer, biyolojik ve kimyasal silâhlardır. Bu silâhlardaki korkunç gelişmelerin, insanlığın başarılarını, onları yaratanlarla birlikte yok edebilecek ölçüde olduğuna şüphe yoktur. İnsanı Ay'a eriştiren, Venüs'ün, Mars'ın resimlerini çekip dünyamıza yollayan teknolojik ve elektronik gelişmeler, çaresiz sanılan hastalıklara karşı bulunan antibiyotikler yeni besin ve enerji kaynakları, yapı maddeleri, computer'ler yanında, insanlığı yok edebilecek silâhların yaratılmasında da en büyük rolü bilim ve teknoloji oynamaktadır.

Bütün bu gelişmelere tarih açısından bakıldığı zaman, Alvan M. Weinberg'in dediklerine hak vermek gerekir:

«Tarih, XX. yüzyıla baktığı zaman, bu yüzyılın ana izleği (tema'sı) olarak, bilim ve teknolojiyi görecektir. Tarih, nasıl Notre Dame katedralinde ortaçağın simgesini (sembolünü) görmüşse, yüzyılımızın Büyük Bilim anıtlarında (çok

büyük roketler, yüksek enerji akseleratkrleri, yüksek akımlı araştırma reaktörleri) çağımızın simgelerini bulacaktır. Tarih, bizi bu dev bilim araçlarının yapımına iten etkenlerle, katedral yapıcılarının, piramit yapıcılarının etkenleri arasında benzerlik de görebilecektir. Bizler, anıtlarımızı bilimsel gerçek adına yapmaktayız; onlar da kendi anıtlarını dinsel gerçek adına yapmışlardı; bizler, büyük bilimimizi, kendi ülkemizin ününe bir şeyler katmak için kullanıyoruz; onlar da tapınaklarını kendi kentlerinin ününü arttırmakta kullanmışlardı; bizler, anıtlarımızı, üstün bir bilim kast'ını yatıştırmak için yapıyoruz; onlar da İsis ya da Osiris rahiplerinin hoşuna gitmek üzere o anıtları yapmaktaydılar... İnsanlı-uzay-uçuşları ya da yüksek enerji fizği gibi Büyük Bilim gösterileri yerine, çabalarımızın büyük kısmını, insanın refahını daha doğrudan etkileyen bilimsel sorunlara çevirmemiz gerekmez mi?»

Nükleer enerjinin görülmemiş ölçülerde yok edici bir silâh olarak kullanılmasında en büyük pay, İkinci Dünya Savaşı'nda, ABD'nde Manhatan District Project'de çalışan ünlü bilim adamlarına düşmektedir. Şüphesiz, bu enerjinin bir bomba olarak Hiroşima ve Nagasaki şehirlerine kullanılmasında son ve kesin kararı politikacılar vermiştir.

Hiroşima'ya 6 ağustos 1945'te atılan ilk atom bombası 20 kilotonluk, başka bir deyimle, 20.000 ton TNT gücünde idi. Bu ilk atom bombası, 245.000 nüfuslu Hiroşima'da 78.000 kişinin ölümüne, 84.000 kişinin de yaralanmasına yol açmıştı. Böylece, bir tek atom bombasının verdiği can kaybı ve yaralı sayısı, şehir nüfusunun % 60'ını bulmuştu. Kurtulanlar da, savaştan yıllarca sonra, radyasyonun etkisiyle, lösemiye tutulmuştur. Hiroşima'daki yapıların % 75'i (90.000 yapıdan 62.000'i) yerle bir olmuştur.

Hiroşima'ya atılan bomba, İngiliz Hava Kuvvetlerinin, İkinci Dünya Savaşı'nda Berlin'e attıkları büyük çaplı bombalarının tüm toplamından 1.000 kat daha güçlü idi. Bugün Amerikan ve Sovyet uçaklarının taşıyabildikleri 20 megaton-

luk (1 megaton 1.000.000 ton TNT gücüdür) bombalar, Hiroşima'ya atılan bombanın 1.000 katını aşan güçtedir. Bir tek 20 megatonluk bomba, müttefiklerin, İkinci Dünya Savaşı'nda, savaşın altı yılı boyunca Almanya'ya attıkları bomba toplamının on dört katı bir güce erişmektedir. Bugünse, 50 megatonluktan büyük güçte bombalar denenmiş bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun isteği üzerine, U-Thant'ın çeşitli ülkelerden atadığı on iki bilim adamınca hazırlanan rapor, 23 ekim 1967'de yayınlanmıştır. Bu rapor, bir atom savaşının insanlığı tüm yok edeceğini, dünya uygarlığını Taş Çağına çevireceğini, ayrıntılı ve ürpertici bir bilimsel gerçekçilikle, açıkça göstermektedir. Rapora göre, şimdi elde bulundurulan megaton nükleer silâhlardan her birinin yakıp-yıkma gücü, barutun keşfinden bu yana savaşlarda kullanılmış bütün klâsik patlayıcı maddelerin toplamını aşmaktadır. Bu silâhların kullanılması yüz milyonlarca insanı öldürmekle kalmayacaktır; çatışmaya girişmiş ülkelerdeki uygarlığı ve toplum yaşantısını da sona erdirebilecektir. Hemen yok olmaktan kurtulanların çoğu ve çatışma bölgesinin dışında kalmış olanlar da, çok geniş bir alana yayılabilen radyoaktif döküntüler yüzünden, radyasyonun uzun süreli etkilerinden korunamayacaklardır. Bu insanlar, çocuklarına, sonraki kuşaklara kadar uzanacak zararlı etkiler dolu genetik bir yük bırakacaklardır.

Bilim adamlarının raporu, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki silâh yarışının, toplam gücü bütün insanlığı yok edip de artacak ölçüde silâhların yapılmasına varmış bulunduğunu belirtmektedir.

Aslında bu durum, yarışçı devletlerin yetkili ve sorumlu kişilerince de bilinen bir gerçektir. Nitekim, gelecek gelişmeleri büyük bir serinkanlılıkla hesaplayan ABD eski Savunma Bakanı MacNamara, 23 ocak 1967'de yeni bir savunma planı önerirken, Sovyetler'in, ABD'ne karşı nükleer başlıklı roketlerle saldırmaları halinde, ABD'nin yarı gücünü yi-

tireceğini belirtmişti. Ancak, bu ilk darbeden sonra bile, ABD'nin, Sovyetler Birliği'ni, XX. yüzyıl toplumu olmaktan çıkartacak biçimde yok edebileceğini de sözlerine eklemişti. MacNamara'ya göre, bu ilk Sovyet saldırısından kurtulan silâhlardan beşte birinin Sovyet şehirlerine karşı kullanılması halinde, Sovyetler Birliği nüfusunun % 30'u (73.000.000 kişi) ile, Sovyet endüstri gücünün yarısı yok edilebilecektir. ABD'nin kayıplarına gelince, ilk darbeyi Sovyetler indirirse 120.000.000 Amerikalının, ilk darbeyi A.B.D. vurduktan sonra Sovyet karşı darbesiyle de 70.000.000 Amerikalının ölebileceğini belirtmiştir.

Asıl korkunç olanı, siyaset adamlarının, askerlik uzmanlarının, bu işlerde uğraşan bilim adamlarının ve teknoloji uzzmanlarının, bu yeni silâhları İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan silâhlara benzetme, onlarla bir tutma eğilimini ve alışkanlığını edinmeleridir. Bu, çok tehlikeli bir yanılma, aldanma ve aldatmadır. Böyle bir görüş doğru olmadığı gibi, bu görüşe dayanarak planlar hazırlayanlar da yanlış yollara gitmektedirler. Yakıp - yıkma gücü kilotonla ölçülen silâhların, gerçekte, İkinci Dünya Savaşı mermilerinden en az 1.000 kat (belki de 50.000 kat) daha güçlü olduğu unutulmamalıdır; megatonla ölçülen en küçük bomba, 305.'lik bir topçu mermisinden en az 1.000.000, en büyüğü de 60 milyon kat daha güçlüdür.

«Hiroşima bombası» artık bir birim olmuş gibidir. Atom enerjisiyle çalışan beş denizaltının taşıyacağı seksen Polaris füzesinin «2.500 ile 3.000 Hiroşima bombası» arasında bir güç olduğunu Sir Alexander Douglas - Home söylemiştir. «Zayıf güçlü termo-nükleer bomba» dendiği zaman, aslında 2 metagonluk nükleer başlığı olan bir bombadan söz edilmektedir; böyle bir bomba ise, altı yıllık Dünya Savaşı boyunca Almanya'ya atılmış ve bütün Alman şehirlerini yerle bir eden bombaların toplamını aşan bir güçtedir.

Büyük devletlerin genlkurmayları, artık çok daha korkunç yok etme gücü olan bir silâh ele geçirdikleri için, «A»

bombalarından «taktik» silâhlar diye sözetmektedirler. Böylece, neredeyse farkına varmadan, «A» bombalarını topçulukla bir tutar olmuşlardır. Oysa MacNamara, «taktik» diye adlandırılan silâhların ortalama gücünün 10 kiloton, başka bir deyimle «Hiroşima bombası»nın beş katı olduğunu söylemiştir. Bunun gibi, «kuvvetlere - karşı - strateji» terimi yanında «kaynaklara - karşı - strateji» terimi de kullanılmaktadır. Bu son terimle, ilk nükleer saldırıyı askerî hedeflere değil de, kasıtlı olarak, insan topluluklarının ve endüstri merkezlerinin bulunduğu yerlere yöneltmek anlatılmaktadır.

Aynı şey «cabadan ölü kazanmak» *(bonus kilis)* terimi için de söylenebilir. Öyle görünüyor ki, stratejide, nükleer bombaların belirli bir kilotonunun ya da megatonunun ilk şimşeğinin, ilk kavurucu soluğunun ve yok edici ilk etkilerinin verdireceği ölüleri hesaba katarak planlar yapmak daha uygun düşmektedir. Bu ilk ölülere ek olarak, radyoaktif döküntüler daha çok kurban verdirirse, bunlar «cabadan kazanılan ölüler» olarak bilânçoya geçirilmektedir. Moral düzeyde olduğu kadar, entellektüel açıdan da isyan ettirici başka yeni terimler de kullanılmaktadır. Örneğin, bir milyonluk ölü birimi anlamına gelen «mega-ölü» *(mega-death)* terimi böyledir. «Yeterinden çok ölü» *(overkil)* terimi, yok etme gücünün, bir düşman ülkesini yok etmeye yetip de artacağını anlatmak için kullanılmaktadır.

Bilim ve teknolojiin yarattığı ve şimdiye kadarki savaşlarla ölçülemeyecek bu korkunç yıkım ve kıyım tehdidi, yalnız nükleer silâhlar yüzünden ortaya çıkmış değildir. Kötüye saptırılan ve kötüye kullanılan insan dehası, bilim ve teknoloji, nükleer silâhlar kadar tehlikeli «sessiz silâhlar», başka bir deyimle biyolojik ve kimyasal silâhlar yaratmaktan, bunları geliştirmekten, çoğaltmaktan ve kullanılmaya hazır tutmaktan da çekinmemektedir. Artık, cehenneme giden yolun iyi niyetle mi, yoksa kötü niyetle mi döşenmiş olduğu belli değildir. Kaldı ki, böyle bir soru da bugün anlamını ve önemini yitirmiş bulunmaktadır.

II

Belki nükleer silâhlar kadar büyük bir tehlike, biyolojik ve kimyasal silâhlarda yatmaktadır. Son günlerde bu konu, özellikle ABD'ne ilişkin olarak, dünya kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Amerikalıların Vietnam'da gaz kullanmaları, Batı Almanya'da gaz depolamış olmaları tartışma konusu olmuştur. Bir süredir, ABD'nde, zehirli gaz taşınırken meydana gelen kazalar, Amerikan kamuoyunda bile tepkiyle karşılanmıştır. Japonya'da (Okinawa ve Riukiu adasında) Amerikan üslerindeki zehirli gaz depolarından sızmalar yüzünden hastalananlar olması, bu konuyu dünya kamuoyunda derin bir kaygı kaynağı yapmıştır. Amerikalıların Formoza'da, Filipinler'de, belki de Güney Kore'de zehirli gaz depolamış oldukları belirtilmiştir. Sovyetler Birliği'nin de çok büyük ölçüde bu çeşit stokları olduğuna işaret edilmiştir.

Aslında kimyasal ve biyolojik silâhlar sorunu yeni bir konu değildir. Birinci Dünya Savaşı'nda zehirli gaz kullanılmış, bu yüzden ölenlerin sayısı 91.000 kişiyi, saf dışı edilenlerin sayısı 1.300.000 kişiyi bulmuştu. İtalyan-Habeş savaşında da zehirli gaz — Milletler Cemiyetinin ayıplamasına rağmen — kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ise, elde stoklar bulunmakla birlikte, gaz kullanılmamıştır. Bugün biyolojik ve kimyasal silâhlar için büyük çabalar harcanmakta, yeni buluşlar, karşı konmaz silâhlar yapılmaktadır.

Biyolojik ve kimyasal silâhların üstünlüğü, bunların çok ucuza elde edilmesi kokusuz, renksiz, tatsız olmaları, karşı koymanın güçlüğü ve etkilerinin nükleer silâhlara yaklaşmasıdır. Örneğin, Botulin, Sarin ve Tabun gibi gazlardan miligramın binde, ya da on binde biri, bir insanı birkaç saniyede öldürebilmektedir. Amerikalılar Tabun (GB) gazından çok daha güçlü olan VX yapmışlardır. Sıvı halindeki bu zehirli madde tarlalara sokaklara, binalara yapışmakta, aylarca etkili kalmaktadır. Deri üzerine düşen bir VX damlacığı insanı bir-iki dakikada öldürmektedir. Bir savaşta, bir düşman

kenti üzerine bu maddeden serptikten sonra, bu kente bir mezarlığa girer gibi girilebilecektir. Bunların yanında, bugün sentetik olarak elde edilen, Meskalin gibi, Psikosibin gibi, Lizergamin (LSD 25) gibi, kimyasal kökenli, fakat psişik etkiler yapan, kurbanının sinir sistemine saldıran gazlar da vardır.

Öte yandan, çeşitli mikroplar ve salgın hastalıklar da bir saldırı silâhı olarak kullanılabilecektir. Bütün insan hastalıkları, özellikle en salgın ve virüslü hastalıklar, birer biyolojik silâh olabilir. Yıllardır, kolera ve tifüs gibi hastalıkların virüs gücünü, bir savaş silâhı olarak, arttırmaya çalışmaktadırlar. Böylece, pek çok devlet, hemen hemen hiç denecek bir para karşılığında çok büyük bir yok etme gücü ele geçirmiş olacaktır.

Bilim ve teknolojiyle birlikte insanlığı yok etme silâhları yarınımızda yaşarken, çatışmaları ve savaşı düzenleyen hukuk kuralları günümüz teknolojisinin gerisinde —çok gerisinde— kalmış görünmektedir. Sorum duygusu olan hukukçular, savaşan - savaşmayan ayırımı gözetmeyen bu silâhların hukuka aykırı olduğunda direnseler bile, devletler, nükleer silâhların kullanılmasını yasaklamakta değil, bunların denenmesinin yasaklanmasında birleşebilmişlerdir. Bu deneme yasağı bile, yeraltı denemelerini kapsamamaktadır. Kaldı ki, Fransa ve Çin, bu yasağı koyan 1963 Moskova Antlaşmasına katılmamışlardır. Öte yandan, yakın zamanlarda imzalanan bir antlaşma da, nükleer silâhların başka devletlere yayılmasını önleme amacını gütmektedir. Bu anlaşmalar kâğıtlar üzerinde dururken, devletlerin silâh depolarında, kıtalararası füzelerin başlıklarında, roket silolarında, deniz üstü ve denizaltı savaş gemilerinde, savaş uçaklarında, bütün insanlığı yok etmeye yetip de artacak ölçülerde nükleer silâhlar, kullanılmaya hazır tutulmaktadır.

Aynı şey biyolojik ve kimyasal silâhlar için de söylenebilir. Bu konuda yasaklayıcı milletlerarası tek belge, 17 haziran 1925 tarihli Cenevre Protokolüdür. Şu var ki, biyolojik

ve kimyasal silâhlara ilişkin olarak adı en çok geçen ABD, bu protokolü bugüne kadar onaylamış değildir. Protokolü onaylamış devletlerin birçoğu da, protokole taraf olmayanlara karşı, ya da bu silâhları kullanacaklara karşılık vermek üzere, özgürlüklerini saklı tutan çekinceler (ihtirazî kayıtlar) koymuşlardır. Öte yandan, protokolün ne çeşit biyolojik ve kimyasal silâhları kapsadığı, ya da kapsamadığı konusunda, devletlerin dışişleri bakanlıklarındaki hukukçular cambazlık hünerleri göstermektedirler.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, nükleer silâhların kesin olarak yasaklanması ve bütün devletlerin 1925 Cenevre Protokolüne katılması için çağrılarda bulunup durmaktadır. Öte yandan, Milletlerarası Kızıl Haç Komitesi de bu konulara çok büyük önem ve öncelik vermektedir. İstanbul'da 1969 eylül başlarında toplanacak Milletlerarası Kızıl Haç Konferansında bu konular da ele alınacaktır.

1945'ten bu yana, savaşsız geçen tek bir hafta olmamıştır. Önlenebilen, bir Dünya Savaşıdır. Böyle bir savaş ise, şüphesiz, insan soyunu yeryüzünden silip süpürecektir. Yaşadığımız «dehşet barışı»nda, öyle bir aşamaya, Churchill'in sözleriyle, öyle bir «taşma noktası»na varmış bulunuyoruz ki, «bu aşamada, güvenlik dehşetin gürbüz çocuğu, yok olmak canlı kalmanın ikiz kardeşidir.» Atom çağının açılmasında çok büyük bir payı olan Einstein şöyle demiştir: «Zincirinden kurtulan atom gücü her şeyi değiştirmiş, yalnız bir şeyi olduğu gibi bırakmıştır: Düşünme tarzımızı. Bu yüzden, örneği görülmemiş bir felâkete doğru kaymaktayız. İnsanlık yaşayacaksa, yeni bir düşünme biçimi bulmak zorundadır.» Bunca yıldır insanlığın tepesinde asılı durduğu söylenen Damokles'in kılıcı artık yerini megatonlarla ölçülen termo-nükleer bombalara bırakmıştır. Bugün insan başına 100 ton TNT gücünde patlayıcı madde düşecek kadar, nükleer silâh yığılmış bulunmaktadır. Bu «dehşet barışı»nı ayakta tutabilmek için de, devletler yılda 150.000.000.000 dolar harcamaktadırlar. Bu yılki Türk bütçesinin 50 katı!!!.

Bilim ve teknolojinin az gelişmiş bölgelere uygulanması konusunda 1963 şubatında Cenevre'de toplanmış konferansın Genel Sekreteri Dr. Carlos Chagas'ın dediği gibi, «*Bütün zaferlerine rağmen, bugün bilim yargılanmaktadır. Yargılanmaktadır, bir kez şunun için: Bilim, savaş ve yakıp-yıkma kuvvetlerine öylesine artmış bir güç katmıştır ki, insanlık, tarihte şimdi ilk defa tüm ve hep birden yok olma tehdidi ile karşılaşabilir olmuştur. Bence aynı ölçüde önemli olan şu da vardır: En gözü pek ve ötelere erişen deneylerinde, bilim, toplumla ilişkisini yitirir görünmektedir.*» Gerçekten, bilim ve teknoloji, bir kısır döngü içinde, yalnız kendisi için var olan, yalnız kendisini besleyen, kendi yarattığı sorunları çözmeye çalışan, gerçek amacını — insanı — büyük ölçüde gözden kaçırmış bir uğraşı biçimine dönüşmüştür.

Dünya nüfusu her saat 6.000, her gün 2000.000, her yıl 70 milyon kişi artmaktadır. Yakın tehlike — gelişmiş ülkelerle birlikte, fakat onlardan çok, gelişmekte olan ülkeleri tehdit eden tehlike — bu nüfusun nasıl besleneceğidir. Bilim bu yolda bir şeyler yapamazsa, silâhlanmaya ayrılan kaynakların büyük bir kısmı bu yöne çevrilemezse, bugün gazetelerde ürpertiyle okuduğumuz, Biafra'da her gün 100 çocuğun ölüm haberlerine benzer haberleri, yakın bir gelecekte, pek çok ülke için de duymayı önlemeyeceğiz. Bilim ve teknoloji, göz kamaştırıcı bulguları ve uygulamaları yanında, havamızın, sularımızın, denizlerimizin ve topraklarımızın kirlenmesine, dünya şehirlerine üşüşen başıboş insanların «asfalttan yapılmış cengel»de işledikleri suçların artmasına, gürültünün ve zehirli dumanların ortalığı kaplamasına, az gelişmiş ülkelerde ortalama ömrün gelişmiş ülkeler insanlarının gençlik yıllarını aşamamasına, bu ülkelerdeki büyük çoğunluğun eğitim, bilim ve sanatın en ilkel verilerinden yoksun didinip durmasına henüz bir çare bulamamıştır. Dünyada insanların üçte biri için gıda maddeleri ve boş zaman çokluğunun nasıl kullanılacağı çok önemli bir sorun olarak belirirken, insanlığın üçte ikisi kol gücüyle çalışmakta, dinlenecek vakit bulmamakta ve bir sonraki yemeğinin nereden

geleceğini kaygı ve umutsuzluk içinde acı acı düşünmektedir.

Telstar tipi bir haberleşme uydusunu daha 1945'lerde ilk düşünen İngiliz bilgini Arthur C. Clarke, böyle bir uydu 1962' de yörüngelendiği zaman yeni bir yazı yazarak, yirmi yıl sonrasına, 1982'lere bakmıştır. Clarke, bu yazısında, birçok teknolojik yeniliklerle dolu engin bir ufuk gösterdikten sonra, asıl amacın unutulmaması, ya da bir yana atılmaması gerektiğini bir masalla anlatmıştı. Bu masalı hepimiz, bir çocuk saflığı ve bir büyük insan, gerçek bir (Homosapiens - Düşünen insan) sorumluluğuyle dinlemeliyiz :

İranlı bir hükümdarın çok sevdiği kraliçesi ölmüş. Hükümdar, bütün varlığını, kraliçesi için, o zamana kadar görülmemiş büyüklük ve güzellikte bir türbe yapımına vermiş. En büyük mimarları, en ünlü ustaları tutarak, İran'ın en güzel mermerleriyle, mezarı çevreleyecek iç avlulu bir türbe yapılmasını buyurmuş. Türbe her yıl biraz daha yükselmiş. Biçimiyle, işçiliği ve kakmalarıyla, çok yüksek kuleleri ve minareleriyle, bir dünya hârikası sayılmaya başlanmış. Hükümdar, yıllarca çalışılmasına rağmen, istediğine tam erişilemediğinden yakınır, mimarî âhengin kusursuzluğunu neyin bozduğunu düşünürmüş.

Bir gün, hükümdar, anıtın tepesinde, iç avluya dönük balkondan aşağılara bakarken, tam âhengi neyin bozduğunu anlar gibi olmuş. Baş mimarı çağırtarak, artık aşağıda bir nokta gibi duran sevgili kraliçesinin mezarını göstermiş : «Kaldırın, atın şunu oradan!» demiş.

Bugün, bilim ve teknoloji, kalkış ve varış noktaları olması gereken insana karşı, biraz öyle bir hükümdar gibi davranmıyor mu?

28 Ağustos 1969

Kendi toplumumuzda günlük sorunlarımız, kaygılarımız, yakınmalarımız, didinmelerimiz, özlem ve umutlarımız içinde, çağımızın insanı olarak, bütün insanlığın, 2000 yılına, XXI. yüzyıla nasıl yol aldığını değerlendirmeye, bu gidiş üzerinde düşünmeye, bu gidişi etkilemeye pek vakit bulamıyoruz. Belki de, güçsüzlüğün yarattığı bir aşırı gerçekçilik ve umursamazlık duygusuyla, böyle davranmakta pek gerek ya da yarar bile görmüyoruz. Oysa, «Ortak Evimiz» olan bu dünya'da, bir parçası olduğumuz tüm insanlığı alıp götüren bilinçsiz bir akıntının, çağımız insanlarını, yüzyılımızın çok çeyreği boyunca, hangi kıyılara nasıl atabileceğini — bütün günlük çabalarımıza, geleceğe ilişkin özlem ve umutlarımıza anlam kazandıracak bir tutumla — düşünmemiz de zorunlu değil midir?

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant, 18 temmuz 1970 tarihinde, New York'ta, Birleşmiş Milletler Merkezinde toplanan Dünya Gençlik Kurultayı'nı açarken, insanlığın içinde bulunduğu durumu şöyle belirtmişti :

«Hayatım süresince insanlığın en büyük başarılarından birtakımı gerçekleştirilmiştir. Benim kuşağım, elektroniğin, sibernetiğin doğuşuna; atomun parçalanmasına ve nükleer enerjiye gem vuruluşuna; tıpta, mikrobiolojide ve bilimle teknolojinin başka alanlarında yüzlerce yeni gelişmelere tanık olmuştur.

«Birleşmiş Milletler istatistikleri son 20 yılda dünya yüzünde nüfusun bir kat çoğaldığını, ölüm oranlarında dramatik bir eksilme olduğunu, insan ömrünün uzadığını, daha

iyi sağlık koşullarının sağlandığını, dünya işleyimsel (sanayi) üretiminin üç kat, uluslararası ticaretin dört kat arttığını göstermektedir.»

Madalyonun öteki yüzü için, U-Thant şunları söylemektedir:

«Şu var ki, benim kuşağım, bu olağanüstü başarı öykülerinin yanı sıra, kötülüklerin, adaletsizliklerin ve zekâ yoksunluğunun en hüzün verici örneklerine de tanıklık etmiştir. Benim hayatım boyunca, iki dünya savaşı milyonlarca insanı öldürmüştür. Birleşmiş Milletler'de silâhsızlanma görüşlerinin başlamasından bu yana, dünya silâhları inanılmaz ölçülere varmış, yılda 200 milyar dolarlık giderlere yol açmış ve «gereğinden çok-öldürme yeteneği» *(over-kill capacity)* gibi kavramlar kullanılır olmuştur. Bir yandan Ay'ı Dünya'ya bağlarken, öte yandan, uluslar, ideolojiler, soylar ve siyasal sistemler arasındaki insan yapısı engelleri aşmayı becerememiş durumdayız.

«Aynı gezegenin üstünde, aynı güneş sistemi içinde, bolluk ve aşırı tüketime boğulmuş halklarla, Buddha ve İsa çağlarındaki kadar yoksul ve az gıda alan halkların yan yana yaşadıklarını görmekteyiz. Bugün, kimi gelişmiş ülkelerde doğan çocuklar 70 yılı aşan bir ömür sürebileceklerdir. Aynı anda dünyanın en yoksul ülkelerinde doğan başka çocuklarsa, 30 yıldan daha az yaşayacaklardır. Ve biz, insanların, dünyanın fizik elemanlarını kendi çıkarları için başka biçimlere soktuklarını, kimi insan topluluklarının — her yıl daha da anlaşılmaz nedenlerle — başka insan topluluklarını boyunduruk altına almaya çalıştıklarını görüp dururken, küçük uzay gemimiz olan dünya'nın esrarlı mekanizmasında ilk bozulmaları da görmekteyiz: Atmosferimiz radio-aktifleşmekte, karbonla yüklü olmaktadır; akarsularımızın sistemi değişmekte ve bu suların biyolojik yapısı dışarıdan etkilenmektedir. Oksijen üreticimiz olan okyanuslar, bütün dünya uluslarının uçsuz bucaksız çöplüğüne dönüşmektedir.»

Böyle bir kör gidiş içinde, asıl anlaşılmaz olan, başka alanlarda o kadar yararlı olacak milyarlarca paranın, silâhlanma yarışı uğruna, gözden çıkarılışıdır.

Gerçekten, UNESCO yayınlarına göre, gelecek on yıl içinde, silâhlara harcanacak para 4.000 milyar dolar (aşağı yukarı 60.000 milyar Türk lirası; başka bir deyimle, 1971 bütçemizin 1.500 katı!) tutacaktır. İlk bakışta, bu rakamın, gökbilimde yıldızların uzaklığını anlatan sayılar gibi, ne anlama geldiği birden kavranmayabilir. Şöyle bir açıklama olanağı var: Her saniye elimizden bir dolar bırakırsak, silâhlanma uğruna yalnız 1967 yılında harcanmış olan 182 milyar doların sayılmasını tamamlamak için 5750 yılın geçmesi gerekecek — bu da, Mısır'daki Ehram'ların yaşından bin yıl daha uzun bir süre demektir. Öte yandan, 4.000 milyar doları, yine saniyede bir dolar olarak, sayabilmek için 126.000 yıl gerekecektir.

Silâhlanma için dünya uluslarının harcadıkları paralar başka biçimde de gösterilebilir. 1967'de, yeryüzün silâhlanma için harcanmış paraları, 2.4 milimetre kalınlığında gümüş dolarlar olarak üst üste koyarsak, bu yığın Ay'a varmakla kalmayacak, Ay'ın 70.000 kilometre ötelerine de uzanacaktır. Bugünkü hızla, gelecek on yılda silâhlanma için yapılacak giderler ise — dolar olarak üst üste konulduğu zaman — uzayda 10 milyon kilometreye, başka bir deyimle, Dünya-Ay uzaklığının 30 katına ulaşacaktır.

Bugün dünya ulusları, eğitime harcadıkları paranın 40 katını silâhlanmaya harcamaktadırlar. Dünyada asker başına düşen ortalama gider 7.800 dolar tutarken, öğrenci başına harcanan eğitim gideri 100 dolardır. Bütün devletlerin silâhlanma harcamaları, 1969 yılında, Güney Amerika, Güney Asya ve Ortadoğu'daki bir milyar insanın tüm gelirinin toplamı kadardır.

Öte yandan, yine UNESCO hesaplarına göre, bir bombardıman uçağı proto tipi, her şeyi ile kaça çıkmaktaysa, o para şunların da karşılığı: 250.000 öğretmenin bir yıllık ay-

lığı; her biri 1.000 öğrencili, tam kurulmuş 30 fen fakültesi; her şeyi ile 100 yataklı 75 hastane; 50.000 traktör ya da 15.000 biçer-döğer.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 1970 Dünya Kurultayı'nda, bütün bu uluslararası, ya da ideolojilerarası çatışmalar içinde, asıl unutulanın «insan» olduğunu söylemiştir: «İdeolojilerin ve çatışan ulusal amaçların savaş alanlarında, ya da bu alanların çevresinde yaşayıp ölen insanlar; hiç karşılaşmayacakları siyasal önderlerin görüşleri uğrunda yaşayıp ölen insanlar; alın terleriyle kazandıklarına, büyük ticaretçi çıkarların göz diktiği kadın ve erkek yığınları ve her akşam aç yatan ve dünya nimetlerinden paylarını alma umuduna bir türlü kavuşamamış, sıkıntılar içinde, sesi çıkmaz milyonlar.» Çoğu kez zaman, unutulanlar, bunlar işte.

Bütün bu hesapları, bu gerçekleri, kendilerini «insandan soyutlanmış» bir yapma dünyanın başdöndürücü akıntısına kaptırmış, kendi gölgelerini kovalarcasına bir bilinçsizlik içinde, «Niçin?» sorusunu sormaya bile vakit bulamayan çağımız yöneticilerinin, durup düşünmeleri — çok ciddî olarak düşünmeleri — gerekmez mi? Artık bir «teknolojik delilik» boyutlarına erişmiş, dünya nüfusunu birkaç kez yok edecek güçte nükleer bombalar, kimyasal silâhlar döneminde, eşiğine ayak bastığımız Uzay Çağında, bize IV'üncü yüzyıldan seslenen Quintus Aurelius Symmachus'un sözleri belki de sağır, ya da aldırmaz kulaklara düşecektir: «Niçin hep birlikte barış ve âhenk içinde yaşamayalım? Hepimiz aynı yıldızlara bakıyoruz, aynı gezegen üstünde yol arkadaşlarıyız ve aynı göğün altında yaşıyoruz.»

Bu sözler, şimdilik, bir iki astronot ya da kozmonotta yankı yapmaktadır. Walter Schirra şöyle demiştir: «Havada yüz kilometre yüksekte, sınırlar yok; bir uçuş kapsülünden de hiç bir sınır görünmüyor.» Yuri Gagarin'e göre de «İnsanın kosmosta her uçuşu, bir uzay istasyonunun ve bilim laboratuvarının kosmosa her fırlatılışı, hayat ve barış adına, insana yararlı olmalı.»

XV. yüzyılın büyük düşünürü Erasmus, çevresindeki insanların davranışlarına bakarak, çok akıllıca yazdığı «Deliliğe Övgü» taşlamasında şöyle der: «Bu gibi ahmaklıkların amacı ne olabilir?» *(Quorsum hoec tam putida tendum?)* Bugün, bu silâhlanma çılgınlığına, bu kör gidişe, tüketim toplumunun bolluk içindeki utanç verici umursamazlığına, insanlığın büyük çoğunluğunun açlık, hastalık ve bilgisizlik çukurunda kıvranışına ve sömürülüşüne bakarak, Erasmus, bütün bu olup bitenlere ne derdi? Daha da önemlisi, bu korkunç çelişkiler çağının insanları olarak, bizler ne demekteyiz? Düşünmek istememekten, omuz silkmekten öteye, ne yapmaktayız?

2 Mart 1971

«Kant» adı, çoğumuzu, lise yıllarımıza götürür; biraz sisli, karmaşık anılar içinde; sınav telâşıyle, anlamaktan çok ezberlemek zorunda bırakıldığımız, sanki günlük yaşamla ilgisiz sözler eden filozoflar dizisi gelir gözlerimizin önüne. Oysa Kant, Sayın Orhan Hançerlioğlu'nun dil ustalığıyle kaleme aldığı, o hep el altında tutulması gereken Felsefe Sözlüğü'nde (İstanbul, 1973, ikinci baskı, sah. 1972) dediği gibi, «düşünce dünyasının temel taşlarından biridir. XVIII. yüzyıldan beri birçok öğretiler Kant temeli üstüne kurulmuştur.» Boşuna «felsefenin Çopernicus'u» dememişler Kant'a.

Kant'ın, doğduğu kentten (Königsberg'den), ömür boyunca, dışarıya adım atmadığı, sağlığına, düzenli yaşamına çok düşkün olduğu da bilinir: Günlük yürüyüşlerine çıktığı zaman, herkes, kapılarının önünden geçerken, saatlarını ayarlarmış. İçine kapalı görünen Kant, felsefesinin en soyut sorunlarıyle uğraşırken, çağının sosyal, siyasal somut sorunlarını düşünmekten de geri kalmazdı.

1795'lerin kargaşalı günleri içinde, Ebedî Barış Üzerine Felsefî Denemesi'ni yayınlamıştı.[1] Hani şu kimsenin ciddiye almadığı, aldırmadığı, olsa olsa alay ettiği «ebedî barış» sorununun çözümünü, ilkelerini, kurallarını aramıştı. Hollandalı hancının, bir mezarlık resmi çizilmiş tabelâsında, «EBEDÎ BARIŞ» yazılı olduğunu da biliyordu. Ama, konu öylesine önemli görünüyordu ki, ona!

Görüşlerini de çekine çekine açıklıyordu: Nasırlara basma korkusu vardı içinde. «Politikacılar, politika kuramcıla-

rına, devlete en küçük bir zarar verme gücünden yoksun, boş fikirli, bilgiçlik taslama meraklısı, kolayca alt edilebilecek acemi oyuncular diye bakagelmektedirler; bu yüzden, yazdıklarımda tehlike görüp kendileriyle çelişkiye düşmesinler» gibilerden bir çekince koymuştu kitabının başına. Böyle de olsa, devlet adamlarının, düşünürlere, filozoflara danışmalarını salık verir Kant. Aslında, «susturulmazlarsa, filozoflar zaten kendiliklerinden konuşurlar» diyor. Bir de uyarıda bulunuyor: «Kralların filozof, filozofların kral olmasını beklememeli, bunu dilememeli; çünkü, iktidarda olmak, aklın düşünme yeteneğini bozar.»

Kant, bu konuda şunları ekliyor: «Fakat kralların, ya da eşitlik ilkesi altında yaşayan kral-ulusların, filozofları ortadan kaldırmaya veya susturmaya kalkışmamaları, tersine, onları açıkça konuşturmaları gerekir; böyle yapmak, kendi işleri ve davranışları konusunda her zaman aydınlatılması gereken iyi bir hükümet yönetiminin başlıca şartıdır.»

Kant'ın özlemi, politikayı ahlâk ve hukukla bağdaştırmak; hukuk ve ahlâkı, politikanın sınırlayıcı koşulu yapmak. «Ben, ahlâkçı bir politikacı, başka bir deyimle, yalnız ahlâkın açıkça söyleyebileceği ilkelerden başka ilke tanımayan bir devlet adamı düşünebilirim» diyor. «Fakat, devlet adamının çıkarlarına göre bir ahlâk biçen bir politikacı-ahlâkçıyı aklım kesinlikle almaz.»

Politikacı-ahlâkçılar, hukuka ve ahlâka aykırı olanı, haklı ve doğru göstermek için çırpınıp dururlar. İnsan doğasının, aklın buyurduğu «iyilik» kavramını gerçekleştirme yeteneğinde olmadığı bahanesini öne sürmekle, her türlü iyiye gidişi olanaksız kılarlar, engellerler.

Kant, bu gibi politika öğütçülerinden yakınıyor. Çünkü bunlar, «o gün iktidarda kim varsa — yalnız kendi çıkarlarını yitirmemek için — onu övmekle uğraşırlar; bütün ulusu, ellerinden gelse, bütün dünyayı feda edecek aşağılık oyunlara başvururlar.»

Nasıl işliyor bu politikacı-ahlâkçıların kafaları? Neleri öğütlüyorlar? Özdeyişleri, kuralları, ilkeleri neler? Bunları şöyle özetliyor Kant:

1 — «*Önce yap, sonra da özür dile!*» Ana kurallardan, özdeyişlerden biri bu, onların gözünde: Kendi devletine ya da komşu bir devlete ait bir hakkı zorla ele geçirmek için hiç bir fırsatı kaçırmaş bunu yaptıktan sonra, bu davranışını özürlü ve meşru göstermek daha kolay, daha ince bir biçimde yapılabilir. Önce zora başvurmak, sonra da özür dilemek, inandırıcı nedenler aramaktan, karşı görüşleri dinlemekle vakit yitirmekten çok daha zahmetsizdir. Bu ataklığın kendisi bile, yaptığının meşruluğu konusunda içten bir inanış belirtisidir; sonunda, Başarı Tanrısı, en iyi avukattır.

2 — «*Ne yapmışsan, inkâr et!*» Bu da başka ana kural, bir başka özdeyiş. Ne suç işlemişsen, «ben yapmadım» de. Şöyle yorumluyor Kant: «Örneğin, halkını umutsuzluğa ve bu yüzden ayaklanmaya sürüklemek için neler yapmışsan, hiç birinin suçunu üzerine alma; tersine, kabahatı uyruklarının inatçılığına yükle. Komşu bir ülkeyi ele geçirmişsen, kabahatı insan doğasında göster; neden olarak da, sen başkalarından önce davranmasaydın, onların bunu senden önce yapmayacaklarını ve senin olan şeyleri ele geçirmeyeceklerine güvenemediğini söyle.»

3 — «*Ayır, buyur!*» Kant, politikacı-ahlâkçıların bu kuralını açıklarken şunları söylüyor: «Halkın içinde seni kendilerine baş olarak (eşitler arasında birinci, *primus inter pares)* seçmiş ayrıcalıklı önderler mi var? Onları birbirine düşür ve halkla aralarını boz; hep halkın tarafını tutar görün ve halkı kendisine daha büyük bir özgürlük vaadi ile oyala; az sonra her şey kesinlikle senin iradene bağlı olacaktır. Ya da, yabancı devletlere mi göz diktin? Onların arasına anlaşmazlıklar sok; her zaman en güçsüzü korumak bahanesi ile, bu devletleri birbiri ardından boyunduruğuna almak için en güvenilir yol budur.»

Kant, artık bu özdeyişlere, bu kurallara kimsenin kanmadığını söylüyor; çünkü, bunlar, evrensel bir biçimde herkesçe bilinmekte. O kadar ki, bu kurallarda haksızlık aşırı ölçüde göze batıyor diye, kimsenin aklına bunlardan utanmak bile gelmiyor. «Utanılacak şey, bu özdeyişlerin açığa vurulması değil (zaten, bunların ahlâka ne ölçüde uymadıkları konusunda herkes aynı şeyi düşünmekte), fakat, bu özdeyişlerin uygulanmasında karşılaşılacak başarısızlıktır.»

Buna karşı Kant, bir ölçüt koyuyor önümüze - neyin doğru, neyin dürüst, neyin yanlış olduğunu anlamak için: «Başka insanların haklarıyla ilgili olan ve dayandığı özdeyiş açığa vurulmakla bağdaşmayan bütün eylemler ve davranışlar hak ve adalete aykırıdır.» Şunu ekliyor ardından: «Gerçekten, izlediğim amacı yok etmeden açığa vurulamayacak, başarı kazanması için gizli tutmam gereken ve herkesi tasarılarıma karşı ayaklandırmaksızın ortaya atılamayacak bir özdeyiş, herkesi tehdit eden bir adaletsizliktir.»

Kant'ın istediği, ahlâkı politikanın buyruğu altından kurtarmak. İlkeleri amaca uydurmayalım, amacı ilkelere uyduralım istiyor; onun deyimiyle, «sapanı atların önüne koşmayalım.»

Kendi anladığı anlamda yüce bir uğraşı olarak gördüğü politikaya, böyle bir politika güden ahlâkçı-politikacıya saygılı Kant. Şöyle diyor:

«Gerçek politika ise, daha önce ahlâka saygı göstermeden bir adım bile atmaz; aslında güç ve karmaşık bir sanat olan politika, ahlâkla birleştiği zaman, böyle olmaktan çıkar: Ahlâkla politikanın bağdaşmadığı durumlarda, ahlâk, politikanın çözemediği düğümleri koparıp atar. İnsan hakları, yönetimi ellerinde bulunduran iktidar sahiplerinin ne ölçüde fedakârlığı pahasına olursa olsun, her zaman kutsal tutulmalıdır. Burada, ahlâkla politikayı aynı ölçüde gözetmeye olanak da yoktur; ahlâkla çıkar arasında ortalama bir yer tutan pragmatik koşullar altında ortalama bir hukuk da düşünülemez; politika ahlâk önünde dize gelmelidir; ancak

böyleliklerdir ki, politika, sönmek bilmez bir ışıkla parlayacağı bir düzeye, yavaş yavaş olsa bile, yükselmeyi umabilir.»

Günümüzden bunca yıl önce — «yüce düşünceler» ya da «safça görüşler» sayalım — bunları söylüyordu Kant. Kimbilir bugünün ortamında nasıl düşünür, neler derdi?

Daha da önemlisi, bizler, bugünün insanları, böylesine düşünmek istiyor muyuz, düşünüyor muyuz? Neler diyor, başkalarından neler beklerken, kendimiz neler yapıyoruz?

26 Mayıs 1973

(1) Yavuz Abadan ve Seha L. Meray çevirisi, S.B.F. yayını, Ankara, 1960.

ÇAĞDAŞLIK - ÇAĞDIŞILIK

Bir kimse, arada bir, «Bizim zamanımızda...» diye başlayıp, yakınıyor ya da övünüyorsa, anlayın ki çağdışı kalmıştır. Bu, her alanda böyle. Baba, çocuğunu anlayamadığından; yaşlı, gencin ya da genç kafalı yaşıtının davranışlarını beğenmediğinden mi söz ediyor, «Bizim zamanımızda böyle değildi!» kanıtına umutsuzca da olsa, dört elle mi sarılıyor, bilin ki söyleyecek bir şeyi yok artık bugün için. Zaman, böyle konuşanları aşmış, tüketmiş. Yergileri de kendilerine dönük, «Biz geçmişte kaldık, yetişemiyoruz sana; sen de geriye gel» diyebiliyorlar ancak.

Çağdışılık her alanda göze çarpar. Çağı kavrayamamanın, bir geçmiş özlemine itilişi, sığınması. Sanki «bugün» yok, sanki «yarınlar» başka olmayacakmış davranışı.

Dış politikada da, çağdışı özlemlerin aldatıcı görünüşüne kapılmışlar var. En somut örneği, ENOSİS. Bugünün Yunanlısı kalkacak, bir Bizans İmparatorluğuna erişme ardına düşecek! «Şimdi Kıbrıs, yarın İstanbul...» derken, Megalo İdea düşünün gerçekleşeceğini sanmaktalar! Oysa, bugüne, yarınlara değil, geriye çevrilmiş gözleri Yunanlı komşularımızın. Bindikleri kayığın burnunu kayalara vermişler, geriye bakıp ileriye kürek çekmek sevdasındalar. Kayalarda parçalanınca o derme çatma kayık, kendilerine değil, kayalara kızarlar; kendilerini değil, kayaları suçlamak isterler!

Tarihi geriye işletmek bir «hak» olsa çağımızda, bu «hak» neden yalnız Yunanlılara verilmiş olsun, hem de hakları olmayan yerler için? Her devlet, geçmişini yarın sanıp,

eski topraklarını elde etmeye kalkarsa, Yemen'lerden Viyana kapılarına, Kuzey Afrika'dan Erdel'lere, Buğdan'lara kadar (bugünkü Yunanistan bir «eyaletimiz» iken) uzanmış Osmanlı İmparatorluğunu diriltme hakkını vermez mi bize Yunan tutumu? Oysa, bakın sayın Ecevit ne diyor: «Yunanistan, eski Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak tutkusundan caymalıdır. Osmanlı İmparatorluğunun anıları da bizim için hâlâ canlıdır; ancak, biz bu imparatorluğu yeniden kurma düşüncesinde değiliz. İmparatorlukların genişlemeleri yerine sınırlandırılması gerektiği bir dönemde yaşıyoruz». Çağdaş anlayış, böyle olur işte.

Çağdışı davranma heveslileri, karşılarında gerçek «hakkın gücü»nü bulurlar. Cumhurbaşkanımız Sayın Korutürk'ün 30 ağustos mesajında belirttiği gibi, «kendi sınırları dışında hiç bir özel emel taşımadığını her fırsatta dünyaya göstermiş» olan Türkiye, dikilir önlerine. O Türkiye ki, «elli seneyi aşkın bir zamandan beri, zaman zaman toplumların çeşitli nedenlerle içine sürüklendiği kan ve barut kokuları arasına karışmamak, elini silâha uzatmamak için büyük bir dikkat ve kararlılık içinde, kendi yolunda yürümesini bilmiştir.»

Bir Yunan «Cunta» hükümeti, çağdışı bir tutum göstererek, Kıbrıs'ı, meslekten katillerin eliyle yutmaya çalışacak; beceremeyince, onun getirdiği bir başka Yunan hükümeti, çekinmeden, şu anlama gelir sözler edecek: «Kabahat bizden öncekilerin. Doğru ama, biz açıkgözüz: Türklere ödetmek istiyoruz kabahatımızı!» Sonra da, aynı Yunan hükümetinin başı, «ENOSİS ulusal amacımızdır» diyebilsin! Paris'te bulunduğu yıllar boyunca Voltaire'i okumamış mı: «Akıl geç gelir; bir de bakar ki, yerini budalalık kapmış. Evin eski sahibesini kovmaz akıl; kovmaz da, onunla birlikte yaşamaya katlanır.»

Yunanlıların yanında, «dostumuz» olduklarını, çıkarları elverdikçe, söylemekten çekinmeyen kimi devletler de, «Çık

çık eden nalçadır, iş bitiren akçadır» davranışı içindeler. Satacakları silâhların karşılığı paraların suçsuz insanların kanına bulaşıp bulaşmadığı umurlarında mı? «Ölüm taciri» akbabalar gibi üşüşmek çabasındalar Kıbrıs'a. Üşüversinler. Ne diyor sayın Korutürk: «Çok şükür ki, dünya, sadece kendi yararları veya sübjektif nedenlerle Kıbrıs'ta bize ters düşen ülkelerden ibaret değildir. Ve yine çok şükür ki, Kıbrıs'ta üstünde sürdürülen faciaları görüp takip edebilen namuskâr bir basın âlemi ve bir de tarafsız, insaflı, dünya kamuoyu, bugün mevcuttur.»

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüce başı böyle konuşurken, başkaları neler söyleyebiliyorlar? Bir «Haçlılar Seferi» ya da «Cihad» havalarına girmekte kimi çevreler. Sanki, bağlı bulundukları geçmişin karanlıklarından bir lâstik urganla çekmişler günümüze kimilerini; Kıbrıs olayı bırakınca o lâstiğin ucunu tutan eli, böyleleri, gerisin geri, geçmişin kanlı, kinli tutkularının ateşine dalışınlışlar. Kıbrıs'taki kiliselerin yanında minarelerin dikildiğini görür gibi olmakta The Times yazarı; şimdiden bir üzülüyor ki! Bizde de, s rumluluk yükü taşımayan kimileri, «Magosa - Lefke çizgisi ne demek! Adanın tümünü, yetmezse Ege adalarını da almalı; oradan da...» akıl vericiliğini «devlet adamlığı» sayıyorlar! Bin bir etkenin, en karmaşık hesapların cirit attığı bir ortamda, kestirmecilikten, köktencilikten yana böyleleri. Oysa, Roosevelt şöyle demişti, bu gibileri düşünerek: «Her şeyi kökten çözüme bağlamak isteyen kişi (bir radikal), iki ayağını sağlam biçimde havaya dayamışın biridir.»

Ne söyleseniz boşuna, her ulustan böylelerine; anlatamazsınız hangi çağda yaşadığımızı. Onlar, bu çağda ömür tüketiyorlar ama, kafaca çağın çok gerilerinde yaşamaktalar. Nietzsche «Benim de zamanım henüz gelmedi; kimileri ölümlerinden sonra doğarlar» demiş. Görseydi ENOSİS'çilerle, «Adanın tümü, sonra da...» kavgasında olanları, «Kimileri de doğmadan ölmüştür» demez miydi Nietzsche?

Sayın Korutürk uyarıyor, her yerde böylesine çağdışı kalmışları: «Türkiye, 9 eylül 1922'de, İzmir'de durmasını

bilmiştir... Bugün Türkiye, Kıbrıs'ta Türk soydaşlarının güvenliği ve bölgede barışın korunmasını müzakere için, hak ve hukukun tanıdığı çizgide kalmıştır... Biz, Kıbrıs'ta, sadece orada yaşayanlara adalet ve güven getirecek, bölgede barış dengesini koruyacak bir düzen istiyoruz.» Şunları da belirtiyor: «Kıbrıs'ta, Türkiye'nin olup bittilere boyun eğeceği ve müzakere oyalamalarıyle hak ve vazifelerinden caydırılacağı düşünülmüştür.» Ters düşüncedekilerin nasıl yanıldıklarını gösteriyor sayın Korutürk.

Çağdışılık kimlere bulaşmıyor ki! Kıbrıs'ta Rumların kendi istekleriyle yarattıkları bu acılar dolu ortama, yalnız Rumlar açısından bakan, onların katlandıkları zorluklara sayfalar ayıran, Adada sıkıntı çekmiş, sıkıntı çeken Rumlardan başkası yokmuş gibi davranan — böylece de «namuskâr basın âlemi ve tarafsız, insaflı dünya kamuoyu» dışında kalmış — birtakım yabancı gazeteler, radyolar hangi çağda yaşıyorlar?

«Alabalık nasıl pişirilmeli?» konusuna sütunlar, yeni kış modasına sayfalar ayırabilen Le Monde, Atlılar köyündeki yeni bir My Lai trajedyasına yer bulamıyor sayfalarında; çok çok, Paris sokaklarında bir trafik kazası gibi, bilmem kaçıncı sayfanın en görünmez köşelerine sıkıştırmaya çalışıyor bu gibi haberleri! Sonra da, sütunlar boyunca, «Kıbrıs'ın Fransız Kralları» üzerine bilgiler döktürüyor: Guy de Lusignan, Kıbrıs'ı 1192'de, Aslan Yürekli Richard'dan nasıl satın alma «kahramanlığı» göstermiş bir Asterix serüveni gibi — komik bir ciddîlikle — anlatıyor. Oysa, bugün, çizgileriyle, nükteleriyle çağdaş insanları her yerde güldüren Asterix'le Obelix, değerli iki sanatçının düş ürünü. Hem, onları güçlü kılan o büyülü ilâcı, «Mirage» uçaklarıyle bile, bugünün Fransa'sına getirebilecek bir Panoromix nerede?

Uygarlığın düşün, sanat, mutfak ve giyim yaşamına övünülecek katkılarda bulunmuş Fransa. Şimdiye kadarki Fransız hükümetlerinin yaptıklarından söz açıldığı zaman, gü-

nahkâr bir Marianne utangaçlığıyla, gözlerini eğip, susmak zorunda. Hangi Fransız hükümeti yükselebildi, Fransız ulusunun düzeyine? Birleşmiş Milletler'de değerli temsilcimiz sayın Osman Olcay'ın sözleriyle, «Yabancı Lejyon'ların Fransa'sı. Şakeyt Yusuf cinayetlerinin, paraşütçülerin Fransa'sı, şimdi karşımıza geçmiş, Türklerin yaptıklarını kınamaya kalkıyor! Fransa, galiba, büyüklük vehmine kapılarak, böyle bir rol oynamaya heveslendi. Fakat, kimsenin, çoktan beri, ona büyüklük yakıştırdığı yok artık.»

Çok iyi bildiği Fransız kültürüyle, Voltaire'in şu satırlarını da okusaydı ya sayın Olcay: «Çağının en aydın hükümdarı, sanatların en görkemli ödüllendiricisi, *Büyük* diye adlandırılmış II. Mehmet'in, İstanbul'da her şeyi kan ve ateşe boğduğunu (oysa, kenti yağmadan korumuştu), bütün kiliseleri yıktırdığını (oysa, yarısını olduğu gibi tutmuştu), Piskopos'u kazığa vurduğunu (oysa, bu aynı Piskopos'u, Rum imparatorlarından görmediği ölçüde onuramıştı.) bir kavunu kimin yediğini ortaya çıkartabilmek için on dört saray oğlanının karnını yardırdığını, yeniçerilerini eğlendirmek için odalığının başını kestirdiğini basıp durmalarına, yalnız böyle şeyler basıp durmalarına ne demeli? *Şeytan Robert* ile *Mavi - Sakal* öykülerine yakışan bu masallar, her gün beğenilerek, ayrıcalıklı olarak satılmakta.» Ardından, yine Voltaire'den şunları ekleseydi: Daha kötüsü, bunları yazanların çoğu, okuyucularını aldatmak için, kaynak olarak, aldatılmış gezginleri kullanmaktalar.»

Gerçekte, Fransız hükümetlerinin «büyüklüğü» — Kıbrıs'ta izleri kalmışsa — o Lusignan Krallarının sarayları gibi yıkıntılar içinde. Biraz Manche-ötesi komşusundan örnek alsa ya Fransız hükümeti: İmparatorluk sevdalarını bırakmış, toprakları üstünde artık «güneşin battığını» kabullenmiş, Kıbrıs'taki yatırımlarıyla üslerinin derdinde yaşlı İngiliz aslanı. Dişsiz ağzını her açışında, kükremek için değil, esnemek için olduğunu kendi de biliyor - Ya da, bir başkası gösterince anlıyor! Bu arada, «bükemediğin eli öp» politi-

kası uyarınca, yapıcı olabilecek bir şeyler söylemeye de çabalıyor.

Çağdaş olmak kolay değil kimileri için. Çağdaş olmak, «Benim zamanım, bugün; yarınlar da, benim zamanım!» diyebilmek için, bir bakıma Yunus'laşmak gerek :

«Her dem yeni doğarız.
Bizden kim usanası.»

Anlayana, becerebilene.

7 Eylül 1974

Devletler Hukuku Profesörü McKinzie, şöyle der bir yazısında: «Her meslekten bilim adamlarının, ara sıra durarak, mesleklerinin bütün temelini ve kendilerinin bu meslek içindeki yerlerini, yeniden ve eleştirici bir bakışla gözden geçirmelerinin istenir bir şey olduğu kanısındayım. Öyle sanıyorum ki, inceledikleri oyuncak insan doğasının ve hizmet etmek istedikleri değişken insan toplumunun böylesine büyük bir bölümü ve ayrılmaz parçası olan sosyal bilimler için özellikle doğrudur bu.»

Ne denir doğru söze- Böyle de olsa, günlük yaşamın koşuşması, geciktirilmez sanılan ya da gerçekten öyle olan günlük işler, görevler, irili ufaklı kaygılar içinde kolay mı bunu yapmak? Montaigne'in dediği gibi: «Gitmiyoruz, götürülüyoruz; suyun akıntılı veya durgun oluşuna göre, kimi ağır, kimi hızla akıp giden şeyler gibi.»

Şu var ki, hekimler yetişiyor yardıma: «Dur!» diyorlar, «Yavaşla!» diyorlar, «Bırak elindeki günlük işleri!» diyorlar. O zaman, kendimize, çevremize — biraz da eski günlerin özlemiyle — yeniden bakmaya başlıyoruz. Böyle yaparken de, o hızlı gidiş içinde, geceleri gelip geçen trenlerin artık durmaz olduğu, ama gönlümüzde unutulmaz yeri olan, dizi dizi köyler kentler gibi, her yerden, her çağdan eski dostlar yine çıkıyorlar ortaya; onları yeniden görür, onlarla yine görüşür oluyoruz. Bir süredir nelerden yoksun kaldığımıza, bu yoksunluğa nasıl katlandığımıza şaşıyoruz.

Yine Montaigne okuyorum bu sıralarda; *Denemeler*'i hem aslından, hem de sayın Profesör Sabahattin Eyüboğlu' nun o güzel çevirisinden (Cem Yayınevi, İstanbul, 4. baskı, 1970) okuyorum. XVI. yüzyıl Fransa'sında, «Işıklar Yüzyılı»nın parıltıları henüz ufukta yokken, Montaigne — 1922' de ölümünün 400. yıldönümü anılacak olan Montaigne — ışıldayarak karanlıkları yarıyor. Sayın Eyüboğlu, önsözde, ne doğru anlatıyor büyük düşünürü :

«Montaigne Avrupa'ya serbest düşünmesini öğretmiş adamdır, demek, fazla büyük söylemektir; ama böyle bir söz olsa olsa Montaigne için söylenebilir. On altıncı yüzyılda serbest düşünmek, babadan kalma, donmuş, su götürmez düşünce kalıplarını zorlamak, başka türlüsünü kimsenin göze alamadığı inanışların doğruluğundan şüphe etmek, hastalıklardan dinlere, âdetlerden kanunlara kadar, insan hayatının her yönü üzerinde kendi aklının ışığıyle yeni baştan fikir yürütmekti. Buysa, o zaman, tek başına Amerika'yı keşfe gitme kabilinden bir işti.»

İşte Montaigne, tek başına, «bu kabilden» bir işe veriyor kendini, hem de bütün yaşamı boyunca. Kendisini «yalansız dolansız» tanımak, «edebin, terbiyenin müsaadesi ölçüsünde» anlatmak başlıca derdi. Kendini anlatırken de, hepimizi anlatıyor. Bunun için Pascal, «*Denemeler*'de gördüğüm her şeyi Montaigne'de değil, kendimde buluyorum» demiş; bunun için, Montaigne'den üç yüzyıl sonra, Béranger, «Montaigne amma da fikir çalmış bendenl» diyebiliyor.

Bir kısa yazıda, bütün Montaigne nasıl verilir? Bu yazıyı okumak, ekini kaldırılmış bir tarlada, başak toplamak gibi olacak. Öyle de olsa, Sayın Eyüboğlu'nun o akıcı, Montaigne'e Türkçe konuşturan çevirisi var ya elimizin altında.

Montaigne'in derdi, bağnazlık, her alanda gördüğü saplantılar, düşünülmeden edinilmiş önyargılar. Bunlardan kurtulunsun istiyor. İçinde bulunduğu o karanlık ortamda, söz özgürlüğünü savunuyor : «İster sözle, ister davranışla, zor-

balığın her çeşidinden nefret ederim» diyor; şunu da ekliyor: Düşüncemizi duyular yoluyla aldatan gösterişlere her zaman karşı koymuşumdur. Üstün sayılan insanlara yakından bakınca anladım ki, çoğu, herkes gibi insandır.» Kralların «Devlet benim!» diyecekleri bir çağdan çok önce bile, Montaigne, kendisine saygılı kalıyor, ayaklarını yerden kesmiyor: «Kralların şaştığım tarafı, hayranlarının bu kadar bol olmasıdır. Her şeyimizi emirlerine verelim, ama düşüncemiz bize kalsın. Önlerinde bükülen, dizlerimiz olsun, aklımız değil.»

Ya o bilgiçlik taslayanlar, ünlerinden yanlarına varılamayanlar, çok konuşurken bir şey söylemeyenler? «Melanthius'a Dinoysios'un bir tragedyası hakkında ne düşündüğünü sormuşlar: «Ben kalabalığından tragedyayı göremedim ki» demiş. Onun gibi, büyüklerin' nutukları üstüne hüküm verecek olanlar da şöyle diyebilirler: Bu kadar ciddilik, büyüklük, şatafat içinde sözlerinin gerçek anlamı anlaşılmıyor ki!»

Sayın Eyüboğlu, Montaigne için şunu da söylüyor: «*Denemeler*'i okuyan şu iki dersi almamazlık edemez: Doğanın istediği gibi düşün ve yaşa; hiç bir kitabın, hiç bir dogmanın kölesi olma. Aldanmıyorsam, Batı kültürünün Montaigne'den bugüne kadarki gelişmesi genel olarak bu iki dersе sadık kalmıştır. Ancak aşırı ideolojiler az çok taassuba muhtaç oldukları için Montaigne pek işlerine gelmez. Tek taraflılığı küçümseyen bir adamın, halkta kendi doktrinlerine karşı şüphe uyandırmasından çekinirler. Halbuki Montaigne'den ders almamış, yani doğa ötesinden ve taassuptan kurtulamamış bir düşünce, körü körüne bir partiye ancak kul olarak hizmet edebilir, yaratıcı, geliştirici kuvvet olamaz. Montaigne'in işi, diğer hümanistler gibi, yeni düşüncenin anayolunu açmak oldu; üst tarafını başkaları düşünecekti; düşündüler; daha da düşünecekler.»

Bütün açıklarını, güçsüz yanlarını, özentilerini içtenlikle ortaya koyan, «herkes gibi» bir insan olmasında bir ga-

riplik görmeyen Montaigne, öfkeden yakınıyor; öfkenin çıkmazlarını görüyor, gösteriyor:

«Öfke kendi kendinden hoşlanan, kendi kendini şişiren bir hırstır. Hepimizin başına sık sık gelir: Bir şeye yanlış yere kızarız, bize aldanıldığımızı ispat eden tanıtlar getirirler; bu sefer de doğrunun kendisine, suçsuzluğuna içerleriz.» Montaigne, öfkenin saklanmaya gelmeyeceğini, büsbütün içimize işleyeceğini şöyle belirtiyor: «Demosthenes bir meyhaneye gitmiş, kimse görmesin diye arkalarda bir yer arıyormuş. Diogenes görmüş ve demiş ki: Ne kadar arkalara gidersen, meyhaneye o kadar girmiş olursun.»

Herkes Montaigne gibi yapabilir mi? Bakın ne diyor: «Düşünce çatışmaları beni ne kırar, ne yıldırır, sadece dürtükler, kafamı çalıştırır. Eleştirilmekten kaçarız: Oysaki bunu kendiliğimizden istememiz, gelin, bizi eleştirin demememiz gerekir: Hele eleştiri bir ders gibi değil de, bir karşılıklı konuşma gibi olursa. Biri çıkıp bizim düşüncemizin tersini söyleyip söylemediğine değil, doğru yanlış, kendi düşüncemizi savunmaya bakarız. Bizi düzeltmek isteyene kollarımızı açacak yerde, yumruklarımızı sıkıyoruz... Bana çatıldığı zaman, öfkem değil, dikkatim uyanır: Bana çatandan bir şeyler öğrenmeye can atarım. Doğruyu bulmak her iki tarafın kaygusu olmalı. İnsan öfkelendi mi düşünemez olur; aklından önce sinirleri işler.»

Çağdaşlarının davranışından yakınıyor: «Düzeltilmek herkesin ağrına gittiği için, kimse kimseyi düzeltmeyi göze almıyor. Düşüncesini saklayarak konuşuyor çokları.»

Montaigne, kendisini olduğu gibi nasıl ortaya koyuyorsa, herkesin de neyse öylesine değerlendirilmesinden yana: «İnsanları değerlendirmeye gelince, ne tuhaftır, varlıklar içinde kendi değerleriyle ölçülmeyen yalnız bizleriz. Bir atı güçlü, çevik olduğu için överiz, kuşamıyla değil. Bir tazı koşmasıyla övülür, taşmasıyla değil. Bir kuş kanadıyla övülür, püsküllleri, çıngıraklarıyla değil. Niçin bir insanı da kendisinin olanla değerlendirmiyoruz? Bir sürü adamı varmış,

güzel bir köşkü varmış, şu kadar itibarı, bu kadar geliri varmış: Bütün bunlar çevresindedir onun, kendisinde değil. Bir kediyi torba içinde satın almazsınız. Bir at alacaksanız, üstündeki pılıyı pırtıyı attırır, çıplak, yalın görürsünüz onu.»

«Herkesin kendi başına düşünmesini, kendisiyle tutarlı kalmasını istiyor, herkesten kişilik bekliyor Montaigne.

Yine dönelim Sayın Eyüboğlu'nun önsözüne: «Hiç bir meselede Montaigne: Ben sizin yerinize düşündüm, düğümü çözdüm: siz artık düşünmeyin, sadece dediğime uyun, demez. Hep: Bakın düşündükçe neler çıkıyor ortaya; siz de düşünün, kendi içinize ve çevrenize bakın, ipucu istiyorsanız işte benimki, işte Sokrates'inki, işten falan köylününki, der gibidir.»

Montesquieu boşuna mı söylemiş: «Yazarların çoğunda, yazan adamı görüyorum; Montaigne'de ise düşünen adamı.» Ömürlerini düşünmeye, yazmaya vermiş kişiler en büyük övgü, en büyük mertebe bu değil mi?

30 Kasım 1972

Voltaire, 1776'da, bir dostuna yazdığı mektupta şöyle der: «Gençliğimde beni aldatmış olmalarını ömrüm boyunca bağışlamayacağım kimseler vardır.» Peki, ya gençliğimizde bizi aldatmamış olduklarını anladıklarımız için ne diyeceğiz? Neler borçlu değiliz ki onlara!

Ara sıra, günlük yaşamın kargaşası içinde vakit bulup, gerilerde kalmış yılların böylesine bir hesaplaşmasını yapabiliyor muyuz? Kimler yanıltmış, kimler aldatmış bizi? Kimler boşuna harcatmış, kendimizi yetiştirme zamanımızı, gücümüzü? Kimler, çıkmazı olmayan labirentlere yöneltmiş düşüncemizi? Ya da elimizden kimler tutmuş, düşünme yeteneğimizin düzlüğe, açıklığa çıkabilmesine kimler yardım etmiş? Her çağdan, her ülkeden seslerini duyurarak, kimler kişiliğimize neler katmış?

Böyle bir hesaplaşmayı, bir başka adam, Marcus Aurelius (İ.S. 121 - 180) yapıyor; ama, değişik bir biçimde. Yalnız iyi şeyler borçlu olduklarını anıyor. Kimbilir, belki de Voltaire'i kıskandıracak bir gençlik geçirmiş: Aldatanı olmamış.

İngiltere kıyılarından Fırat boylarına uzanan bir ülkenin, Roma İmparatorluğunun başıydı Marcus Aurelius, imparatorluğu yönetimindeki ustalığı, dürüstlüğü, adaleti, dengeli davranışı, halkını düşünürlüğü, alçak gönüllülüğü, sarsılmaz iradesiyle geçmiş tarihe. «Kovana yararlı olmayan, arıya da yararlı olmaz» sözü onun. Romalı öteki imparatorlara pek benzemiyor; adı, stoacı filozoflar arasında. Duygu

ve düşünce yüceliği, bütün davranışlarına yansımış Marcus Aurelius'un. Çeşitli koşullar altında görmüş insanları; kahramanlıklar yanında alçaklıklar, yürekten bağlılıklar yanında döneklikler görmüş. Gözü pek ya da korkak, başkalarının iyiliği için yaşayan ya da nalıncı keseri tutumlu, bencil insanlar tanımış — bugünün insanları gibi. Nelere tanık olmamış ki: Zaferler, törenler, övgüler, alkışlar, ama ayaklanmalar, salgın hastalıklar, bunalımlar, acılar, hainlikler de. Savaş sevmese de, savaşlara katılmış, mertçe dövüşmüş. Vakit bulup, *Düşünceler*'ini yazmayı da becermiş. Kader, imparator yapmış onu; böyle de olsa, doyurulmaz özlemi, hep, anladığı biçimde, «adam» olabilmek.

Soğukkanlılıkla bakabiliyor olup bitenlere. İnsanın bütün yaşamını, lâfı uzatmadan, şöyle toparlıyor: «Bindin gemiye, açılıp dolaştın, sonra da kıyıya yanaştın, hadi, çık artık karaya!» Dürüstlüğüne içten bir inanışla, «İyi olanı yapıp da kötülenmekten yüce ne var?» diyebiliyor. Aslında, başkalarının haksız yargılarına da pek aldırmıyor: «Gemiciler kaptana, başta hekime sövüp dursalar da, kaptan gemicilerini, hekim hastasını kurtarmaktan başka bir şeyle uğraşır mı?»

Düşünceler'in daha ilk bölümünde, kimlere neler borçlu olduğunu belirtiyor Marcus Aurelius. Büyükbabasından iyilikseverliği, iç huzuruna kavuşabilmeyi öğrenmiş. Genç yaşta ölen babası, sakınımlı davranmayı, erkekçesine güçlü olmayı göstermiş ona. Anasında, gerçek dindarlığı, el açıklığını, değil yalnız kötülük yapmamayı, kötü bir düşünce üstünde bile durmama alışkanlığını bulmuş; gösterişsizliği, varlıklı kişilerin sürdükleri yaşayış biçiminden tiksinmeyi de ondan almış.

Üvey babası, İmparator Antonin, hep canlı bir örnek kalmış gözlerinin önünde; ona neler borçlu olduğunu şöyle özetliyor: «Hoşgörü; iyice düşünülerek alınmış kararlara sarsılmaz bağlılık; şan ve şeref sayılan şeylerin sağladığı boş övünmelere aldırmazlık; topluma yararlı bir öğütte buluna-

bileceklere kulak vermek; herkese, değerince davranmak; görüşmelerde her şeyi iyice tartmak, kolaycılığa kapılarak bir incelemeyi yarıda bırakmamak, sonuna dek özenle götürmek; dostlarını yitirmeme sanatı; kendisine yönelmiş bütün alkışları, dalkavuklukları önlemek; yasaları, gelenek ve görenekleri daha iyi bilir görünenler önünde, kıskançlık duymadan, kendini silebilme ustalığı...»

O hep el üstünde tuttuğu, yüce görevlere atadığı Maximus'dan öğrendikleri de az değil: «Kendinin efendisi olmak; hiç bir şeyin seni alıp sürüklemesine göz yummamak; görüştüğün herkesle, düşündüğün gibi konuştuğun, hiç bir kötülük de düşünmeden davrandığın inancını vermek; ne şakalaşmak, ne korkuya kapılmak; hiç acele etmemek, gecikmemek ama; kararsız ya da bunalmış görünmemek; gönlü yüce, sözünün eri olmak...»

Öğretmenlerini, «Yeşiller'in ya da Maviler'in, Kısa Kalkanlılar'ın ya da Uzun Kalkanlılar'ın yanlısı olmamaları» yönünden övgüyle anıyor Marcus Aurelius. Bunlar, o dönemin gladyatörlerinin ve yarış arabacılarının renkleri, adları. Yan tutar davranmamış öğretmenleri. Üstelik, yorgunluğa katlanmayı, azla yetinmeyi, bir sürü işe birden el atmamayı, kara çalıcılığı kötü karşılaşmayı öğretmenlerine borçlu. Değersiz şeylere değer vermemeyi de onlardan öğrenmiş.

Asıl borç duyduğu kişi, Stoacı filozof, aynı zamanda dostu ve sırdaşı Junius Rusticus. Neler alınmamış ki Rudticus'tan: «Kişiliğimi düzeltme ve kişilğime göz kulak olma bilincine varmak; akıl öğretmeye kalkan beylik sözler etmekten kaçınmak; şairane lâflar paralamaktan, aşırı bir incelikle konuşma tutkusundan kurtulmak; tepemizi attırmışlara ya da onurumuzla oynamışlara karşı — bunlar özür dileyince — bağışlayıcı ve barışçı davranmaya hazır olmak; özenle okumak, toptan, üstünkörü bir kavrayışla yetinmemek; lâf ebelerini hemen haklı bulmamak...»

Öte yandan, bir başka Stoacı filozof Apollonius'dan, «akıldan başka hiç bir şeyin kılavuzluğuna uymamayı», «her

zaman neysen o kalmayı», «dostlarımızın hizmetleri sayılabilecek şeyleri — küçülmeden, onları kabaca ters yüz etmeden — nasıl kabul edebileceğimizi» öğrenmiş Plutarchus'un yeğeni Sextus'dan öğrendikleri arasında, «aman, neler de biliyor!» dedirtme'den, çok şeyler bilme ustalığı var.

En çok sevdiği öğretmeni Fronton «Zorba hükümdarların ne ölçüde kıskançlığa, dönekliğe, duygularını gizlemeye kendilerini kaptırdıklarını, ülkemizde soylular *(patriciens)* dediklerimizden çoğunun, şu ya da bu ölçüde, yürek yoksunu olduklarını görebilmeyi» ona borçlu.

Bir başka öğretmeninden, Alexandre'dan, «vaktim yok» dememeyi öğrenmiş: Gecikmez işleri olduğu bahanesiyle, sosyal ilişkilerin zorunlu kıldığı yükümleri erteleyip durmanın yersizliğini göstermiş bu öğretmeni. Ya kardeşi gibi sevdiği Severus? «Güzele, gerçeğe, iyiye vurgun olmayı» ona borçlu; en iyi öğretmenleri, ulaşılmazları o tanıtmış Marcus Aurelius'a. «Hakların eşitliğine dayanan, herkese eşit bir söz hakkı veren bir hukuk devleti, her şeyden önce yurttaşların özgürlüğüne saygı gösterecek bir Krallık kavramını ondan aldım» diyor.

Bütün bunları hazmetmeye, benimsemeye çalışmış Marcus Aurelius. Kendindekilerden katarak, kişiliğini yapabilme, yaşamına anlam verebilme çabasında. Yaşamı da, yazdıklarıyle tutarlı. Yakındığı kimselerin davranışlarından kendini korumanın en iyi yolu olarak, «onlara benzememeyi» görmüş. Şunu da söylüyor: «Bir kimse, kötü davrandığıma inandırırsa beni, kanıtlarsa bunu, kendimi düzeltmekten mutluluk duyardım. Çünkü ben, gerçeği arıyorum — kimseye zararı dokunmamış olan gerçeği. Oysa, yanlışında, bilgisizliğinde direnen, kendine zarar verir.»

Roma imparatorları arasında bir Kaligula, atını konsül yapmasıyle anılır; bir Neron'un elinden, çok çok, Roma'yı yakmak gelebilmiş; Sezar, Brütüs'lerin, en yakınlarına bile ihanet edebileceklerini gösteriyor. Oysa bir Marcus Aurelius, ders alabilene, nasıl «adam» olunacağını anlatmaya çalışıyor — bugün bile. Ama şöyle bir sözü de var: «Nasıl iyi

adam olunacağı konusunda lâf etmek değil, iyi adam olmak önemli!»

Bu söz, bütün yaşamının da tanıklık ettiği gibi, en çok Marcus Aurelius'a yaraşmıyor mu?

19 Haziran 1973

Hölderlin, Hyperion'da, kişilerinden birini şöyle konuşturur: «Dünya, kazaya uğramış bir gemiye dönmüş, bundan bana ne? Beni kendi mutlu adamdan başkası ilgilendirmiyor.» Gerçekten, her çağda, kimileri böyle diyebilmiş rahatça; bugün de diyebiliyorlar. Böyle diyemeyenler de çok, her çağda. Eski Yunan'dan günümüze dek, pek çok düşünür, «Gemiyi kazaya uğratmama yolları» üzerinde kafa yorup durmuş.

Francis Bacon (1561 - 1626), «Mutlu ada ötesi» düşüncelerini, kaygılarını, öğütlerini, umutlarını *Denemeler*'inde toplamış. Sanki yalnız XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başı insanları için değil de, günümüz için yazmış. İnsanla ilgili çok şey var kitabında — bir Şeyh Sâdi bilgeliğinde, bir Montaigne derinliğinde, bir Voltaire savaşçılığında olmasa da. Şu söz Bacon'un: «Dolacak havuzu olanın etraftaki toprağa hayrı dokunmaz.» Havuzunu dolu saymış Bacon; «çevresindeki toprağı» düşünmüş.

Devlet yönetimi üzerinde duruyor Bacon. «Yüksek mevkide olan kimseler üç kat kuldurlar» diyor: «Hükümdar ya da devlet kulu; şöhret kulu; iş kulu.» Böyle kişilerin özgürlükten yoksun olduklarını söylüyor: «Öyle ki, ne kendileri için, ne davranışlarında, ne de boş zamanlarında özgürlük nedir bilmezler. İnsanın özgürlüğü pahasına kudret ardında koşması, ya da başkalarına hükmedeyim derken kendi kendine hükmetme gücünü elinden kaçırması garip doğrusu.»

Böyle yüksek «mevkilere» erişmek için nelere katlanmak gerek kimi zaman: «İnsan, zahmet çekerek, başına daha büyük işler açar; bazen alçalır; haysiyetsizlikle haysiyet sahibi olur. Bastığı yer kaypaktır. Geri dönmek, düşmek ya da hiç olmazsa gölgede kalmak acı bir şeydir.»

Ya haset? «Haset, güneş gibidir. Yamaçlara, bayırlara, düzlüklerden daha çok vurur. Bu yüzden, azar azar ilerleyenler, bir sıçrayışta ilerleyenlerden daha az haset edilirler. Sıkıntı, zahmet ve tehlikeyi göze alarak şeref kazanmış kimseler de daha az haset edilirler. Çünkü herkes, «onlar bu şerefi güçlükle kazandı» der de acır bile. Acımak daima hasedi ortadan kaldırır. Bu yüzdendir ki kurnaz ve akıllı politikacılar yükseldiler mi boyuna dert yanar, hayatlarından yakınırlar. «*Quanta Patimur* — Neler çekiyoruz biz!» derler; ama bir şey çektikleri yoktur. Zorları dertleri üzerlerine çekecekleri hasedi azaltmaktır.»

Öte yandan, «mevki sahibi iken insanın hem iyilik ve hem de kötülük yapma olanağı vardır. Kötülük yapma olanağı, bir yıkımdır onun için.» Eskilerin söyledikleri doğru: «Bir insanın ne olduğu mevki sahibi olunca meydana çıkar.»

Bacon, mevki sahibi, yetkili kişilerin düşmanı dört kusuru belirtir: Oyalama, rüşvet, sertlik, uysallık. Bu kusurlardan kurtulmak da onların elinde. «İşi olanı oyalamamak için, yanına zorluk çıkarmadan kabul et. Sözleştiğin zamanı unutma. Elindeki işi sona erdir. Zorunluk olmadıkça işinin arasına başka işler karıştırma.»

Bacon yaşamış rüşvet serüvenini: Adalet Bakanı olmuş 1618'de; üç ay kalabilmiş Bakan olarak: Parlamentoca, haklı ya da haksız yere, rüşvet yemekle suçlanmış; Saray çevresinden uzaklaştırılmış, Londra'da kalması, kamu görevleri alması yasaklanmış. Neden sonra Kral bağışlamış Bacon'u. Şöyle der bu konuda:

«Rüşvete gelince, sade kendinin ve adamlarının rüşvet almanızı önlemekle kalma; sana yüz suyu dökenlerin de, rüş-

vet verme girişimlerine engel ol. Rüşvet almamak için dürüst davranman, rüşvet verdirmemek için de her türlü ayartıcı işten nefret etiğini açıkça söylemek dürüstlüğünü göstermen gerek.» Şunları ekliyor: «Bir durumda durmayan, görünürde hiç bir neden yokken açıkça değişen adamın rüşvet yediğinden kuşku duyulur. Bu yüzden, düşünceni ya da davranışlarını değiştirdin mi, bunu açıkça söyle; seni bu değişikliğe götüren nedenlerle birlikte herkese bildir. Efendisiyle içli dışlı olan bir hizmetçi ya da gözdeye çoğu zaman saygı görmesinde başka bir neden yoksa gizliden gizliye, rüşvet işlerinde bir araç olarak kullanılıyor denir.»

Öteki kusurları da ele alıyor: «Sertliğe gelince, bu tutum yok yere hoşnutsuzluk uyandırır. Ciddîlik korkuyu, sertlik kini doğurur. Yetki sahiplerinin uyarıları bile ciddî olmalı; ama kalp yıkmamalı. Uysallığa gelince, bu, rüşvet almaktan da beterdir; çünkü, rüşvet ara sıra verilir. İnsan ısrarlara kanmaya, yok yere haturını saydığı kimselerin sözüne göre davranmaya alıştı mı, sonradan bunlarsız yapamaz.»

Bacon, öğüt almanın, danışmanın değerini küçültmek istemiyor. Korkusu, öğüdün cndan olmaması, öğüt alandan çok verenin çıkarına uygun düşme tehlikesi. Yoksa, «En bilge krallar bile başkasının vereceği öğüde güvenmekle büyüklüklerine de değerlerine de halel getirmiş olmazlar.» Şunu da biliyor: «İnsan kendisinin baş dalkavuğudur. İnsanın kendi kendine dalkavukluk etmesine karşı en iyi ilâç bir dostun özgürce söz söyleyebilmesidir... Dost, insanın kendisi demek.»

Bacon, «gerçek dost» ile «ötekiler» arasında ayırım yapıyor: «Size kuyruk olanların pahalıya mal olmalarından sakının; çünkü kuyruğu uzatayım derken, kanatları kısaltmış olursunuz: Maiyetin çokluğu, gücü azaltır; uçmak için tavusa kuyruğunun engel olması gibi.» Hem şunu da iyice bilmek gerek: «Kimilerinin sizin peşinize takılmaları da sizi sevdiklerinden değil, bir başkasına kızdıklarından.» Bir dostla bir dalkavuğun öğütleri başka nitelikte; Pompeius'un

sözlerini aktarıyor: «İnsanlar batan güneşten çok, doğan güneşe taparlar.» Böylelerinden korunmayı salık veriyor. (Hölderlin de Hyperion da bunu belirtir: «Bir baykuş kartal yavrularını yuvasından çıkarıp, onlara güneş yolunu gösterebilir mi?»)

Bakın, günümüzden üç yüz yıl önce, nasıl görüyor sosyal, siyasal sorunları Bacon: «Ayaklanmayı önleyecek en güvenilir yol (zaman varsa), buna neden olan şeyleri ortadan kaldırmaktır. Zira yakıt hazırlanmışsa ateşleyecek kıvılcımın nereden geleceğini kestirmek güçtür.»

Yüzyıllarca önce bile, «sosyal sorunların üstesinden yalnız polisiye tedbirlerle gelinir» demiyor Bacon. Ayaklanmaya yol açabilecek nedenler üzerinde önemle durulmasını salık veriyor; aldırmazlık, umursamazlık yollarına sapılmasın istiyor: «Her kalkan toz fırtınaya dönüşmez. Birkaç kez geçiştirilebilir ama sonunda fırtına kopabilir. Bir İspanyol atasözü ne güzel anlatıyor bunu: «İp sonunda hafifçecik çekilince kopuverir.»

Böyle durumlara karşı, «ilk çare ya da önleyici tedbir, her yola baş vurup, ayaklanmanın yukarıda sözü geçen, elle tutulabilir nedenlerini devletteki yokluk ve yoksulluğu — ortadan kaldırmaktır.» Çağının koşulları altında bunun çeşitli yollarını da gösteriyor: «Ticareti geliştirip denk getirmek, sanayii teşvik etmek, aylaklığı ortadan kaldırmak, tutum kurallarıyla israfın ve lüksün önünü alınak, toprağı işletmek, satışa çıkarılan eşyanın fiyatlarına narh koymak, vergileri hafifletmek, vb. tedbirleri işe yarar.»

Ayrıca, nüfus politikası öngörüyor; şöyle diyor bu arada: «Soylularla yüksek memurlar sayısını halk sınıfına göre ölçüsüzce artırmak bir devleti tez elden darda bırakır. Rahipler sınıfının fazla büyümesi de böyle bir sonuç doğurur: Bunlar memleket gelirine bir şey katmazlar. Öğrenim görenlerin sayısı kullanılacakları yerlerden çok olursa sonuç yine böyle olur...»

Şunu da ekliyor Bacon: «Özellikle bir devlette para ve servetin birkaç elde toplanmaması için iyi bir siyaset gütmek gerek. Çünkü böyle olmazsa memlekette mal olduğu halde halk açlıktan ölür. Zaten para, gübre gibi, etrafa yayılmazsa işe yaramaz. Bu da başlıca murabahacılık, istifçilik, büyük otlakları bir elde toplamak gibi işleri ortadan kaldırmak ya da hiç olmazsa baskı altında bulundurmakla yapılır.»

Bacon, yıllar önce yazmış bunları. Bugün de, pek çok kimseye yeni görüşler gibi gelebilir. Bugün de, pek çok kimse yararlanabilir bunlardan. Doğruyu söyleyene kızmayı, kara çalmayı bir bırakabilseler böyleleri: Ama, öfkelenmekten dinlemeye, anlamaya, durumlarını, tutumlarını düzeltmeye vakit bulmak güç geliyor kimilerine. Hele çıkarlarına dokununca, nasırlarına basılınca. Oysa «öfke harap bir binaya benzer; nereye devrilirse orası da yıkılır» diyor Bacon.

Sokrates'ten günümüze, bizler için düşünmüş olanlardan yararlanmak, anlayan için gönül borcu duyulacak bir nimet. Yeter ki böyle olduğunu anlama fırsatını kaçırmayalım. Bacon'un sözleri çıkıyor karşımıza: «Fırsat ilkin perçemli yüzünü gösterir; bir yakalayan olmazsa, sonradan başının dazlak yanını çevirir.»

20 Mart 1971

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden, Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Prof. Dr. Faruk Erem, 26 temmuz 1973 günlü gazetelerde yer alan bir habere göre, kırk yıldır hizmetinde bulunduğu Üniversite'den, yeni Üniversiteler Kanununu protesto amacıyla, istifa etmiştir.

Sayın Erem, Fakültesinin Dekanlığına sunduğu istifa dilekçesinde, «politik nedenlerle üniversite özerkliği gaspedilmiştir» demekte, «özerkliğin üniversiteye iadesi için gerekli çabayı denemek» kararında olduğunu, «bunun, kadroda kalarak başarılması olanağına inanamadığını» belirtmektedir. Yıllarca özerkliği savunmuş olduğu için, «özerksiz üniversitede» görevde kalmayı, «gözaltında fikir özgürlüğünü» kabul etmeyi vicdanına yedirememiş olduğunu söylüyor Sayın Erem.

Üniversiteleri bekleyen gelecek konusunda da, şöyle bir gözlemde bulunuyor: «Yeni kanunla üniversiteler için korkunç bir dönem başlayacaktır. Yürütmenin yetkisi aklın alamayacağı kadar geniştir. Ders verirken omuzbaşımızda denetimin gölgesini görmenin ne olduğunu, biz kıdemliler yaşadık. Siz genç kuşaklar bunun ne demek olduğunu sadece tahmin edebilirsiniz. Kimse, başkasının duyduğu fikirce acıyı, yaşamadıkça duyamaz. Hocamız, rahmetli Baha Kantar'ın, fikirce tutsaklık anlamında bir telkin için, evine kadar gelen, bir Millî Eğitim Bakanını, tesadüfen ben de hazır bulunuyordum, nasıl kovduğunu hatırlıyorum.»

Şüphesiz, Sayın Erem'in, bir vicdan hesaplaşmasından, «durum muhakemesinden» sonra istifa kararı verişini — bu

istifa ve gerekçesi basına da yansımış olduğu için — bu konularla ilgili herkes gibi, kıdemli - kıdemsiz öğretim üyeleri ve yardımcıları da, kendi vicdanlarının ölçütlerine vurarak değerlendireceklerdir. Sayın Erem, bir bakıma, üniversitelerimizin bütün öğretim üyelerini ve yardımcılarını, «yeni» Üniversiteler Kanunu karşısında, yaşamlarının, uğraşılarının, görevlerinin anlamı, değeri ve sorumluluğu üzerinde düşünmeye, sonuçlara varmaya da çağırmış olmaktadır.

Sanırım, benzer bir «vicdan hesaplaşması» yapacak Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları, kişisel açıdan, kendilerine doğru görünen sonuçlara varacaklardır. Böyle bir hesaplaşmayı ne denli içtenlikle yapabildiklerini de en iyi kendileri tartacaklardır. Bu hesaplaşmadan sonra, istifa edecekler çıkabileceği gibi, üniversitede kalmayı görev sayacaklar da olabilir.

Burada, «istifa» sözü üzerinde, yalın ve dürüst bir gerçekçilikle durmak zorunludur. «İstifa» yolunu düşünebilecek kimi öğretim üyeleri için, böyle bir davranış, umutsuzluğa karşı saygıya değer bir protesto, yetkilileri ve sorumluları bir son uyarı, yanlış tutumlara anlamlı bir tepki niteliğini kazanabilecektir. Kimi öğretim üyeleri, «istifa» kararına, geçmişte yaşanmış kötü günlerin geleceğe vurmuş iç karartıcı gölgesini görmenin yarattığı bir bıkkınlık, bir «Yine mi al baştan?» bezginliği sonucunda varabileceklerdir. «İstifa», Sayın Erem'in deyimiyle, üniversite özerkliği uğrunda çaba göstermenin «kadroda kalarak başarılması» olanağına inanamayışı gözler önüne seren bir davranışı da yansıtabilir.

Öte yandan, «istifa», kimileri için, artık «sırası gelmiş bir formalite tamamlatma» işinden öteye bir anlam ve değer de taşımayabilecektir. Çünkü onlar, aslında, üniversitedeki görevlerinden, bu «yeni» Kanun çıkmadan çok önce bile, «fiilen» istifa etmiş gibidirler; ancak, bu işlemi şimdiye kadar «resmîleştirmek» istememiş oldukları için, üniversite kadrosunda da yer tutagelmişlerdir: Üniversiteyi, çok daha önem verdikleri üniversite dışı işler için bir «bağlama lima-

nı» gibi kullananlar; fakültelerinde ara sıra, kısa bir süre için görünüp, hemen üniversite dışı işlerine koşanlar; fakülte kurullarının en önemli toplantılarına bile katılmayanlar, ya da, gönüllerinden koptukça, «lûtfen» kısa bir «nezaket ziyaretinde» bulunanlar; büyük ticaret işletmelerinde önemli görevler ya da seçim adaylıkları için üniversiteyi bir «sıçrama tahtası» sayanlar, «kendilerine verebileceğini vermiş» bir işten — üniversite öğretim üyeliğinden — istifa etmekte pek büyük bir güçlük çekmeyebileceklerdir.

Şu da var: «Yeni» Üniversiteler Kanununun geçici 6. maddesi şöyle bir hüküm de getirmektedir: «Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte üniversite dışında resmî çalışma saatleri içinde işleri olan öğretim üyeleri iki yıl içinde bu işleri tasfiye etmek zorundadırlar... Bu süre sonunda işlerini tasfiye etmemiş olanlar üniversiteden ayrılmış sayılırlar.» Kimi öğretim üyelerinin «durum muhakemesi» çıkmazlarına, bu hüküm de ışık tutabilecektir.

Peki, üniversitedeki görevlerinde kalma kararına varmış olanların durumu ne olacak? Asıl önemli soru, üniversitede «neden» kalındığı kadar, «nasıl bir tutumla» kalınacağıdır. Gerçekten, «yeni» Kanun, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları için, bir «sınanma» dönemi açmaktadır: Bilim adamlığı haysiyeti sınanması; kişilik sınanması; düşünce özgürlüğüne, bilimsel hoşgörüye, çağdaşlığa bağlılık sınanması.

Böyle bir Üniversiteler Kanunu çıkartan, üstelik buna «reform» da diyebilen, bugünküne benzer siyasal iktidarlar döneminde, bunların istedikleri doğrultuda davranmayı en büyük beceri, sayanlar, «başüstüne'ciler», «uygitsin'ciler» «homongolos avcıları», önlerine uzatılan her nabza göre şerbet vericiler ya da şerbet verilecek nabız arayıcılar için, «yeni» Üniversiteler Kanunu altında üniversitede kalmak, şüphesiz kolay olacak.

Üniversite öğretim üyeliğini, topluma bu yoldan hizmete adanmış yaşam boyu bir uğraşı olarak gören; «özerk» bir

üniversite kavramıyle tutarlı kalma yüce kaygısında olan ve bu uğurda uğraşan; üniversite dünyasını — bütün gerekleriyle — kendileri için doğal tek ortam bilen; «piyasa değerleri» ne olursa olsun, üniversite dışı bir iş düşünmeyen ya da istemeyen üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları için de, üniversitede kalmak — görevde bırakıldıkları sürece — o kadar güç olmayacak. Kolay olmasa da...

Onlar, «ders verirken omuzbaşlarında denetimin gölgesini» görseler bile, bilim adamlığı ve öğreticilik haysiyetini korumak baş kaygıları olacak. Sayın Erem'in anlattığı, bir Prof. Kantar'ın — hem de hangi dönemde — «fikir tutsağı» olma telkinine nasıl davrandığı da, çeşitli başka örnekler arasında, gözlerinin önünde değil mi?

Şu da, şüphesiz, bir gerçek : Böyle bir görev anlayışında olan üniversite öğretim üyeleri, «aklın alamayacağı kadar geniş» yetkileri olan yürütme organlarının, ileride neler yapabileceklerini, şimdiden kestiremezler. Ama onlar, devletimiz için bir uluslararası hukuk yükümü olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, Anayasamızın ve vicdanlarının ölçüleri içinde, bilimin verilerini genç kuşaklara daha iyi nasıl ulaştırabileceklerini, bilimin sınırlarını genişletme çabalarına nasıl daha büyük katkılarda bulunabileceklerini, yurt sorunlarının çözümüne bilimin nasıl daha etkili uygulanabileceğini düşünmekle ve düşündüklerini — nasıl yorumlanırsa yorumlansın — açıklamakla yetinmeyi, görev bileceklerdir.

Yunan mitolojisinde, bir Sisifus (Sisyphus) efsanesi vardır : Tanrılar tanrısı Zeus'la çatışır Sisifus, Zeus, şöyle bir ceza biçer ona : Sisifus, koca bir kaya parçasını, ite ite, bir dağın tepesine çıkartmaya çalışacak; tam tepeye yaklaştığı zaman, kaya dağın eteğine yuvarlanacak; Sisifus, al baştan, kayayı dik yamaca sürerek, tepeye iteleyecek; varır gibi olunca tepeye, kaya yine geldiği yoldan aşağılara düşecek... Sisifus'un sonu gelmez kaderi, işte bu olacak!

Sisifus, kayayı bir gün tepeye ulaştırdı mı, bilemiyorum. Ama insanlık, büyük acılar da çekmiş olsa, çok daha iri kaya parçalarını tepelere ulaştırmayı başarmıştır tarih boyunca.

Konumuzla ilgili olarak, bildiğim şu: Bu «yeni» Üniversiteler Kanunu altında da, «fikirce tutsaklığa düşmeden», üniversitede kalmayı görev sayacak, kendilerine saygılı üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları — onları Sisifus'un kaderi bekler gibi olsa da — bu kadere katlanırken, küçülmemeye de özen göstereceklerdir: Yakın geçmişin ve bugünlerin tarihini ileride yazacaklara, üniversitelerimizle ilgili ağır yargılar arasında, onurlu veriler de sağlamak için; umutla üniversiteye koşan genç kuşaklara, en güç koşullar altında da, dürüst hizmetler için; ulusumuzun ve üniversitelerimizin mutlu yarınlarını hazırlamaya, «aklın alamayacağı kadar geniş yetkili» yürütmeler varken de, haysiyetli çabalarla katkıda bulunmak için.

Ve bir gün — özerkliğini yalnız siyasal iktidarların baskılarına karşı değil, aynı zamanda, çeşitli kaynaklarca beslenebilecek «fiilî» gülçlerin saldırılarına karşı da koruması ve savunması öğrenmiş bir üniversite uğrunda çalışanların elbirliğiyle — Sisifus'un kaderi olan o koca kaya parçası tepeye ulaştırıldığı zaman, o güne kadar, kimlerin neler yaptığı, kimlerin neler yıktığı, kimlerin görevlerini savsakladığı, kimlerin neler çektiği ya da kimlerin hangi engellerin aşılmasında yardımcı olduğu anımsanmasa bile!

4 Ağustos 1973

2 × 2 KAÇ EDER?

Cumhuriyet'te, değerli sanatçımız Ali Ulvi, ara sıra, «2 × 2» karikatürleri çiziyor. Görmüşsünüzdür: «2 × 2 = 4» diyor birisi; sonra, demir parmaklıklar ardında buluyor kendini; ama, «2 × 2 = » yine dışarıda yine dokunulmamış kalıyor. Ya, «2 × 2 = 4» diyeni, «2 × 2 = 5» diyenin o yetişemeden kovalayışı?

Aslında, «2 × 2», bir matematik işlemi; «4 eder» diyen gibi «5 eder», ya da örneğin, «647 eder» diyen de çıkabilir. Alırlar o zaman kalemi ele, kâğıt üstünde, herkes kendi savını kanıtlamaya uğraşır. Sonunda, «demek, şu kadar edermiş, 2 × 2» derler. Ama, bunun için, herkesin hesaba, matematik işlemlerine, mantığa saygılı olması gerek. Nedense, kimilerine, bu pek doğal, pek kolay gelemiyor bir türlü.

Şu da oluyor, kimi zaman: Böyle bir «hesap» tartışması sırasında, bir başkası karışıyor işe; «2 × 2 kaç eder?» sorusuna — bilmişliğine toz kondurmaz havalara bürünerek — «perşembe!», ya da «lâcivert!», hadi bilmediniz, «mâneviyat, efendim, mâneviyat!» deyiveriyor. Kavramlara, kanıtlara, mantığa saygı, sanki adı duyulmamış bir evrende geçerli, kimileri için. O zaman, tartışmalar, leyleklerin gaga takırdatmasına dönüşüyor. «Sağırlar söyleşisi» deyimi, boşuna çıkmamış ortaya.

Herkes, kendi doğrusunun inadında. Bir inat ki, «Zincirli Cami'de zincir var mı?» öyküsünü andırır. Hani, iki kişi, «Zincirli Cami'de zincir var mı?» tartışmasına girişmişler. «Vardır - yoktur» direnişi uzarken, bir üçüncü gelmiş:

«Gidip baksanıza» demiş, «zincir var mı, yok mu?» Gitmişler. Görmüşler ki, zincir var. «Yok!» diyen tutmuş zinciri iki eliyle, sonra da, «inat bu ya» demiş, «yok işte zincir, mincir!»

Böylesine tartışmalara tanık olurken, Sayın Ali Ulvi'nin unutulmaz bir başka karikatürü geliyor akla: İnce yapılı, aydan görünümlü, gözlüklü biri, kafasında «a, b, c, d... v, y, z», alfabenin bütün harfleri, sıkılgan, suskun, önüne bakıyor; karşısında katmerli enseli, kafasında bir alfabe kırıntısı «a, b, c», bilgisizliğin verdiği o büyük kendini bilmezlikle, işaret parmağını sallayıp, ona bir şeyler öğretme sevdasında! Bir ataklık, dost başından uzak olsun.

Sanırım, «seçim sath-ı maili» dikleştikçe, buna benzer somut çok örnekler göreceğiz. Kavramlara aldırmadıktan sonra; söylemekten vakit bulup, dinlemeye yanaşmadıktan sonra; dinlesek de, anlamadıktan sonra; anlasak da, anlamazlıktan gelmede direndikten sonra; «zincir, mincir yok işte!» tutumunu benimsedikten sonra.

Hele böyle davranışlar, biraz «başarılı» da görünürse. Bir inadın, bir el çabukluğuna getirmenin, bir uydurmanın, bir kara çalışın, bir yakıştırmanın başarısı büsbütün coşturur kişiyi: «Küçük yaramaz, tek ayağının üstünde şöyle düşmeden bir iki sekti mi, kendine bir hayran olur ki; hele bakanlar da varsa, hayranlığı bir kat artar. Hiç büyümeyecek miyiz?» diye soruyor Haldun Taner'in Gerçekten, zor geliyor «büyümek» kimilerine; Voltaire'in taktığı o yerinde adla, «mikromega'lara» (ufacık büyük adamlara).

Kimileri, sağlı sollu, o kalın çizgilerle düşünüş kalıplarına «önyargılı» bağlanışın, inanmışlığın, kuştüyü yastık rahatlığına dayamış kafasını. Bunlar için, Sayın Haldun Taner'in, «Aşk-u Sevda» oyunundaki uyarısı boşuna nefes tüketiş:

Kaide dediğin ne ki?
İşi basite indirgemek,
Aynı ölçekle ölçüp

Binbir şıkkı genellemek.
Her şeyi aynı torbaya atıp,
Hepsini bir hükümle bağlamak.
Böylece, üşengeç kafamıza gûya
Bir bilimsellik sağlamak.

«İstisnalar kaideyi bal gibi bozar» şarkısından bu sözler.

Bir de şu var politika tartışmalarımızda: Büyük kavgalar, ağır suçlamalar, akla kara gibi ters düşen görüşlerden çok, neresiyle başka olduğu pek anlaşılamayan (ama başkaymış gibi sunulan, böylesine karşı karşıya getirilen) görüşler yanlıları arasında patlak veriyor; sağda olsun, solda olsun Paul Valéry, yıllar önce görmüş bunu: «En büyük düşmanlıklar birbirine taban tabana zıt olanlar arasında değil de, birbirinden bıçak sırtı ayrı düşenler arasında.»

Akla, yüzyıllar öncesinde, bir «i» harfi boyu ayrılık yüzünden sürüp gitmiş, o garip din savaşı geliyor: Bizans İmparatorluğunda, 4'üncü yüzyılda, «Homoousian»lar ile «Homoiousian»lar, barışmamak üzere kopmuşlar birbirlerinden. «Homoousian»lar, Hıristiyanlık anlayışına göre, Teslis'de (Tanrının birleşmiş üç ayrı kişi halinde düşünülmesinde), Oğul'un Peder'le, eş ya da aynı cevherden olduğuna inanırlar; «Homoiousian»lar ise, Oğul'un, cevher bakımından aynı olduğunu söylemeye yanaşmayan, ama aslında Peder gibi, ya da her yönden Peder'e benzer olduğunu kabul edenlermiş!

Gördünüz mü, «büyük» farkı? Ama, bu yüzden bölünme öylesine ölçülere varmış ki, İmparator Konstantin, 325 yılında, bu iş için Büyük Din Kurulu'nu toplatıp, bu görüşlerden birini geçerli, ötekini «sapma» saydırtmış! Bugün, bütün bunlar, anlamsız ya da gülünç gelmiyor mu çağdaş kafaya?

Sorunlarımıza çözüm yollarını tartışırken, birçoğumuzun, ne anlattığımızı açıklamadan, ama kötü bir şeyi nite-

lendirdiğimizi belli edercesine kullandığımız bir sözcük de, «ideolojik». Böyle yaparken, «ideolojik» sıfatına, tek başına alındığı zaman, aslında kendinde olmayan, çeşitli yorumlara açık — ama sisli — anlamlar yakıştırılmakta. Bu anlamlardan biri, belki de suçlamalarda en çok göz önünde tutulanı, katı, doğmacı, eleştiri kabul etmez, tartışmaya yanaşmaz, yanaşır görünse bile yukarıdan buyrulan çizgi ya da önyargı dışına çıkmaz, «aşırı uçlar» diye adlandırılan görüşler yanlısı olmak. Böyle bir anlayış içinde de, daha çok, «aşırı sol» göz önünde tutulur gibidir.

Öte yandan, «ideolojik» sözcüğünün kimilerince kullanılış biçimine bakınca, her çeşit sol ya da solumsu görüşlerin suçlandırılmak istendiği izlenimi edinilmekte. Kimilerinin dilindeyse, tek başına «ideolojik» deyimi, «benimkine karşıt her görüş» anlamına geliyor: Çıkarlarımıza dokunacağına inandığımız ya da yanıtlamakta güçlük çektiğimiz bir görüşü yermek için, dağarcığımızda başka bir şey bulamazsak, «ideolojik!» deyip kötüleyerek, zorluktan kurtulduğumuzu sanıyoruz.

Oysa, siyasal bilimcilere göre, «siyasal ideoloji, bir ülke, devlet, millet, siyasal bir parti veya siyasal bir grup tarafından benimsenen; amacı belirli siyasal hedefler olan ve siyasal, sosyal, ekonomik olayları, kurumları bu amaçlara göre yorumlayan inanç ve fikirlerin bütünüdür.» (Prof. Dr. Bülent Dâver, *Siyasal Bilime Giriş*, Ankara, 1968, s. 256). Öte yandan, Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı ***Türkçe Sözlük***'te, «ideoloji» şöyle tanımlanmakta: «Yun. (*İdea.*: düşünülen şekil; *logos*: söz) Toplumun şöyle veya böyle olması gerektiğinde inananların düşünce kanışlarından meydana gelen öğreti.»

Böyle olunca, siyasal düşünce yelpazesinin en sağından en soluna, ekonomik, sosyal ve siyasal konularda görüş belirtenler, tutum gösterenler, toplum düzenini sürdürmek ya da değiştirmek isteyenler, bu amaçla siyasal parti kuranlar, siyasal bilimlerde adı konmuş ya da konulabilecek bir ideo-

lojiden, az-çok esinlenmiş olmaktadırlar. Kendileri — nesir konuştuğunun farkında olmayan, öğrenince de buna çok şaşan, Molière'in M. Jourdain'i gibi — bunun farkında olmasalar da.

Bu yüzden, siyasal tartışmalarda, karşı çıkılan görüşler için, yalnız «ideolojik!» demek ve başka bir şey söylememek, çok-çok, bir başka «ideolojik» görüş ve tutum yanlısı olmayı ortaya koyar; o kadar.

Toplum olarak, Cumhuriyetimizin 50. yılını kutladığımız günlerde, tarihimizin çok önemli bir döneminden geçmekteyiz. «Seçimler», aday - seçmen, genç - yaşlı, kadın - erkek, hepimizin, bugünümüzü ve yarınımızı, dünya ulusları arasındaki yerimizi düşünmemiz için bir uyarı da. Dénis de Rougemont'un şöyle bir sözü var: Çöküş, «şimdi ne yapmalıyız?» sorusu yerine, «şimdi de ne gelecek başımıza?» sorusunu sorar olduğumuz zaman başlar.

Türk toplumunun mutlu yarınları için kaygı - umut duyguları içinde, hepimiz, «Columbus'un yelkenlisi» gemicileri gibiyiz. Bu büyük serüvende, «mikromega» olmaya hakkımız yok. Şöyle demezler mi sonra: «O, Columbus'un yelkenlisindeki gemicilerden biriydi; oysa, düşünüp durduğu şu: Köyüne dönüşünde, yaşlanmış ayakkabıcının yerini bir başkası kapmadan ele geçirip geçiremeyeceği.»

İşte böyle bir ortamda, seçimlere kadar — seçimlerden sonra da — tartışacağız «2 × 2 kaç eder?» sorusunu. Önemli olan da, kaç ettiğinin tartışılabilmesi. Herkes, böylece anlar doğruyu, eğriyi. Gerçeğe giden yol, çoğu zaman, yanlıştan geçmiyor mu?

«Şimdi ne yapmamız gerek?» sorusunu yanıtlamasını beceremezsek seçimlerde, sonradan yakınırsak, yine Hammarskjold'un sözleri çıkacak karşımıza: «Yakınıyorsa, suçladığı: kendisi!»

22 Eylül 1973

AYKIRI DÜŞÜNCEDE OLMAK

Cumhurbaşkanımız Sayın Korutürk, hükümet bunalımına çözüm arayan çabaların, önerilerini, radyo ve televizyonda yayınlanan konuşmalarıyle kamuoyuna duyurdu. Bu konuşmaların, hükümet bunalımı ötesinde önemli yanı, Sayın Korutürk'ün, siyasal tartışmalar yöntemine ışık tutan, başta politikacılar olmak üzere, çok kimseyi uyarıcı sözleridir.

Uygar bir alçak gönüllülüğün yücelttiği bu konuşmalarda, Sayın Korutürk, siyasal partilerden «uyanık» vatandaşlara kadar herkesin görüşüne değer veren bir içtenlikle, sunduğu önerilere ilişkin olarak, «Ne düşünüyorsunuz?» diye sormuştu.

Atatürk, 1923'te, şöyle demişti: «Özgürlük olmayan bir memlekette ölüm ve çöküş vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası özgürlüktür.» Bugün de Çankaya'dan gelen ses, «Cumhuriyetimizin ellinci yılında (hürriyetçi-demokratik-parlamenter) sisteme inancını ispat etmiş milletimizin», düşünce özgürlüğüne, hoşgörüye, uygar tartışma yöntemlerine üstün değer veren Başbakanın sesi. Sayın Korutürk, «en aydınından en sade memleket evlâdına kadar» kendi düşüncelerini paylaşanların bu davranışından duyduğu kıvancı açıklamadan önce, «özellikle, benim düşünce ve önerilerime uymayan düşünce sahiplerinin memleket yararına gördükleri» kişisel görüşleri ortaya koyuş tutumlarını övüyor. Birtakım sinirli çıkışlar dışında hemen hepsinin, uygar tartışma yöntemlerine uygun bir anlatım içinde kalabilmiş olmasından duyduğu memnunluğu belirtiyor.

Bunu, «çok önemli bir teşhis ve tespit» sayıyor, Sayın Cumhurbaşkanı: «Toplumumuzun, karşı fikirlere sahip olsalar da birbirine saygılı ve birbirlerinin özel maksat ve hesaplara âlet olmadan da zıt fikirler içinde, iyi vatandaşlık hukukuna riayetkâr fertlerden kurulmuş olduğunun» kanıtını gösterdiği için, bu durumu, «cidden övünülecek bir sınav» olarak değerlendiriyor. Böylesine çağdaş bir hoşgörü anlayışı içinde, «Bana aykırı düşüncede olan vatandaşlarıma samimî takdirlerimi ifade etmek isterim» diyor.

Bu sözler karşısında — hem de her çevrede — başlarını eğip düşünmeleri, daha da önemlisi, davranışlarını bu düzeye yükseltmeleri gerekenler yok mu? Ama, bunu başarabilmek için, bağnazlıktan, çoğu zaman çıkarlarımızın bizi saplattığı dar görüşlülükten, ya da kendimizi herkesten üstün görme tutkusundan kurtulmak zor, olanaksız geliyor kimilerine.

Bütün tarihi boyunca, çeşitli kaynakların beslediği bağnazlığın boyunduruğu altında az mı çile çekti insanlık? «Devlet benim!» diyenlerin, «Kanun-manun tanımam!» havasındakilerin, hesap verme sorunu yok sayılanların yaptıklarından, insanlığımız adına, az mı utanç duyduk, ilk çağlardan bugüne kadar? «Bir ben bilirim!», «Haddin varsa, aykırı düşündüğünü söyle!» diyenlere her çağda rastlanmıştır. Böylelerinin öyküleri, anıları, kalıntıları tarih kitaplarını, «dehşet müzeleri»ni doldururken, canlı örnekleri bugün de yaşıyor birçok ülkede.

Ömrünü hoşgörü yolunda savaşmayla geçirmiş Voltaire, şöyle bir tanım verir: «Bağnaz kişi, aslında bilmediğini, bilemeyeceğini, öğrenmeye gereksinme de duymadığını bildiğinde kuşkusu olmayan kimsedir.»

Bağnazlığın açtığı onarılmaz yaralar, bunca acılar, alınan bunca ders sonucudur ki, Anayasalarda, insan hakları bildirilerinde, sözleşmelerinde, kişinin temel hakları, özgürlükleri sayılırken, «düşünce özgürlüğü» baş köşeye konmuş. Çağdışı kalmışların bugün bile inandırmak istedikleri gibi,

düşünce özgürlüğü, «Dilediğini düşün ama, ya benim görüşlerime uygun konuş, ya kes sesini!» anlamına gelir mi hiç? Düşünce özgürlüğü. «alışılmıştan, kabul edilmişten, benimsenmiş görünenden ayrı düşen, ya da güçlülerin, çoğunlukların görüşlerine aykırı düşünceleri de, ceza görme korkusu olmaksızın, açıklayabilme özgürlüğü.»

Hem, gerçeği bilme tekelini kim kime vermiş? Neden yalnız bizim görüşlerimiz doğru, başkalarının düşünceleri yanlış olsun? Yine Voltaire çıkıyor karşımıza: «Saçma sözcüğünü kullanabilecek kadar bilgin değiliz!» diyor.

Hollanda kökenli Amerikalı yazar Hendrik Willem Van Loon, tarih içinde, düşünce özgürlüğü, hoşgörü uğrundaki çabaları anlatır, *İnsanlığın Kurtuluşu (The Liberation of Mankind,* ilk baskısı 1926) başlıklı kitabında. Bütün söyleyeceklerini, önsöz yerine geçen, bir öyküyle özetler:

Bir zamanlar, İnsanlık, Cehalet - Vâdisi'nde, huzur içinde yaşarmış. Dört bir yanı Sonsuzluk - Dağları ile sarılıymış Vâdi'nin. Bir incecik Bilgi - Dereciği akarmış ortasından; Geçmişin - Tepeleri'nden gelip, Geleceğin - Sisli - Ufukları'nda gözden uzaklaşırmış Bilgi Dereciği. Akşamları, Vâdi'nin insanları, hayvanları sulayıp içlerini doldurduktan sonra, oturur, yaşamın tadını çıkarırlarmış. Her şeyi - Bilen - Yaşlılar, bütün gün, esrarlı bir eski kitabın sayfalarını çevirmekle oyalandıkları kuytu köşelerinden çıkar gelirmiş. Renk renk çakıllarla oynamaya can atan torunlarına, ara sıra o eski kitaba bakarak bir şeyler anlatırmış. Pek açık - seçik gelmezmiş söyledikleri. Ne de olsa, bunlar, unutulmuş bir soyun, bin yıl önce yazdıklarıymış - bu yüzden de kutsal şeyler: Cehâlet - Vâdisi'nde eski ne varsa kutsalmış çünkü.

Böyle süregitmiş, Vâdi'de huzur. Korku da başlarının üstünde: Ya sonra, ortak bahçenin yemişlerinden onlara vermezlerse? Geceleri köyün dar sokaklarında, soru sormayı göze almış meraklıların öyküleri fısıldanırmış: Uzaklara gidenler varmış ama, dönen olmamış; kimileri, Sonsuzluk - Dağları'nın sarp yamaçlarını aşmayı denemiş; kireç akı kemikleri kayalıkların dibinde şimdi.

Yıllar gelmiş, yıllar geçmiş böylece. İnsanlık, Cehalet - Vâdisi'nde, mutlu yaşamış yetindikleriyle. Bir gün bir adam çıkıvermiş ortaya. Perişan bitkin. Tanımışlar: «Döndü» demişler, «geri geldi!»

Bir köşede oturan Her şeyi - Bilen - Yaşlılar, başlarını sallamışlar acıyarak. Kıyıcı olmak istemeseler de, elden ne gelir? Geri - Dönen, Sonsuzsuk - Dağları'nı aşmakla, yasayı çiğnemiş bir kez. Sorgusu yapılmış. «Dinleyin beni» demiş Geri - Dönen: «Ben, dağların ötesinden geldim. Neler görmedim ki! Çocukluğum bu Vâdi'de geçti. Dağların ardında neler olduğunu öğrenmek isterdim hep. Bana, «Vâdi bizim, Dağlar Tanrıların!» derlerdi.»

«Öyledir!» demişler, Her şeyi - Bilen - Yaşlılar: «Bu Dağlar'ın ardında ne var ne yok, Zamanın - Sonu'na dek bilinmez kalmalı! Bilinmez kalacak!»

Ne yapsın Geri - Dönen? «Öyle değil» demiş, direnmiş: «Ben gördüm; gelin, size de göstereyim.» Her şeyi - Bilen - Yaşlılar, «Neler de söylüor, bu Geri - Dönen?» demişler. Bildirmişler yargılarını: «Küfür bunun dedikleri! Kutsal şeylere saygısızlık! Kim ola ki, bin yıl önce konmuş gerçeklere karşı çıkar? Canını almak gerek!» Kapmışlar koca koca taşları, canını almışlar, aykırı düşünceli, o meraklı Geri - Dönen'in. Atmışlar ölüsünü Sonsuzluk - Dağları'nın eteklerine. Her şeyi - Bilen - Yaşlılar'dan daha bilgili olduklarını sananlara, soru sormaya kalkışanlara ders olsun, uyarı olsun diye.

Bir kuraklık basmış Vâdi'yi, az zaman sonra. Bilgi - Dereciği kuruyuvermiş. Ekinler tarlalarda kavrulmuş. Açlık çökmüş Cehalet - Vâdisi'ne. Her şeyi - Bilen - Yaşlılar umursamamışlar olup bitenleri: «Eninde sonunda her şey eski durumuna döner» demişler; çünkü, öyle yazarmış kitaplarında.

Karakış kaplamış ortalığı. Köy boşalıvermiş. Halkın yarısı açlıktan kırılmış. Kalanların tek umudu, Dağların - Ötesi. Bir sabah köyden bir göç başlamış. Yaşlılar ne yapsalar

boşuna. Gidenler için, «Nankörler!» demişler; demişler ama, son araba kalkarken, sürücüsünü durdurup, kendilerini de alması için zorlamışlar.

Bir gidiş, düşe kalka güç bir gidiş, Bilinmez'e doğru. Neden sonra, Dağların-Ötesi'nde yeni topraklar görülmüş, çayırlar, ırmaklar, ormanlar. Yeni evler yapmışlar kendilerine; tarlalar sürülmüş, ekilmiş, biçilmiş. Onlar ermiş muradına.

Bir ara, «N'oldu» demişler, «o bizim taşlayıp kıydığımız Geri-Dönen'in ölüsü?» Gidip bakmışlar ki, yok: Bir aç çakal alıp götürmüş. Bir taş dikmişler o yere (şimdi anayol geçer yanından): Bilinmez'in karanlıklarına ilk meydan okuyanın adını kazmışlar taşa — «Gelecek kuşakların gönül borcu duygularıyle» yazmışlar. Görsün herkes; görsünler de, yeni özgürlüklere ulaşsınlar.

Van Loon, şöyle bitirir öyküsünü: «Başlangıçta olduğu gibi, şimdi olduğu gibi, ileride — umalım ki — olmasın diye!»

Umalım ki, olmasın.

27 Aralık 1973

«KAZ TÜYÜNDEN BİR KALEM»

Sayın Muhsin Ertuğrul, Cumhuriyet'te, Molière'i anan, büyüklüğünün gerçek nedenlerini gözler önüne seren, o her bakımdan güzel yazısında, Victor Hugo'nun şu sözlerini de kullanmıştı: «Fransa'yı ararsanız, Voltaire'de Molière'de bulursunuz.»[1]

Beş yıl sonra, Voltaire (1694 - 1778), ölümünün 200. yıldönümünde anıldığı zaman, dünya -- insan kişiliğinin, haklarının, özgürlüklerin savunucusu dünya -- onun için de saygıyle ayağa kalkacak. Candide'in, Zadig'in unutulmaz yazarı olduğu, şu kadar şiir, bu kadar tiyatro yapıtı, bir o kadar roman, eleştiri, tarih, felsefe kitapları, ya da binlerce mektup yazdığı için mi yalnız? Sanmıyorum.

Asıl, kafaları örümcek ağlarından kurtarmak için bir ömür boyu uğraştığı, bağnazlıklara karşı aklın ışığını tükenmez bir güçle tuttuğu, düşünce özgürlüğü yolunda insan eliyle dikilmiş çeşitli engelleri temizlemede yorulmak bilmediği için, Voltaire'in anısına övgüler, saygılar sunulacak, törenler düzenlenecek. Yaşadığı çağ, yalnız onun adıyle, «Voltaire Yüzyılı» diye bilinmiyor mu?

Bir üçlü amaca yönelmiş Voltaire, yaşamı boyunca: Hoşgörü, hukuk devleti, düşünce özgürlüğü. Dost - düşman, yıllardır, nasıl yorumlarsa yorumlasın kişiliğini, günlük yaşamının iniş - çıkışlarını ışık saçan, bu üçlü amaç uğrundaki çabası; bugünlere, yarınlara kalan da bu çabanın anısı.

---

(1) Cumhuriyet, 9 Ağustos 1973.

Carlyle, onun için, «ele avuca sığmaz tilki-aslan» diyor. Houdon'un o ünlü heykelinde, hızlı kalem vuruşlarıyle çizilmiş portrelerinde, «tilki-aslan» Voltaire'in —yaşlanmış olsa da— zekâ fışkıran bakışları, ince dudaklarının alaycı bir kıvrımla gülümseyişi unutulabilir mi?

Fransa, bir garip çelişkiler ülkesi, o günlerde. Endüstri filizlenmekte, kumaş tezgâhları işlemekte, anonim ortaklıklar kurulmakta, Paris Borsası gelişmekte, kapitalizm doğmakta. Öte yanda, devlet, yoksulluklar içinde. «Ulusun mezarlığı» denilen Saray, nesi var nesi yoksa Hazine'nin, har vurup harman savurmakta; bir işe yaramaz, bir iş görmez, bir metelik vergi vermez soyluları, ayrıcalıklı kilise adamları, halka yüklетilmiş akıl almaz vergileriyle, ortaçağdan kalma sosyal yapısı sürüp gitmekte ülkenin; gözde asalaklara bol keseden bağlanan maaşları; kötü yönetilen, kötü denetlenen devlet hazinesinin soyuluşu; devletin, alınıp satılan yüce görevleri..

Halkın dilinde, Kral XV. Louis için anlatılan şu: Bir düş görmüş Kral; dört kedi birbiriyle boğuşuyormuş: Birincisi, sıska bir kedi; ikincisi, şişman; üçüncüsü tek gözlü; dördüncü kedi de, kör. Yorumlatmak isteyince düşünü, şöyle demişler Krala: «O bir deri, bir kemik kedi, halkınız; şişman kedi, para babalarımız; tek gözlüsü, bakanlarınız; kör kedi de, sizsiniz, Majeste - hiç bir şey görmek istemeyen, siz!»

Bütün bunların üstünde, Katolik Kilisesinin, düşünceyi mengenelere alan, o korkunç baskısı. «Allaha inanmayı reddetmeyen, dini uluorta kötülemeyen Voltaire, Katolik mezhebinin, insanı dar bir ruhanîler zümresinin menfaatlerine âlet eden, halkı daha iyi sömürebilmek için bâtıl inanışları teşvikten geri durmayan müsamahasız zihniyetine isyan ediyordu... Baş düşmanı saydığı Katolik Kilisesi ve onun daha

(2) Yaşar Nabi Nayır, Zadig çevirisinde Önsöz; M.E.B. yayını, 1962.

da yobaz tarikatleriyle uğraşmaktan, eserlerinde her fırsatta onları hicvetmekten geri durmamıştır.»[2]

Yobazlıkla, yobazlarla savaşında, somut olaylarla da ilgileniyor. Ünlü «Calas davası» bunlardan biri: Katoliklerden ayrı inanışta Jansenist Calas, Katolikliğe dönen oğlunu asmakla suçlandırılıyor; «tekerlek» cezasına çarptırılıyor: Yatay konmuş bir tekerleğe bağlanarak, seyirciler önünde, ölünceye kadar sopalanıp, kemikleri kırılıyor. Voltaire, üç yıl uğraşarak, Calas'ın suçsuzluğunu kabul ettiriyor. Ya, Protestan karı-koca Sirven'lerin, kızlarını kuyuya atmış olmakla suçlandırılmaları? Dokuz yılını verecek Voltaire, suçsuz olduklarını göstermek için. Bunlara benzer, başka örnekler de var.

Dirisine bir şey yapamayan Kilise, ölüsünü kaldırtmak istemeyecek Voltaire'in. Paris dışında bir yere gömülecek. Ama 1791'de, ölüsü Panthéon'a taşınırken, yüz bin kişi katılacak törene. Tabutunun üstüne, «İnsanın aklını o uyardı; özgürlüğü o hazırladı bize» yazacaklar.

«Yalnız özgürlük bilir, özgürlük söyler gerçeği» diyor Voltaire, «Özgürlük, yasalardan başka bir şeye bağımlı olmamak. Bir İngiliz dostuna, imrenerek, «Siz yasaların, biz insanların köleleriyiz» diye yakınıyor mektubunda. Şöyle yazacak: «Herkes, gece evinde uyurken, bir başkasının, onu, uyumak için başka bir yere yollama yetkisine haksız sahip çıkmayacağına güvenmek istiyor.» Günün koşulları altında bile, esirgemiyor sözlerini: «Uyruklarını adaletsiz, yolsuz-yöntemsiz tutuklayan ya da onlara eziyet eden hükümdar, kendisine «Majeste» dedikleri, bir yol kesen soyguncudan başka bir şey değildir.»

Sık sık aynı konuya dönüyor yazılarında: «Roma'da da bir edebiyat engizisyon mahkemesi olsaydı, bugün ne Horace, ne Juvenal kalırdı bize, ne de Cicero'nun felsefe yapıtı.» Oysa, «adını gerçekten hak eden bir Cumhuriyet'te, bir kimsenin düşündüklerini yayınlayabilmesi, yurttaşın doğal hakkıdır.» Diderot'ya şöyle yakınacak: «Metafizik ve tarih

konularında, bir kimsenin gerçeği söyleyememesi çok yazık doğrusu... Yalan söylemek zorunda insan; yalan söylese de, yeterince söylemediği için yine de ceza görebilir.»

Voltaire, bu konularda, doğru saydığını, gerçek bildiğini söylemek derdinde. Söylüyor da. Fatih Sultan Mehmet için, «zamanının en aydın hükümdarı» diyor. «Türklere, Katolik olmayanlara ilişkin, neler de uydurmadı tarihçiler!» diye, çekinmeden yazıyor. Bütün o «bâtıl inanışları», akıl yoluyle, eleştiriyle ele alıp, mantıksızları, tutarsızlıkları, çelişkileri gösteriyor.

Hele, Kilise'nin ya da hükümetin buyruğuyle yakılan o kitaplar? Kendi başına da gelmişti: 10 haziran 1734'te, Paris Parlamentosunun buyruğu üzerine, Felsefe Konusunda Mektuplar'ı, «kara çalıcı, dine, ahlâka otoriteye gerekli saygıya aykırı» bulunalar Adalet Sarayı avlusunda, cellâdın eliyle yakılmıştı. O hiç sevmediği, «maymun ne kadar insana benzerse, o da o kadar filozofa benzer» dediği Rousseau'nun Contrat Social'i, Cenevre'de suçlanıp yakılınca, yine düşünce özgürlüğünü savunacak: «Bu kitabı yakmak, onu yazmak kadar tiksindirici. Bu kitap tehlikeli idiyse, onun öne sürdüğü görüşleri çürütmek gerekirdi.. Bir kitabı yakmak, şöyle demeğe gelir: Bu kitabı yanıtlayacak kadar zekâdan yoksunuz.»

Ne yapacak Kilise ve hükümetler, bu «tilki-aslan» gibilerine karşı? Düşünmelerini önleyemezse de, düşündüklerini yayınlamalarını önleyemez mi? Ne işine duruyor sansür? Basılacak her şey, artık, sansürden geçecek! Daha 1723'te, Kralın şu buyruğu çıkmıştı: «Yayınevi sahibi ya da kim olursa olsun, hiç kimse, daha önceden. Büyük Mühür'le mühürlenmiş özel izin almadıkça, Krallığın hiç bir yerinde, hiç bir kitap basamaz, yayınlayamaz.» Sonraları, 1757 Buyruğu, «düşünceleri heyecanlandırma eğiliminde» her yazının yazarı için ölüm cezası getirecek. 1764, 1767, 1785 buyrukları, her türlü din, hukuk, politika konularının tartışılmasını yasaklayacak. Aykırı davrananlara işkence, ölüm cezası, ya da her ikisi birlikte uygulanabilecek.

Böyle bir tutum, sansürcülerin, ihbarcıların sayısını arttırmaktan öteye, ne sonuç verebilirdi ki? Öte yandan, sansürcülerin yönergeleri de açık, kesin değildi. Bu işlerde çalışanların çoğu kültürsüz, tembel kişiler. «Etkili dostları» olanlar, yolunu bulup izin koparırken, böyle dost yoksunlar, ya da «etkili düşman» kazanmışlar, bekleşip kıvranmaktalar. Sansürcüler, ne yapaçaklarını kestiremeyince, izin vermek yerine, yasaklama yoluna gidiyorlar: Birkaç yazarı darıltmışsın, ne çıkar; yeter ki Kilise büyüklerini, Devlet güçlülerini kızdırma!

Böylece, XVIII. yüzyılın daha ilk yarısında, bini aşkın sayıda kitap yasaklanmış Fransa'da. La Bruyère, artık «bütün büyük konular» Fransızlar için yasak, diyecek. Voltaire, gerçekçi bir tutumla, anlatacak acı durumu: «Yazar olan kişi, yardım ummasın bir yerden. Tıpkı uçan balığa benziyor yazar: Havalanırsa biraz, kuşlar yutuyor onu; dalarsa suya, balıklar yiyor.»

Bütün bağnazlıkları, bütün çekilenleri, bütün kısırlıkları gördükten sonra, Voltaire, hoşgörü salık veriyor herkese: «Kendi inancını paylaşmadığı için bir insana — kardeşine — eziyet çektiren kimse, belli ki, bir canavardır... Birbirimize hoşgörülü davranmalıyız; çünkü hepimiz, güçsüz, tutarsız, değişmelere, yanılmalara açık kişileriz.» Bir başka yerde, şöyle diyecek: «Ey insanlar, kim olursanız olun, bağışlamasını öğrenin!»

Kalabalıklara pek güveni olmasa da, halkın eğitilmesinden yana Voltaire. Şöyle yazacak bir mektubunda: «Hayır, efendim; insanı, zekâsı olduğunu anlar duruma getirmekle, her şey yitirilmiş olmaz. Tersine, halkı sığır sürüsü sayıp, onlara böyle davranılırsa, her şey yitirilmiş olur; çünkü er geç, sizi boynuzlarıyle yaralar bir gün.»

Eğitim, insanın «kendi kafasıyle» düşünmesi için yardımcı olsa bile, kişiyi hoşgörülü kılmaya yeterli mi? Onun deyimiyle, «karanlığın güçleri» hizmetine de girebiliyor eğitimli olanlar. Az mı görmüş, böylesine düşmanlarını? Belki bu

yüzden şöyle diyecek: «Kimin daha çok bilgin olduğunu değil, kimin daha iyi bilgin olduğunu sormalı.»

Voltaire, «Bu dünyada, bir bahçedeki böcekler gibiyiz: Bir meşe üstünde yaşayan, bir karaağaç üstünde kısa ömrünü geçirenle çok seyrek rastlaşır» demişti. Bir mektubunda da bütün gücünü şöyle özetliyordu: «Elimde krallık asâsı yok, ama kaz tüyünden bir kalem var.»

Yüzyıllar boyunca, «dünya» denilen bu bahçede, Voltaire'e rastlayanlarımızın sayısı az mı? İnsan hakları ve özgürlükler bildirilerini, sözleşmelerini yazan, bu hakları, özgürlükleri çağdaş anayasalara koyduran, her günün, her yerdeki insanlarına yaşamlarının anlamını gösteren en değerli kalemi» değil mi?

25 Ağustos 1973

50. yılını kutluyoruz Cumhuriyetimizin. Sevinçle, övünçle, umutlarla. Elli yıl, dile kolay. Nereden kalkmışız ellinci yıla varmak için? Dıştan, içten nice düşmanlar...

Yaşlı bir imparatorluğun yıkıntıları içinden, bir yeniden-doğuş yarattığımızı görmüş dünya, Mustafa Kemal'in 1919'da, «bu çölden bir yaşam çıkartmak» dediği, o zor işi gerçekleştirmişiz.

«Yedi düvel» nasıl hazmedebilsin bu yenilgiyi? Lord Curzon, Lozan'da, «egemenlik», «bağımsızlık» sözlerini çok sık kullanışımızdan yakınır. Başka ne gelir elinden? İlginç olan şu: Bir şey yapamasalar da artık, bir umut var içlerinde: «Bu devlet çöker yakında» umudu; «o zaman, yine üşüşürüz başına.»

Bir «Roma yürüyüşü» ile, elini kolunu sallayarak, İtalya'da başa geçmiş — Atatürk'ün deyimiyle — o «Sezar rolünü oynama heveslisi» Mussolini'nin adamı Montagna, Lozan'da, Amerikan temsilcisine açıkça söylüyor bunu: «Belki 25 yıl içinde, bizler sağken olacak bu çöküş.» Türkiye'yi bir mumyaya benzetiyor: Mezarında kapalı kaldığı sürece, olduğu gibi koruyabilmiş kendini; mezar açılır açılmaz, dışarının havası değince ona, toz gibi dağılacak! Neden mi? Türkiye, birden bağımsız olmak istemiş; kapitülasyonları kaldırmış: «İşte, bu hemen ve tam bağımsızlık politikası, Türkiye'nin çöküşüne yol açacak. Bu çöküş gerçekleştiği zaman, öteki uluslar, çıkar paylarını almak üzere, orada olacaklar.»

Montagne ne kadar yaşadı, bilmiyorum. Bu sözlerinden 25 yıl bile geçmeden, Duçe'sinin nasıl öldüğünü, ölüsünü, yurttaşlarının, ayaklarından astıklarını gördü mü? Görmüşse, dünya haritasının nasıl tanınmaz olduğunu da görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta kaldığını da. Atatürk'ün 10. yıl söylevini de duymuş olsun isterdim: «Az zamanda çok ve büyük işler yaptık» diyordu Atatürk; haklı olarak, «en derin sevinç ve heyecan» içindeydi. «Daha az zamanda, daha büyük işler» yapacağımıza güveniyordu.

Bir başka konuşmasında, «Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Kesinlikle ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi zorunludur» dememiş miydi? Kendisi, yıllar önce görmüş «ufkun ötesini»; nereden, nasıl geldiğimizi, nereye, nasıl gitmemiz gerektiğini de. Uygarlık yolunda yürümek ve başarılı olmak «şart-ı hayattır» diyordu. Bu yol üzerinde duranlar ya da ileri değil geriye bakmak «cehil ve gafletinde» bulunanlar, uygarlığın coşup taşan seli altında boğulmaya mahkûmdur.

Biliyor uzun adımlar atmak zorunda olduğumuzu; bu adımların «hem çok hızlı, hem de daha uzun» atılması gerektiğini.

İşte, «uygarlık yolunda» bizledigi o büyük adımlar, hem de çok hızlı, hem de birbiri ardından daha uzun atılacak Cumhuriyetle birlikte. Düşman savaş gemisine sığınıp çoktan yurt dışına kaçmış Sultan bir yana, kendisini Tanrı'nın yeryüzünde gölgesi sayan o güçsüz Halife'nin işi ne ülkede? Dini, kişiyle Tanrı arasında görünce «Layiklik» doğar bu anlayıştan. «Din işlerini, devlet ve millet işlerine karıştırmama» çabasında Atatürk. Açıkçası, «Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir.. Din ve mezhep, hiç bir zaman politika âleti olarak kullanılamaz.» Böyle bir görüş içinde, dinsel hukuk kalabilir mi artık?

Kadınımız — erkeğimiz gibi — yurttaş değil mi? Eşit haklar tanınır kadınlara. «Yunan serpuşu» fes atılır başla-

rından; kara çarşaflar görünmez olur. Bir yanda «müspet ilim», bir yanda dinsel eğitim, iki ayrı yöne gidebilir mi kafalar? Bilim doğrultusunda eğitim birliği sağlanır. Her yurttaş okusun, yazsın, anlasın, düşünsün istiyor Atatürk. Yazı devrimi bunun için; o coşkun «Millet Mektepleri» seferberliği, gönüllülüğü, bunun için; dilimizin arınması, hem benliğimize kavuşmamız, hem de bunun için.

Halkını, gerçekten kalkınmış, refaha kavuşmuş, çağdaşçasına yaşar görme özleminde olduğu, devlet işlerine ağırlığını bilinçle koymasını istediği için, halkçı Atatürk. Ulusçuluğu, benliğimizi unutmayalım, başka uluslar ezmesin, sömürmesin bizi, halklarımızı çiğnetmeyelim diye; sonu nereye varır bilinmez, serüven kapıları açmak için değil. Yüzyılların ilgisizliği içinde, iliklerine kadar sömürülmüş, yoksul bırakılmış bir toplumu, devlet kendi olanaklarıyla kalkındırmazsa, çağdaş uygarlık gereği olan donatımını sağlamazsa, kim yapabilecek bunu? Devletçiliği, bu yüzden.

Cumhuriyetimizin «Atatürklü» dönemi, işte böyle bir anlayış, böyle bir tutum, böyle «uzun ve hızlı» dev adımlar atılarak geçti. Türk ulusuna 10. yılda seslenirken, şöyle diyecek: «Ebediyete giden her on yılda, bu büyük millet bayramını, daha büyük şereflerle, saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlamanızı dilerim.»

O günden bugüne, 50. yıla ulaştık. Nereden yola çıktığımızı, olanaklarımızın, kaynaklarımızın, kadrolarımızın durumu, dünyayı alt-üst eden 1929-30 bunalımını, İkinci Dünya Savaşı'nı düşünürsek, Cumhuriyet döneminde yapılanlarla övünmek, bundan sonrası için de kendimize güvenmek hakkımız.

Bugün, Cumhuriyetin Büyük Kurucusunu anarken, «düşünmek» de ödevimiz. Yarınlara doğru yola çıkışta, alacağımız dersler yok mu yakın geçmişten?

Bir burukluk var, doğrusu, içimizde: Atatürk'ü yitirdikten sonra, böyle mi gelmeliydik 50. yıla?

İkinci Dünya Savaşı'nın o karmaşık, ölüm-kalım ortamına rastlar 20. yıl. Savaş dışında kalabilmeyi becermişiz. Atatürk halkçılığı gereği, Köy Enstitüleri açılmış; «efendimiz» köylümüzü köy çocuklarını okutmak, eğitmek için. Peki, direnebilmiş miyiz tutucuların baskılarına; «ya köylü uyanırsa!» korkusunda olanların saldırılarına? Geliştirmek yerine, kapatmışız bu ışık yuvalarını.

30. yıl, bir demokrasi şenliğiyle kutlandı. Daha 1919'da Atatürk, devlet işlerinde «ulusal irade etken ve egemendir» demişti. 1924 Anayasamız, «Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur» temeline dayanacak. Cumhuriyet rejimini tanımlarken, «demokrasi sistemiyle devlet şekli» diyor Atatürk. Böylece, 1950'de, O'nun büyük özlemlerinden biri gerçekleşecek.

Peki, sonrası? Sonrası kısaca şöyle:

Yeni siyasal iktidar, halktan yana görünüp, «her mahallede bir milyoner yaratmak» amacına yönelmiş, bir kapkaç düzensizliği getirecek. Atatürk, başarıyı «planla ve en rasyonel tarzda» çalışmakta görmüştü. Atatürk'ün «Biz bize benzeriz» özdeyişini unutan, bir «Küçük Amerika» olma özentisi başlar bu dönemde; dış politikada, uydulaşma da. Bu dönemde, dilimiz — birçok örnek arasından — «Genel Kurmay Başkanı» deyimini, o eski «Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi» deyimine çevirten, bir «Batılılaşma» tutkusunun kurbanı olur.

«Lâiklik» ilkesini Anayasasına temel yapmış bir ülkede, o din sömürüsü bu dönemde azgınlaşmadı mı? Daha 1924'lerde ne demişti Atatürk: «Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.» Oysa kaç yıl sonra bu dönemde, yine böyle oyunlar — bir «seçim rüşveti» olarak — sahneye konulacak. «İstersenîz, Hilâfeti bile geri getirebilirsiniz» demeye varacak bir sorumsuzlukla!

Ne olacak böyle bir gidişin sonu? Özgürlükleri kısıtlama, kaldırma girişimleri neye yarar ki? Cumhuriyetin 40.

yılı yaklaşırken, «Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyle meşruluğunu kaybetmiş bir iktidar», 27 Mayıs devrimine getirecek ülkeyi. Türk ulusu, «Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak», 1961 Anayasamızı onaylayacak. Yeni Anayasa, özgürlükleri —çağdaş bir anlayış içinde— sorumluluklarla bağdaştıracak. Demokrasiye bir yeniden geçiş ortamında kutlanacak 40. yılı Cumhuriyetin.

Cumhuriyetin 50. yılında neler kalacak arkada? 1961 Anayasamızın buyruklarını nasıl uygulayacak —ya da, bunlara nasıl aldırmayacak— siyasal iktidarlar? Yurt sorunlarına çözüm getirme yaklaşımı, yöntemi -bir başıboşluk içinde- özel girişimlere «bırakın yapsın, bırakın kazansın» ayrıcalığı tanıyan bir anlayışı aşabilecek mi? Getirdiğinden daha çoğunu götürmenin üslası dış sermaye çevrelerine bağlı montajcılık mı kalkınmayı giden yol? Yurdumuzda çalışma, geçinme olanağını bulamayıp, yabancı ülkelere akın etmiş yüz binlerce işçimize bakarak mı «Türkiye'ye bir Türkiye daha kattık» diyeceğiz? Ülkemizde gelir dağılımına, toprak düzenine «adaletli» demeye hangi vicdan elverir? Kişi başına düşen ulusal gelir dizisinde kaçıncı geliyor Türkiye? Ekonomik kalkınmamızda amaç, kimileri için, artık «daha az zamanda, daha büyük işler» yapmak değil: Amaç, İtalya'nın bugününe, yirmi yıl sonra erişmek!

Açıkça söylemişti Atatürk: Bir ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmezse, insan olanın, bundan utanması gerekir. Nasıl görünüyor, 50. yılda okur-yazarlık durumumuz, okul yoksunu köylerimiz, ikili üçlü öğretim yapan okullarımız, öğretmen eksiğimiz? «Öğretmen kıyımı» sözünü, kim, nasıl anlatabilir O'na? «Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir» dememiş miydi? Ya, bir yanda teknik eleman açığımız, öte yanda, bir yara gibi kaynayan, o beyin göçüne aldırmazlık!

Cumhuriyeti emanet ettiği gençliğin sesi duyuluyor mu 50. yılda? «Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri konmuştur» sözü Atatürk'ün; sanatçılarımız için, «de-

ğerlerini bilelim!» yönergesi O'nun. Her alandaki sanatçılarımızı, Cumhuriyet dönemi yapıtlarıyle, el üstünde tutacak yetkililer nerede?

«Olmaz sanılanı olur yapan» ışıklı bir dönemden sonra, «oluru olmazlaştıran» bir nefes kesilişin ya da yozlaştırışın bu geçici burukluğu, Cumhuriyetimizin 50. yılında, sevincimizi, umudumuzu gölgelemiyor: Her geçen gün, ulusça, daha iyi kavrıyoruz gerçekleri. İnanıyoruz ki, «ebediyete akıp giden her on yılda, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde» kutlayacağız.

Uzay Çağının bilim ve teknoloji ortamında, insan hakları ve özgürlükler dünyasında, dev güçlerin çatıştığı bu evrende, uzak, yakın geçmişten aldığımız bunca ders yetmez mi? Tek seçeneğimiz, şu: O «coşup taşan uygarlık selinde boğulmamak», «geleceğin yüksek uygarlık ufkunda yeni bir güneş gibi» doğmak. Sevincimizin bir nedeni, bu bilincin yaygınlaşır olması. İleride, «Atatürk sonrası» yıllarımız için özür ararken — avunmak gibi görünse de — şöyle diyebileceğiz: O duraklayış belki daha büyük atılımlara hız almak içindi.

Atatürk, 30 Ağustos 1924 konuşmasında, şunları da söylemişti: «Yüzyıllardan beri Türkiye'yi yönetenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi.»

Cumhuriyetimizin 50. yılını kutlarken, Cumhuriyete gerçek hizmetleri geçmiş olanlara içten saygı, sonsuz gönül borcu duyguları içindeyiz. «Türkiye'yi» düşünenlere, Cumhuriyete, Atatürk devrimlerine bilinçle, karşılık beklemeden, yürekten bağlı olanlara da.

29 Ekim 1973

Güvenoyu alan yeni hükümet, «yalnız iki partinin değil, bütün ulusumuzun hükümeti, olma bilinciyle» görev yapacağını açıklıyor programının başında: «Hiç bir ayırım gözetmeksizin tüm ulusumuza hizmet etmeyi, yararlı olmayı ödev bileceğiz.» Hükümet programında — çeşitli hizmet alanlarının ayrıntılarına girmezsek — birkaç kilit taşı göze çarpmakta.

Batılı demokrasi anlamında, «çoğulcu» bir yaklaşımla, düşünce ayrılıklarının «değeri» üzerinde duruyor program; hem de, şimdiye dek hükümet programlarında alışılmamış uygar bir tutumla. Şöyle deniliyor: «İyi işleyen bir demokraside düşünce ayrılıkları, toplumu kargaşalığa, iç düşmanlığa, bunalımlara sürüklemez; tam tersine, toplum yaşamını zenginleştirir, toplumun yapısına canlılık kazandırır, her alanda gelişmeyi ve ilerlemeyi hızlandırır. Devleti zayıflatmaz, güçlendirir. Milleti bölmez, bütünleştirir.»

Gerekli olsa da, yeterli mi bu? Program, gerekli öteki ögeyi de belirtiyor: «Hükümeti oluşturan iki parti, demokrasinin ve toplumun güçlenmesine yalnız özgürlükleri genişletmenin yetmeyeceğini bilmektedirler. Bütün topluma yaygın bir sosyal adalet düzeninin de, siyasal haklar ve özgürlükler kadar, düşünce ve inanç kadar gerekli olduğu kanısındayız. Özgürlük içinde yaygın sosyal adaletin ise hızlı ve dengeli ekonomik kalkınmadan ayrı düşünülemeyeceğini biliyoruz. Bu amaca Anayasamızın çizdiği yoldan ulaşabileceğimize inanıyoruz.»

Yeni hükümet, ilk iş olarak, «geçmişin kırgınlık ve acılarını giderecek, karşılıklı bağışlama ve hoşgörüye dayanan bir kardeşlik ortamının kurulmasını» ele alacak. Bu yüzden, «toplumumuzdaki iç barışı kurmak üzere düşünce ve inanç suçlarını da kapsayan» bir genel affın gerçekleşmesini zorunlu görüyor.

Sayın Başbakan'ın sözleriyle, «bu hükümetin programına işçiler sevindi, hattâ toplumdaki gelişmeyi ve bu gelişmenin kaçınılmazlığını iyi değerlendirebilen, herhalde muhalefet gruplarından çok daha iyi değerlendirebilen bir kısım iş çevreleri sevindi, köylü sevindi, memur sevindi, duvarların dışındakiler sevindi, ardındakiler sevindi.»

Muhalefet partilerinin sözcülerini dinledikten sonra, bir garip çelişkiye de dikkati çekti Sayın Ecevit: «Çok garip şeyler oluyor Türkiye'de şimdi. Dünyanın her ülkesinde muhalefet, toplumda daha çok özgürlük isteyenlerin özlemini dile getirir. Şimdi Türkiye'de ise bunun tam tersi oluyor. İktidar «daha çok özgürlük getireceğim» derken, muhalefet, «hayır getiremezsin, o kadar özgürlük istemeyiz» diye direniyor... Yalnız Türkiye'de değil, belki dünyada ilk kez muhalefette böylesine bir terslik görülmektedir.»

Bekleneceği gibi, hükümet-içi partiler, olumlu oy verdiler programa, güvenlerini açıkladılar hükümete. Bu güvenin nedenlerini şöyle özetledi CHP sözcüsü Sayın Necdet Uğur: «Ekonomik kalkınmayı bir avuç azınlığın eliyle ve geniş halk kitlelerinin sırtından yapmak yerine, bu kitlelerin eliyle yapacağı ve nimetlerden de bu kitleleri yararlandıracağı için olumlu oy vereceğiz. Millî güvenlik ve dış politikada bağımsız ve kişilikli bir politika izleyeceği için olumlu oy vereceğiz.. Bu hükümete, kimsenin birbirine kuşku ile bakmayacağı bir huzur dönemi açacağı, gençlerimize ve çocuklarımıza sevgi ve güven dolu bir ortam yaratacağı için olumlu oy vereceğiz... Kimsenin kimseyi ezmediği bir dönemi başlatmak kararında olduğu için olumlu oy vereceğiz.»

Bütün bunlara karşıt görüşteymişçesine, hükümet-dışı partilerin sözcülerince uzun uzun eleştirildi hükümet progra-

mı; birtakım «intibalara dayanılarak», programda olmayan anlamlar, kuşkular, yakıştırmalar da öne sürüldü. Beklenece-ği gibi, hükümet-dışı partilerin sözcüleri olumlu oy kullanmayacaklarını, güvenoyu vermeyeceklerini söylediler.

Açıkladıkları görüşlere, benimsedikleri anlayışa bakınca, şöyle denilmez mi muhalefet sözcülerine: «Ekonomik kalkınmayı bir avuç azınlığın eliyle» gerçekleştirme yanlısı olduklarını açıkça söyleselerdi ya! Bunu «geniş halk kitlelerinin sırtından» gerçekleştirip, onları «nimetlerden yararlandırmak istemediklerini» açıklasalardı ya! Millî güvenlik ve dış politika konularında «bağımlı» ve «kişiliksiz» bir tutum göstermeden yana olduklarını bildirselerdi ya! Herkesin birbirine kuşku ile bakacağı bir ortam özlediklerini, gençlerimize ve çocuklarımıza sevgi dolu bir ortam bırakmayı umursamadıklarını haykırsalardı ya! «Altta kalanın canı çıksın» başıboşluğu içinde, güçlünün güçsüzü dilediğince ezdiği, devletin bile büyük çıkarları tekeline almışlardan yana olduğu bir kapkaç düzeninde yakınılacak ne var diye sorabilselerdi ya! Hem, seçimlerden bunca gün sonra da değil; çok daha önce: seçim alanlarında.

Kolay mı böyle davranmak? Kolay olan, konuyu bulandırmak, ekseninden kaydırmaya çalışmak, «intiba»lara dayanarak, söylediğinden daha çoğunu anlatma ustalığını denemek; hem de söylediklerine inanır görünerek; üstelik, başkalarının da inanmasını bekleyerek.

1965'ten bu yana uzun, çok uzun süre tek başına, 12 Mart'tan sonra da ortaklarıyle iktidarda olan bir parti başkanı, muhalefet sözcüsü olarak kalkıyor; bütün bu uzun dönemin sorumlusu da olduğunu unutur görünüp, söylediklerinin bumerang gibi dönüp kimi vuracağına aldırmayarak, böyle konuşabiliyor işte! O uzun dönemde kendisine düşen muhalefet görevini Anayasal çerçeve içinde yapmaya çaba göstermiş, yasa dışı zorbalıklara — kim baş vurursa vursun — hep karşı gelmiş bir partinin kurduğu koalisyon hükümetini, daha ilk adımını atmadan, nelerle suçluyor:

«Komünizm ve diğer yıkıcı ceryanlar karşısında devleti ve rejimi savunma ihtiyacını» duymuyormuş yeni hükümet! «Anarşi, tedhiş yollarıyle komünizmi yerleştirmeye kalkanları teşviki fikir suçu sayıp, af etmeye» kalkıyormuş! «İç ve dış ticarette devletleştirme hazırlıkları içinde olduğu intibaını» veriyormuş! «Vatandaşın istediği işi tutma ve mülkiyet haklarına saygılı olmayacağı intibaını» veriyormuş yeni hükümet! «Marksist, Leninist, Maoist» gibi sözlerden sonra ya da bu sözlerle birlikte söylenince, «anlarsınız ya...» demeğe varılsın isteniyor!

Türk toplumu nerede, muhalefet partilerimiz nerede? Merak da ediyor insan: Muhalefetin sayın sözcüsü, yeni hükümetin «Doğu bölgesi kalkınmasına özel bir itina» göstermediğinden yakınıyor. Peki, eski iktidarların, Doğu bölgesi kalkınmasına gösterdikleri «özel itina» neydi şu beş-on yıl boyunca? «Köy ve köylü meselelerine» de eğilmiyormuş yeni hükümet. Peki, ne yapmıştı eski iktidarlar bu konuda -kentlere akın eden işsiz köylüler için Almanya kapılarının kapanmamasına dua etmekten başka? «Pahalılık, fukaralık işsizlik, enflâsyon gibi fevkalâde önemli konulara» yeni hükümet hiç bir çözüm getirmiyormuş. Peki, bu sorunlar yeni hükümetle mi ortaya çıktı ilk kez? Bunların yıllardır dalbudak salmalarına göz yuman ya da önleme yollarını bulup uygulamayı becerememeyen eski iktidarlar, nasıl bir çözüm öngörmüşlerdi bu «fevkalâde önemli» konularda?

Voltaire, Zadig'de, bir Hintli ozana şunları söyletir: «Bir faninin göklere yükselmesi güzeldir; güzeldir oradan düşmek bile!» Böyle «göklerden» düşmelerin güzel olup olmadığı bir yana, yükseklerden gerçekten düşmüş olduklarını hâlâ anlamaz görünenlerin konuşmalarını duyunca, Seneka'nın sözleri doğrulanıyor: «Üstüne çıktıkları yerle birlikte ölçüldükleri için, büyük görünür kimileri.» Asıl boyutları, çapları, o yüksek yerlerden indikleri zaman anlaşılıyor. Kimi muhalefet sözcüleri de, Aesopus'un öyküsünü anımsatıyor: Araba tekerleğinin dingiline konmuş sinekçik, bakıp bakıp, «amma da toza boğuyorum ortalığı!» diye övünürmüş.

Kuruluş nedenleri, amaçları, topluma ilişkin görüşleri belirli dar çevrelerin çıkarları sınırını aşmayan, büyük çoğunluğa yararlı olmaktan uzak kimi partilerin — özellikle muhalefete düşünce — halktan, işçiden, köylüden, yoksuldan, işsizden, geri kalmış bölgelerimizden söz etmeleri, onlardan yana görünme çabaları, şu anlamlı öykücüğü getiriyor akla: «Ne iş yaparsın, elinden ne gelir?» diye sormuşlar deveye. Kırıtarak, «Biraz tezhip, biraz oya...» demiş. Soruyu soranlar tutamamışlar kendilerini: «Doğrusu, eline ayağına çok da yaraşır!» demişler.

İlerici bir muhalefetmiş gibi davranan «yeni iktidar» ile, tutucu bir iktidarmış gibi davranan «yeni muhalefet», bakalım gerçekten neler katacaklar ulusumuzun mutluluğuna, yurdumuzun gelişmesine, kalkınmasına. Halep nerede olursa olsun, arşın burada. Göreceğiz.

20 Şubat 1974

Şili olayları, Ortadoğu savaşı derken, birden, dünyanın karşısına «Yunanistan olayları» çıktı. Haberlere göre, «askerî darbe» olmuş komşu ülkede; «askerî yönetim» kurulmuş; hem de «sağ» eğilimli imiş yeni cunta; ama, artık, normale dönmüş» durum!

Anlaşılan, demokrasiye bir kez veda edildi mi, gelen gideni aratır oluyor! Demokrasi, karanlık ormanlarda yolunu yitirmeyegörsün, hangi kurdun kapacağı bilinemiyor.

Şu kurt masalını bilmem duydunuz mu? Bir kurdun karnı acıkmış geceleyin. Bir ağıla yanaşmış. «Bir-iki koyun boğazlar, bastırırım açlığımı» demiş. Öyle de yapmış. Tam kalkıp gidecek, bakmış, karanlıkta bir koca deve uyur yanında. Yese, içi almaz; bırakıp gitse, gözü gönlü arkada kalacak. «En iyisi, geceyi burada geçirmek; sabah uyanınca, deveyi kahvaltılık yapar, çıkarım yola» diye düşünmüş. Düşünmüş ama, aklına bir soru takılmış: «Ya deve benden önce kalkıp giderse?» Ona da bir çözüm bulmuş: «Uyumadan önce, kuyruğumu devenkine bağlarım; kıpırdansa haberim olur.»

Yatmış, uyumuş. Sabaha karşı, o ağır mideyle derin uykulardayken, deve uyanıvermiş. Bakmış, kuyruğunda bir ağırlık. Kurdu görünce, bir ürkmüş deve, atmış kendini dışarıya, dağ yolunda koşmaya başlamış. Umudu şu: Koşarken, belki kurt sıyrılır kuyruğundan. Çalılara, taşlara çarpa çarpa, kurt kendine gelmiş; yara bere içinde. Ama ne yapsa boş: Öyle sıkı sıkıya kenetlenmiş ki kuyruklar!

Bir çalı ardından, tilki başını uzatmış; seslenmiş: «Nereye böyle kurt kardeş?» Kurt, «sorma» demiş, «bir devletlûnun kuyruğuna yapıştım; Tanrı sonunu hayırlı kıla!»

Böylesine gider görünür Yunanistan, bilinmeze doğru. Şili, Yunanistan, birtakım başka ülkeler, cunta kapışmaları, çeşitli biçimlere bürünmüş dikta rejimleriyle uğraşa dursunlar, demokrasi sancıları içinde kimi ülkeler. Ama ne demişler: «Diktatörlükler, geceleyin yol alan, ışıklarla bezenmiş gemilere benzese de, bir gün bu gemi, kaptanın haritasında gösterilmemiş bir kayaya çarpar, batar; oysa, demokrasi hiç batmayacak bir sal, ayaklarımız ara sıra sular içinde kalsa da.» Churchill bile, bıyık altından gülerek, söylememiş miydi: «Demokrasi en kötü yönetim biçimidir, bütün öteki yönetim biçimlerini hesaba katmazsak!»

Biz de bir «demokrasi bunalımı», «demokrasi sınavı» geçirmekteyiz. Yeni bir ortamın, yeni koşulları içinde çözüm arıyoruz sorunlarımıza. Hep birlikte, «alışma güçlüğü» çeker gibiyiz. Asıl çıkmazda görünenler, son genel seçimlerde yenen olmasa da, «yenik» duruma düşmüş olanlar. Bir türlü alıştıramıyorlar kendilerini bu «başa gelene». Küçük kaygılardan, büyük sorumluluk duygularına yükselmek güç geliyor kimilerine. Belli oluyor: Sorumluluk duygusu, öyle herkesin harcı değil. «Sorumluluk yükü her şeyden, ölümden de beter» demişti Atatürk daha 1919'larda.

Basın, radyo önemli, yararlı haberleşme araçları ama, televizyon yine de başka oluyor; özellikle böyle bunalım günlerinde. Herkes, politika şövalyelerinin ne olduğunu (ya da ne olmadığını), ne dediğini (ya da neler diyemediğini) açık seçik görüyor, duyuyor. Kimilerinin, çok bilmişliklerine toz kondurmaz havalara bürünerek, beylik lâfları — marifetmiş gibi — bıkmadan söyleyebilmelerine şaşmayan bir kendileri. Türkçemizdeki o güzel deyimle, «hasırdan yere atlamak» gibi bir başarı göstermişlerin övünmeleri, kasılmaları yanında, çoğunun tutumu şöyle:

«Hikmetinden sual olunmaz,
Kendisinden cevab-ı şâfi alınmaz.»

Oysa politika, yalnız «olabiliri elde etme sanatı» değil. Aynı zamanda — J. K. Galbraith'in Başkan Kennedy'ye bu-

nalımlı 1962 martında yazdığı gibi — «politika, yıkım olanla, hoşa gitmez olan arasında seçim yapma» sanatı da. Yeter ki şu söze varılmasın :

«Saç tava gelir, kömür biter,
İş tava gelir, ömür biter.»

Yeter ki La Rochefoucauld haklı çıkmasın : «En güzel davranışlarımızı besleyen etkenleri dünya bir bilseydi, utanç duyardık bunlardan.» Voltaire'in sözlerini pek çok kulak işitse ya : «İnsanları düzeltmeye, kendini düzeltmekle başlamak gerek.» Yoksa :

«Çok tel kırılır sine-i kanunu cihanda
Na ehline mızrab-ı tasarruf verilince.»

Yeni dertlerimizden değil ki kavram kargaşası, bir şeycikler söylemeden konuşabilmek. Örneğin, Millet Meclisi'nde, gençlik ve üniversite sorunları 1968 haziranında tartışılırken, o dönemin başbakanı ile, o dönemin, bu konuda CHP sözcüsü arasında bir söz kapışması geçmişti. Konu, tam-gün (full-time) çalışmayan üniversite öğretim üyeleri arasında avukatlık yapanlardı :

«BAŞBAKAN SÜLEYMAN DEMİREL — Sayın Erim, konuşmasının bir yerinde, «hocayı suçluyorum» diyorlar, «düzeni suçluyorum» diyorlar. Ama mahkeme koridorlarında dolaşan hoca düzen değil ki... (AP sıralarından gülüşmeler.) Söylediğiniz hoca... Şu düzenden ne kastediyorsunuz açıkça söyleyiniz lütfen; herkes bunu bir panzehir...

«NİHAT ERİM (Kocaeli) — Söyleyeceğim ama bir daha sormayın. On defa söylüyoruz, mütemadiyen soruyorsunuz.

«BAŞBAKAN SÜLEYMAN DEMİREL (Devamla) — Hatırınız için «anladık, kabul ettik» diyecek insanlar değiliz. Anlayıncaya kadar «anlamadık» diyeceğiz. Ama evvelâ sizin kendinizin anlaması lâzım. (AP sıralarında «Bravo» sesleri, alkışlar.)

(Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 80. Birleşim, 24.6.1968.)

Bugün çok farklı mı kimi politika önderlerinin anlatır ve anlayış biçimi? Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel konularda —Her yöne çekilebilir sisli deyimler kullanmak yerine— bütün ayrıntılarıyle açıkça söyleyeseler ya, ne vermek istediklerini halkımıza; nasıl bir düzen öngördüklerini Türk ulusunun bugünleri, yarınları için. Her şey, bütün dengesizlikleriyle, olduğu gibi sürüp gidecek de, yalnız seçim dönemlerinde, bol keseden, «fukaralıkla, pahalılıkla mücadele» lâfları etmekle yetinmek mi gerçek yurt sevgisi, gerçek ulus sevgisi, halk için gerçekten çalışmak? İşsizlikle savaşmayı, yurdumuzda değil de, Almanya kapılarının kapanmamasında aramak mı?

Ya «özgürlükçü demokrasi» sözünü herkes aynı anlamda mı kullanıyor? Kimileri, yalnız kendilerine, dilediklerini yapabilme, istediklerini söyleyebilme özgürlüğü tanıma özlemindeler. Bunların, «düşünce özgürlüğü» kavramını yorumlayışları hangi çağdan kalma? Herkes, canı ne isterse, aklından geçirmekte özgürmüş; yeter ki, açığa vuracağı görüşler, onlarınkine uysun! Sanırım, F. R. Atay'ındır şu söz: «New York limanına ilk kez giren her şilep kaptanı kendini Columbus sanmasın!» Oysa, kimileri, herkesin çoktan bildiklerini —yeniçeri ağasının «ama ben yeni öğrendim» özürüne bile sığınmadan— kendi bulguları gibi, yenilik gibi öne sürmüyorlar mı?

Geçenlerde, uluslararası bir toplantı için Tahran'daydım. Orada, Farsça bilmeyen Türkün pek sıkıntısı olmuyor: Çok kimse Türkçe danışıyor»; hem de, Türkiye'den gelenlere belirgin bir sevgi, yakınlık gösterisi içinde.

Tahran'da taksiler dolmuş da yapıyor. Yol arkadaşlığına her bakımdan değer katan Sayın Mehmet Nomer'le bir dolmuşa bindik. İki yolcu daha vardı. Biri, yanımızda oturuyor; otuz yaşlarında bir genç. Türkçe konuştuğumuzu duyunca ilgilendi; Türkçe yârenliğe koyulduk, daldan dala.

Din, mezhep konularına da gelir olduk bir ara. Dertli bir mühendismiş o genç adam: Veznedarı, personelin aylığını, kasayla birlikte alıp kaçmış. «Ne yapayım böylesini; benden olsa da, olmasa da» dedi. Sonra, ekledi: «Adam ola, özü yahşi ola!»

Birçok düğümün çözümünde ilk ipucu olarak, nereye baksam, hep bu sözler kulağımda: «Adam ola, özü yahşi ola!»

12 Aralık 1973

ALMANYA'DAN GELEN SES

Batı Almanya, çeşitli nedenlerle, dünyanın dikkatini çeken bir ülke: Acılar saçmış, acılar çekmiş dramatik geçmişiyle; savaş sonrasında, demokratik temeller üstünde, dünyaya yeniden-doğuşu ile; yıkıntılar içinden yarattığı ileri endüstrisi ve kalkınmış ekonomisiyle; ülkesinde çalışan milyonlarca yabancı işçi ve barındırdığı milyonlarca yabancı işçi ailesiyle; Brandt'ı zafere ulaştıran ilginç seçimleriyle; Doğu - Batı yakınlaşmasında attığı yapıcı adımlarla; bir iktidar partisinin (SPD'nin), iç yapısında, geleceğe dönük gelişmeler için genç kanadın («Jusos»ların) çağrılarına kulak vermesini bilmesi, bu yoldan da bütünlüğünü, canlılığını koruyabilmesiyle.

Bunların yanında, bir başka nedenle de Batı Almanya, dünyanın ilgisini çekmekte. Federal Almanya Cumhurbaşkanı Güstav Heinemann, geçen haftalar içinde, Güney Vietnam Devlet Başkanı Van Tiyö'nün Almanya'ya gelişi üzerine, gösterdiği tutum, yaptığı konuşmayla da Almanya'nın sesini dünyaya duyurmuştur. Heinemann, Batı uygarlığının değer yargılarına bağlı bir devlet adamı sorumluluğuyle, Tiyö'ye, Güney Vietnam'daki durumu nasıl gördüğünü, diplomasi görüşmelerinde pek de alışılmamış bir açık sözlülükle anlatmıştır. Dünya basınında olduğu gibi, Türk basınında da bu konuşma üzerinde önem ve ilgiyle durulmuştur.

Burada, Heineman'ın bir başka konuşması üzerinde durmak istiyorum. Bu konuşma, günlük politikayla doğrudan ilgili olmadığı için, yeterince ilgi çekmemiş, dış basında değerince yankı görmemiştir. Federal Almanya Cumhurbaşkanı, Alman Yayınevleri Derneği'nin Barış Ödülü'nü verme töreninde de bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, geniş bir açıdan, insanlığın karşılaştığı sorunları ele almış, bu

arada, aydınlara ve gençliğe karşı daha anlayışlı, daha hoşgörülü bir tutum gösterme çağrısında bulunmuştur.[1]

Heinemann, çağımızın, dünya çapındaki huzursuzluğu — hiç olmazsa daha genç kuşaktaki huzursuzluğu — aydınların yazdıkları kitapların yansıtmakta olduğunu belirtiyor. Ona göre, insanlığı bunalımlara sürükleyebilecek sorunları, eleştirici ve uyarıcı biçimde ele alan aydınlara, hepimiz, gösterdikleri büyük duyarlılık, durumun gerçekte nasıl olduğunu anlatma çabaları için gönül borcu duymalıyız. Heinemann, II. Dünya Savaşı yıkıntılarından sonra, geçilmiş aşamaların, elde edilmiş olumlu sonuçların küçültülmemesi gerektiğini biliyor. Ama, asıl önemli olan, kaçınılmaz olan temelsoru — Almanya'nın doğru yolda olup olmadığı sorusu — Alman halkını ve onun özel sorunlarını aşmaktadır.

Bu sorun, tüm insanlığın geleceğini, bugünkü kuşakla gelecek kuşakların işbirliği kurabilip kuramayacaklarını ilgilendirmektedir.

Durmadan gelişen teknolojiye dayanarak ilerleme inancı içindeyiz. Ne var ki bu inanç, böyle bir ilerleyişin bizi nereye götürdüğü, yaşamın anlam ve değerinin ne olduğu sorusu ile gölgelenmekte. Teksaslı 15 yaşında bir gencin bunalımlarını yansıtan yazısından bu birkaç cümleyi alıyor Heinemann :

«Benim kuşağımın kafasında tam bir karışıklık hüküm sürüyor; çünkü, hem kendimiz, hem de çevremizdekiler için bir çözüm yolu arıyoruz.

Gözlerimizin önünde, savaşları, yoksullukları, önyargıları, uluslar ve devletler arası anlayışsızlıklarıyle, kudurmuş gibi duruyor dünya. Sonra, bir an durup düşünüyoruz : Daha iyi bir yol olsa gerek, bu yolu bulmamız gerek...

Benim kuşağım gerçekten bir makine gibi kullanılmakta. Bizler, davranış kalıpları öğrenmekle, böylece de daha

(1) German International, Vol. XVI, No: 12. Bonn, December 1972.

yaşlı kuşağın ayak izlerinde yürümekle yükümlü sayılmaktayız. Ama, nasıl bir amaç için? Bizim kuşak, her şeyi olduğu gibi tekrarlamakla yetinecekse, durum, ancak daha da kötüleşebilir.»

Burada, Heinemann, ana soruyu soruyor: Bu çocuğa ve dünyanın birçok yerinde, bu gencin benzerlerine ne diyebiliriz?

Her şeyden önce, üstünkörü hiç bir şey söylememek gereğine inanıyor Heinemann: Bir çırpıda cevap yetiştirmek yerine, genç insanların kafalarındaki kaygılarla ilgilenmeliyiz. Gençlikteki huzursuzluk — rastgele birkaç yer sayılırsa — Kaliforniya'da ya da Karakas'ta, Madrid'te, Paris'te, Amsterdam'da, Frankfurt'ta, Berlin'de ya da Tokyo'da görülebilir. Sosyal değişmenin sonucu olarak, genç kızlar da, bugün, analarının ölçülerine ve özlemlerine yabancı düşen ölçüler ve özlemler içindeler. Şu da var: Uluslararası artan geziler, hızla küçülen dünyamızda haberleşme olanaklarındaki büyük gelişme, huzursuzluk kıvılcımlarını dünyanın bir yerinden bir başka yerine sıçratıyor.

Doğu Bloku ülkelerinde de durum, Heinemann'a göre, dıştan görüldüğü gibi, huzur ve barış değil. Doğaldır ki, gençliğin yetiştirilmesinde otoriter yöntemlere, özellikle Batı'nın açık toplumunda karşı çıkılabiliyor. Gençler, tartışmak, inandırılmak, karar-veriş sürecine katılmak istemekteler.

İşte bu noktada, ana-babalar, eğitimciler, yetişen kuşağın kucak dolusu sorunlarıyle karşılaşmaktalar.

Heinemann, sosyal bilimlerin ve ruhbilimin, dinsel inançlardan ve doğmalardan çok daha önemli ve etkili olmaya başladığını söylüyor. Her gelenek sorguya çekilmekte, kime hizmet ettiği, geçmişte ne tür bağımlılıklara götürdüğü öğrenilmek, değerlendirilmek istenmektedir. Bir geleneğin salt varoluşu, bu geleneğin süregitmesini haklı göstermeye artık yetmemektedir.

Bütün bunlar, şu anlama gelmektedir: Elektroniği, atom bombasını, Ay'a uçuşları ve uzaydaki yapma uyduları

saymasak bile, hiç bir kuşağın başından, günümüzün daha yaşlı kuşağının başından geçenler kadar çok değişiklik geçmemiştir.

Geleceğe bakarken, gençliğin büyük bir kesiminin sorunlarına, geçmişin çözüm sunamadığı görüşünde Heinemann; çünkü gençlik, savaşları, sömürgeciliği, anlaşılmaz başarısızlıklarıyle birlikte görüyor geçmişi. Şöyle diyor: «Bizler, daha yaşlı kuşaklar — denilebilirse — ayak izlerimizden gitmek isteyecek çocuklarımızdan artık yoksun kaldık; torunlarımızın da — denilebilirse — dönüp bir şeyler öğrenmek için baş vuracakları, onlarla ortak bir dil konuşabilecekleri ana-babaları ya da dede ve nineleri artık yok.»

Alman Cumhurbaşkanı, bir durumu da olduğu gibi saptamakta: Bizler, daha yaşlı kuşaklar, geçmişte yapılmış ya da yapılmamış şeyleri artık kimsenin değiştirme olanağı bulunmasa bile, daha genç kuşağın eleştirilerini dinlemek zorundayız: «Toptan suçlamalarda bulunma alışkanlığından kurtulmamız, düşüncemizi, gençlerin karşısına geleceğin çıkartacağı sorunlar üzerinde toplamamız gerek; üstelik, bugünkü gençliğin sunmaya gönüllü davrandığı hizmetleri kabul etmek, değerlendirmek gerek.»

Hinemann, Avrupa'da savaş tehlikesini ortadan kalkmış saymanın, başka şeyleri görmeye engel olmamasını salık veriyor: — Dünyanın başka yerlerinde savaş gizliğücü (potansiyeli) artmaktadır; 2 — Batı'nın varlıklı oluşu, Batı ile Üçüncü Dünya ülkeleri arasında, kendi başına, bir çatışma nedenidir; 3 — Kendi toplumumuz da, nerdeyse her alanda — kuşaklar arası sorunlar, artan siyasal kutuplaşmalar gibi — kolay aşılmaz engeller karşısındalar.

Bütün bu durumu yalın bir gerçekçilik, bir devlet-adamı bilinci ve düşünür kaygılarıyle değerlendiren Heinemann, geleceğe bakış içinde, şöyle sonuçlandırıyor konuşmasını:

«Bireylerin özel fedakârlıklar bekleyen, düşünsel ve sosyal değişmenin meydan okuyuşu olduğu gibi durmaktadır. Özellikle, aydınlar, yazarlar, bilginler, bilim adamları, ken-

dilerine özgü bir duyarlılıkla, zararlı ve tehlikeli saydıkları şeyler yüzünden konuştukları zaman rahatımızı kaçırtmaktadırlar.

«Aydınları, yazarları, bilim adamlarını, toplumun kendi — durumundan — memnun üyeleri susturmayı başarırlarsa, bu gerçekten bir yıkım olurdu. Tersine, aydınların, gerçekleri gözler önüne sermelerini, bizi, daha iyi çözümler bulmaya zorlamalarını, bizler de paylaşmalıyız; ve bu, kamusal bilincin bir parçası olmalıdır; çünkü, ülkemizde halkın büyük çoğunluğu geleceğe sorumluluk duygusuyla bakarsa, ancak o zaman, bizler de, tüm insanlığın geleceğini kurtarma çabalarına katkıda bulunabiliriz.»

Böyle konuşuyor, Almanya'dan gelen ses!.

10 Mayıs 1973

Uyarılar - aldırmazlıklar, suçlamalar - savunmalar, iyi niyetli didinmeler - politika yatırımları, darılmalar - barışmalar, iyimserlikler - kötümserlikler arasında bir kavram karışıklığı da yaşamaktayız.

Biraz da bu yüzden, kimin, kiminle, nasıl, hangi amaçla, ne vakitten beri, ne vakte kadar, aynı görüş ve özlem birliğinde olduğu da pek anlaşılamıyor.

Bu kavram karışıklığının bir nedeni, belki de, gerçek anlamını, kapsamını, nasıl yorumlanabileceğini iyice düşünmeksizin, söylerken bir şeyler anlattığımızı, duyunca da bir şeyler anladığımızı sandığımız terimler, deyimler kullanmamız. Belki de, ayrıntılarını, önemli anlam ayrılıklarını gözetecek biçimde düşünmek istemeyişimizden böyle oluyor. Konumuza, karşımızdakilere, kendimize yeterince ciddî davranma alışkanlığını edinmeyi gerekli mi görmüyoruz? Basma kalıp sözler, sloganlar, kulaktan kapma deyimlerle yetinme, kalın çizgilerle düşünme kolaylığını, ayrıntılara saygılı, derinlemesine düşünme zahmetinden üstün tutuşumuz, kavram karışıklığına da yol açıyor.

İki yüz yıla yakın bir süredir, yenikliğimizi, acılarımızı, sıkıntılarımızı gören iyi niyetli devlet adamlarımız, siyasal düşünürlerimiz, geri kalmışlıktan kurtulmak, kalkınmak ve ilerlemek için, örnek olarak Batı'ya bakmışlar, Batılı ülkelerin elde ettikleri sonuçları göz önünde tutarak, Batılaşmayı salık vermişlerdir. Bugün de, içinde bulunduğumuz dönemden «Batılı» olarak çıkmak, «Batı demokrasisi» örneğinden uzaklaşmamak, siyasal iktidar çevrelerinin kaygıları arasında görünmektedir. Atatürk'ün, «çağdaş uygarlık dü-

zeyi» diye nitelendirdiği amaca erişmek için, kendimize özgü en iyi yolları ve yöntemleri bugüne dek bulup bulamadığımız tartışmalı bir konu olsa da, bu arada Avrupa Konseyi'ne üye bulunan, üstelik, Avrupa Ekonomik Topluluğuna (Ortak Pazar'a), yakın bir gelecekte, tam-üye olması da istenilen ülkemiz açısından, «Batılaşma» ülküsü, «Batı demokrasisi» bir kez benimsenince, bu kavramlarla tutarlı kalmak da zorunlu değil mi?

Tarihsel gelişimi ve oluşumu boyunca, insanlığa utanç verici uygulamaları ve görünümlerinden arınmış olarak, insanlığa onur verici nitelikleri ve yönleriyle benimsemek istediğimiz Batı uygarlığında birleşmiş toplumların (ulusal kimliklerini belirten özellikleri yanında), Batı demokrasisini uygulama süreci içinde, artık doğal gördükleri, günlük yaşamlarının ayrılmaz, onsuz-olmaz *(sinequa non)* bir parçası sayarak bağlandıkları, yazılı olmayan ilkeler, «oyunun kuralları», alışkanlıklarla birlikte, bu ülkelerin Anayasaları, Batı uygarlığının temel değer yargılarını belgelemektedir. Bizim gibi, Avrupa Konseyi'ne üye devletler bakımından, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Batı uygarlığının, Batı demokrasisi anlayışının ana hak ve özgürlüklerini — uluslararası yükümler olarak da — belirtmekte, bunların korunmaları için gerekli organları kurmakta, izlenecek yolları göstermektedir.

Bu durumda önemli olan, siyasal iktidarların düşünüş ve davranışlarında olduğu kadar, kişisel düşünüş ve davranışlarımızda da, bu uygarlığı bilinçle anlayarak kavramak, bu uygarlığın çağdaş ve insancıl değerlerine, bilimsel yaklaşımına, yöntem ve uygulamalarına uygun bir tutum gösterebilmektir. Devletimizin varlığını koruyacak, geleceğini güvence altına alacak tedbirleri bulup uygulama kaygısı içinde, Batı uygarlığının temel değerlerinden, Batı demokrasisinin ana ilkelerinden, gereksiz seçmeler ve ayıklamalar yapma yoluna saparsak, tutarlı olmaktan çıkar, bu kavramları yozlaştırmış oluruz.

Yazılarında, sık sık, olumlu ve anlamlı bir *humanisme* çağrısında bulunan Sayın Prof. Dr. Faruk Erem, bir süre önce, bir derginin, Anayasada «yeni değişikliklere gerek var mıydı?» sorusuna şu karşılığı vermiştir: «Anayasada evvelki değişikliklerde de ihtiyaç yoktu. Anarşik olayların sebebini Anayasada görmek, kolay ve zahmetsiz bir izah şekli idi. Fakat sakıncası şudur: Olayların gerçek nedenlerini görmezlikten gelmek.»[1]

Böyle bir geçiş döneminde, «olayların gerçek nedenlerini» görmede, toplumumuza uygun ve bize özgü çözümler bulmada en büyük yardımcımız «düşünce özgürlüğü» olacaktır. Batı uygarlığında, «düşünce özgürlüğü», vazgeçilmez, temel ilkelerden biridir. Düşünce özgürlüğü, şiddet ve zorbalık yollarına gitmeksizin, «beğenmediğimiz,» «bizimkilere ters düşen» görüşleri de, en az bizimkiler kadar, ortaya atabilme özgürlüğü ve bunu hoşgörüyle karşılama alışkanlığıdır. 12 Mart'tan sonra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğüne atanan sayın emekli Korgeneral Şefik Erensü'nün düşünce özgürlüğü konusunda üniversiteyle ilgili sözleri genel olarak Batılı toplumlar için de geçerlidir: «Karşıt fikirlerin hoşgörü ile karşılanmadığı, onların da serbestçe dile gelmesi koşullarının korunmadığı bir bilim kuruluşunda, fikir özgürlüğünden söz edilemez. Bana karşı fikirde olanı zor ile — zorun hangi çeşidi ile olursa olsun — sindirip susturmaya kalkarsam, bana fikir adamı değil, zorba derler. Bilimle zorbalık, aynı yerde barınamaz.» Bu sözler, düşünce özgürlüğünün, Batılı anlamında tanımlanmasıdır.

Oysa, 12 Mart öncesinde, yakın geçmişin birtakım olaylarını ve davranışlarını göz önüne getirirsek, yukarıdaki gerçek anlamında düşünce özgürlüğü kavramı bir yana itilerek, sorunlarımızın gerçek nedenlerini umursamaz bir siyasal iktidar ortamında, benimsedikleri inançlara, sağ ya da sol kalıplara aykırı düşer gibi olan her görüşü suçlama, öne

(1) Yankı, 7-13 ağustos 1972.

sürülemez duruma getirme, gerekirse zorbalıkla «sindirme özgürlüğü» anlayışı, «aşırı uçlar»ın çıkarttıkları karışıklıkları da beslemiştir. Şimdiyse, çıkarlarına uygun bir yarına bir an önce kavuşma çabası içinde, toplumumuzu bugüne getiren dünün sorunlarını, bunlara aldırmazlıklarını çabuk unutur görünenlerce, bugünkü toprak düzenini; yurdun gerçek gereksinmelerine dönük bir sanayileşme yerine, özel girişimin dilediğini yapabilme başıboşluğunu övmek ve savunmak ve övmek, başka bir şey söylememek — şartıyle, dilediğini düşünmek, «hür düşğünce» sayılmaktadır! Böyle bir anlayış, bir Amerikan karikatüründe, yönetim kurulu başkanının, kurul üyelerine şöyle demesini andırmaktadır: «Çevremde EVET-efendim'ci istemem... Hele ben HAYIR! demişsem.»

Sayın Prof. Dr. Nihat Erim, bir süre önce yaptığı bir konuşmada, «Meşru sol kendisini gayrimeşru soldan ayırmasını bilmelidir» demiştir.[2] Bu, doğru bir görüş, yerinde bir uyarıdır. Şu var ki «meşru sol»un, kendisini «gayrimeşru sol»dan ayırmasını bilmesi — gerekli olsa da — yeterli midir? Batı demokrasisi örneğini gerçekten benimsemiş herkesin de, bir «meşru sol» olabileceğini kabul etmesi gerekmez mi? Bir Batı demokrasisi kavramı olan, «partiler yelpazesi»nin sol yarısını tümüyle kapatıp, hızlı bir genelleme ve geçişle, dilimler arasındaki çok önemli temel farklara aldırmaksızın, «Gece«leri bütün kediler kül renkli görünürler» sözüne uygun bir tutumla, en ılımlı bir sosyal-demokrasiden en aşırı bir anarşizme kadar, soldaki bütün görüşler için, «Hepsi de aynı kapıya çıkar!» diyenlerimiz yok mu? Birtakım tartışmalara bakarsak, değil yalnız «meşru sol» ile «gayrimeşru sol» kavramları arasında, kimi zaman «sağ» ve «sol» kavramları arasında bile, böyle bir ayırım gözetmenin gerekli titizlik ve ciddilikle yapıldığı söylenebilir mi? Batı uygarlığını benimsemiş, Batı demokrasisi kavramları, ilkeleri, kuralları içinde yaşamaya alışmış herhangi bir kim-

(2) **Cumhuriyet**, 31 temmuz 1972.

seye, böyle bir davranışın, böyle bir kavram karıştırmasının «Batılı bir tutum» olduğunu anlatabilir miyiz?

Bu kavram karışıklığını, her şeyden önce, kafalarımızda açıklığa kavuşturmamız, benimser göründüğümüz kavramların gerçek anlamlarıyle, bütün davranışlarımızda tutarlı kalmamız gerekir. Böyle yaparken de, Sayın Prof. Dr. Faruk Erem'in deyimiyle, «Olayların gerçek nedenlerini görmezlikten» gelmemek, toplumumuzun yapısını köklü reformlarla geliştirerek sağlamlaştırmak, geciktirilmez bir zorunluluk olmaktadır. Bunu başaramaz da, bir kavram karışıklığı sonucu olarak, toplumumuzu, «düşünmek»ten uzaklaştırırsak, ürkütürsek; düşündüğünü söylemeyi kahramanlık, fedailik ya da safdillik diye görmeye başlarsak, bütün iyi niyetli didinmelerimiz, büyük ölçüde boşa gidecektir.

Bu kavram karışıklığından ve içinde bulunduğumuz dönemden çıkış ararken, «çağdaş uygarlık düzeyi» özleminde bir toplumun uğrayabileceği çok büyük kayıplardan biri, belki de en önemlisi, düşünce özgürlüğünün — Anayasa güvencesi altında olsa bile — ortadan kalktığının *«sanılması»*, giderek buna *«inanılması»* olabilir. Böyle bir aşamaya varılırsa, dilediğini söyleme özgürlüğünü yalnız kendi ayrıcalıkları sayanlardan; yaptıkları her değişikliğin «reform» olduğuna inanılmasını isteyenlerden; nereye olduğuna bakılmaksızın, koşuşur görünmelerine hayran kalınmasını bekleyenlerden; «baş sallamakla kavuk eskimez» ya da «etek öpmekle dudak aşınmaz» sözlerinden esinlenecek günü gün edicilerden; büyük vurgun hesapları ardında koşanlarla, günün ekmeği kaygısında olanlardan; bir de, vicdanlarıyle tutarlı kalarak konuştukları için suçlananlarla, sustukları için yerilenlerden oluşmuş, bir garip — ama herhalde «Batılı» olmaktan uzak — topluma dönüşme sakıncasıyle de karşılaşabiliriz. Anayasamızın, «herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması» amacını — bunu hatırlatana bile kolayca kara çalınabileceği için — ağza almaz; aydınlarının desteklemelerinden, eleştirilerinden yoksun böyle bir toplum, büyük devletlerin çekişme ve çatışma alanı, bir bilim, tek-

noloji ve ulusal politikalar dünyasında, ışık hızıyle ilerleyen ve kendini yenileyen «çağdaş uygarlık düzeyi»nin çok uzaklarında da kalabilir.

«Bunalım» sözünün sık sık edildiği günümüz ortamında, bunalmamak; benimsediğimiz kavramların doğru anlamlarını göz önünde tutmak; toplumumuzu bir bunalım dönemine getiren doğrudan ya da dolaylı etkenleri, geniş bir açıdan, gereği gibi görebilmek; kendimize özgü, çok yönlü ve geniş kapsamlı çözüm yollarını buna göre aramak, bir an önce bulmak ve gecikmeden uygulamak; bunu yaparken de, ulusal değerlerimizle katkıda bulunduğumuz çağdaş uygarlığın ve Batı demokrasisinin ölçütleriyle tutarlı kalmaya çalışmak, hepimiz için, başta gelen bir ödev, kaçınılmaz bir sorumluluk değil mi? Bugünlerin insanları olarak, ileride, çocuklarımızın, «Peki, baba, sen o sırada ne yapıyordun, ne söylüyordun?» sorusunu, bugünkü tutum ve davranışımızı da etkileyecek biçimde, şimdiden düşünmemiz gerekmiyor mu?

29 Eylül 1972

Dünyanın kapitalist ya da sosyalist, gelişmiş, ya da gelişmemiş pek çok ülkesinde, özellikle son birkaç yıldır, bütün genişliği ve yoğunluğu ile sürüp giden üniversite gençliği olaylarına ilişkin olarak çeşitli yaklaşımlar söz konusu olmaktadır. Kimileri bu olayları, yüzeyde olup biten, pek önemli olmayan, geçici ve biraz da yapmacık esintiler saymakla yetinirken, kimileri de bunları toplumsal bir bunalım, derin bir sosyal sorun olarak değerlendirmektedir.

Olanlara, gençliğin saflığı, serüven merakı, gürültücülüğü, ütopyacılığı olarak bakanlar yanında, bunları çağdaş gereklere uymayan, çağdışı kalmış kurumların ve değer yargılarının yarattığı patlamalar olarak nitelendirenler de vardır; başka bir deyimle, yaşam biçiminde bunalım, değerler sisteminde bunalım, kurumlarda bunalım, kısaca uygarlığın bunalımı söz konusudur.

Bütün dünyada ortaya çıkan «gençlik» sorunlarını anlama çabası içinde yapılmış bilimsel araştırmalardan yayınlananlar yalnız 1967'ye kadar, 8000 başlık kapsayan bir kitabı doldurmaktadır (Philip Altbach, A Select Bibliography on Students, Politics, and Higher Education, Harvard University, Eylül 1967). Çeşitli ülkelerde meydana gelen 1968 öğrenci olaylarından sonra yayınlanmış kitap ve makalelerin sayısı, herhalde, bundan az değildir.

Büyük uluslararası örgütler de bu konuya eğilmişlerdir. Belçikalı gençlik işleri uzmanı M. Marcel Hicter, Avrupa Konseyi'nin Kültür Komisyonuna ünlü raporunu vermiştir (La crise actuelle de la société européenne, temmuz 1968). Bu raporun önemli parçaları UNESCO dergisi olan Le Cour-

rier'nin nisan 1969 Gençlik özel sayısında da yayınlanmıştır. UNESÇO, gençlik konusunda çeşitli toplantılara öncülük etmiş, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile işbirliği içinde, dünya çapında bir araştırmaya girişmiştir. Bulgularının bir kısmını da açıklamıştır (Pour et Avec les Jeunes, 1969). NATO bile bu konuyla ilgilenmiştir, (James Huntley, The Implications of Student Unrest. North Atlantic Assembly, Ağustos 1969).

Bütün bu anlama çabaları yanında, gençlik olaylarına, yerleşmiş kavramlarımız, önyargılarımız, önyargılarımız ya da kişisel eğilimlerimiz açısından bakıp da, hızlı bir genelleme sıçrayışıyle «kendini bilmezler», «anarşistler», «aldatılmış masum çocuklar» demekle yetinebiliyorsak, yalnız kişisel sorunumuza, kısır ve olumsuz yönde, bir karşılık bulmuş oluruz. Bütün bu hareketleri, kendi küçük ya da büyük çıkarlarımızın siperinden başımızı uzatarak, «huzur bozuldu», «piyasa alt-üst oluyor», «işler kesatlaştı» kaygısıyle değerlendirip orada duruyorsak, ya da politikacıların her şeyi kendilerine yontma çabası içinde, yalnız «bizden yana mı, bize karşı mı?» hesaplarına göre tartarak, zor ve baskı yollarından başka tedbir düşünemiyorsak, hiç bir sorunu da çözümleyememiş oluruz. Bizim için ileride «Yazık ettiler, sorunları, olup bitenleri bir türlü anlayamadılar» yargısından da kurtulamayız. Dahası da var; Mevlâna'nın sözleri bizler için de söylenmiş olabilir :

«Kötü huyun rehber oldukça, bahtının açılacağını sanma!
«Sen, sabah olduğu halde uyumaktasın; ömrünün gecesi ise ne kadar kısa!»
«Uyanacağın zaman, korkarım ki, kıyamet sabahı olacak...»

Dünyanın gelişmiş ya da gelişmemiş, sosyalist ya da kapitalist ülkelerinde görülen «gençlik» olaylarının, her ülkenin kendine özgü nedenleri olabileceği gibi, bütün ülkelerin gençliğine ortak görünen yönleri de var. Gençler, her ülkenin özel koşulları içinde, hem toplumun yöneticilerinden, hem de üniversitelerden bir şeyler istemekteler.

Günümüzün gençliği çeşitli etkenlerin yol kavşağında bulunuyor. «Gelişmiş» ülkelerde, bilimsel ve teknik ilerlemeler, haberleşme ve ulaşım araçlarının dünyayı küçültmesi, yetişkinlerin yaratmış olduğu nükleer bombalı ve napalmlı şiddet dünyası, günümüz gençliğini, hiç bir kuşağın karşılaşmadığı sorunlarla karşı karşıya getirmiş. Endüstri çağının belirleyici nitelikleri olan aşırı makinecilik, yalın akılcılık ve örgütlenme, yeni elektronik bulgu ve uygulanmaların desteklediği, şimdiye kadar görülmemiş bir tempo içinde, «verimlilik», «üretim», «tüketim» kavramlarını, insan çabasının başlıca amacı durumuna sokmuş. Endüstri toplumunun insanı, gençlik yıllarında, kendisini anlamsız bir «bolluk» toplumunda bulmuş. Marcuse'nin dediği gibi, «Çorba koymak için kâseler yapılmakta, yapılmış kâseleri doldurmak için çorbalar yapılmakta.» Otomasyon ve makinecilik tutkusu, endüstri toplumlarının yakın geleceğini, İngiliz bilim adamı Arthur C. Clarcke'ın belirttiği ürpertici aşamaya getirmek üzere: «*Sonunda, yalnız makinelerin makinelerle konuştukları bir döneme geleceğiz; ve biz insanların, ayaklarımızın ucuna basa basa sessizce uzaklaşmamız ve makineleri işleriyle başbaşa bırakmamız gerekecek...*»

Gelişmiş ülkeler gençliğinin baş kaldırış nedenleri arasında, gittikçe daha belirli olan, gittikçe daha büyüyerek çullanmaya hazır görünen böyle bir toplumun derin kaygısı var. Artık bu gençler «yaşama araçları»nı elde etmiş olmanın verdiği bir «bolluk duygusu» ile yetinmemekte, Amerikalı iktisatçı J.K. Galbraight'in deyimiyle «bir estetik boyut», bir «yaşam anlamı» aramakta, ya da Marcuse'nin gösterdiği yolda «çiçekleri ve aşkı yeniden keşfetmek» istemektedirler. *Çeşitli ülkelerde* hippy, provo, andreumpter, huligan, halbstarke, vittelone, yakuson, beatnik *adlarıyla ortaya çıkan gençler kümeleri, böyle bencil bir bolluk toplumuyla bilinçli ya da bilinçaltı «yabancılaşma»nın da bir ürünü değil mi?.*

Bu «üretim - tüketim» toplumunun gençlikle ilgilenişi de, çok büyük ölçüde, gençliği yeni ve kâr getiren bir «pa-

zar» olarak görmekten, bir «pazar» olarak sömürmekten de pek ileri gitmiyor. Gençlerin yetişkinlerden «ayrılığı», «başkalığı» bir yandan kaygılar yaratırken, bir yandan da yetişkinler gençleri, kendilerinden «ayrı» ve «başka» olmaya, bir üretim - tüketim kısır döngüsü içinde, iterek zorlamaktalar.

Şüphe yok ki, günümüzün en büyük özelliklerinden biri, kitle haberleşmesi araçlarında korkunç denilebilecek hızda gelişmelerdir. Haberleşme araçları, kültürü de, düşünce ve görüşleri de, olayları ve sorunları da, kaygıları ve değer yargılarını da dünya çapında yapmaktadır. Her yerde olup bitenler, her yerde, resim, ses, yazı olarak bir anda duyulmakta, görülmekte. Dünyanın nabzı, bir zamanlar söylenenin tersine, yalnız Batı'nın büyük başkentlerinde değil, her yerde atmakta.

Faust'ta bir kentli şöyle konuşur:

«Ben pazar ve bayram günleri, savaştan ve boğuşmalardan söz etmek kadar güzel bir şey düşünemiyorum: ötelerde, Türkiye gibi uzak yerlerde, uluslar birbirleriyle dövüşürken, biz burada penceremizin önünde, kadehimizi boşaltıyoruz ve ırmaktan aşağı doğru süzülen renk renk gemileri seyrediyoruz. Sonra, akşamları da, neşeli bir halde evimize dönerken, barış ve huzur içinde yaşadığımıza şükrediyoruz.»

Goethe'nin sözünü ettiği, belki bir kuşak öncesine kadar henüz yabancımız da olmayan bu dünya, haberleşme araçlarındaki büyük gelişmeler sonucu, zamanın hızlı ırmağında çoktan akıp gitti. Bugün artık, «ötelerde... Uzak yerlerde uluslar birbirleriyle dövüşürken», savaş alanları herkesin yüreğinde ve kafasında. Belçikalı toplumbilimci Henri Janne şöyle diyor: «Bölgesel ya da çevresel olsun her savaş, dünyada önemli her karışıklık, bütün dünya halklarının dengesini, güvenliğini ve özgürlüğünü etkiliyor... Artık, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğu bilmezlikten gelemeyeceğimiz gibi, bu ülkeler de, bizim zenginliğimizi gördükçe, bu zenginliğin bölüşülmesinde, karşılaştığımız sorunları iğrenç değilse bile pek önemsiz bulmaktalar...»

Böyle bir ortamda, UNESCO raporunda da belirtildiği gibi, gençlerle yetişkinler arasında yeni bir uçurum ortaya çıkmakta, moral ve entellektüel alanda iki kuşağı daha çok ayıran bir çatışma belirmektedir. Çağdaş ulaştırma ve haberleşme araçları dünyada olup bitenleri, düşünülenleri ve yazılanları gençlerin öğrenme olanakları içine alırken, onlar da bu olaylar, bu davranışlar ve bu düşünceler üzerinde, kireçlenmiş önyargılardan arınmış değerlendirmeler yapmaktadırlar. Böylece ortaya gerçek bir «genç» kültür çıkar olmaktadır; bu genç kültür de, çoğu zaman geleneksel yapılı yetişkinler kültürü ile çatışmaktadır. Böylece, gençlerle yetişkinler arasında, toplumun ve değer yargılarının temelleri üzerinde, gittikçe genişleyen bir «yabancılaşma» baş-göstermektedir. Gençler, kendi toplumlarındaki sosyal dengesizliği «doğal» kabul edemezken özellikle uluslararası politika alanında bu görüş ayrılığı her gün daha da büyümektedir. Bir önceki kuşak Batı - Doğu ilişkilerinden kaygı duyarken, bugünkü genç kuşak Kuzey Güney (Gelişmişler - Gelişmemişler) zıtlığından kendilerine sorum payı çıkarmakta, bunca teknik başarıların, barışı kurma ve sosyal adaleti gerçekleştirme çabalarıyle atbaşı gidemeyişinden, insanlığın üçte ikisini oluşturan az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına gerçek ve önemli bir katkıda bulunamayışından yakınmaktadır. Eski ya da yeni sömürgeci devletlere karşı ve bunların pençelerinden kurtulmak için bağımsızlık savaşları veren küçük ülkeler halklarından yana, uluslararası bir gençlik dayanışması — yeni bir siyasal güç olarak — ortaya çıkmaktadır.

20 Nisan 1970

Bugünkü gençlik «Bomba» - sonrası gençlik olduğunu bir gün yetişkinlerin çılgınlığı, ya da elektronik beyinlerin yanlış hesaplamaları yüzünden, «sonuncu gençlik» olabileceğini de biliyor. Faust'taki kentlinin sözleri gibi, çok daha yakın tarihlerde kaleme alınmış James Thurber'in «Son Çiçek» öyküsü de geçmişin tatlı bir masalı olarak kalmıştır.

Bugünün gençliği, ilk Hiroşima ve Nagasaki bombalarından sonra dünyaya gözlerini açmış. Nükleer serpintilerin Strontium-90 ve Ceslum-137 bulaşmış radio-aktifli havasında büyümüş. Oysa bugün, nükleer silâh yapımında teknolojinin vardığı sözde - başarı» yüzünden, yetişkinler kuşağının uzmanları, bir nükleer savaşta, ilk vuruşların kaç yüz milyon ölüyle başlayacağını hesaplamaktalar. Öte yandan Birleşmiş Milletler'in 1967 raporu, böyle bir savaşın insanlığı tüm yok edeceğini, dünya uygarlığını yaşanmaz bir Taş Çağına çevireceğini haykırıyor. Nükleer silâhların bu dehşeti yanında, kimyasal ve bakteriolojik silâhlar da, «verimliliği» her şeyin üstünde tutan bir toplumun ölüm üretimi» ni ve «hayat tüketimi» ni de en yüksek doruklara çıkardığını gösteriyor. Öyle ki, artık, Thurber'in «son delikanlısı, son genç kızı ve son çiçeği» de yok olabilir.

İşte, yetişkinlerin yarattığı böyle bir dünyayı da gençler anlamsız ve bir çılgınlık ortamı bulmaktalar. Böyle umutsuz bir dünyaya yalnız göz yummakla kalmayan, bu potansiyel cehennemin yaratılmasına katkıda bulunan yetişkinler toplumuna da karşı gençlik. Gelişmiş pek çok ülkede milyonlarca gencin «barışçılığı», «Bombaya - karşı» gösterileri de bu yüzden. Gençler, «ABC» denildiği zaman, Atom -

Bakterioloji - Kimya silâhlarını gösteren kısaltmaları değil, yüz milyonlarca okuma - yazma bilmez için hazırlanacak alfabelerin ilk üç harfini anlamak istiyorlar.

Böyle bir ortamda, gençler şiddet hareketlerine de baş vurmaktadırlar. Barışçı yollar dururken, bir boomerang gibi kendilerini de yaralayabilen bu davranışlar ve karşı - davranışlar, onarılmaz üzüntüler doğurmaktadır. Gençlerin şiddet davranışlarından yakınmalarımız ne kadar haklı olursa olsun, yetişkinlerin gençlere nasıl bir şiddet ortamı hazırladıklarını da unutmamak gerekir. Avrupa Konseyi'ne raporunda Hicter'in de dediği gibi, «Böyle bir şiddet, uygarlığa meydan okumaktadır. Şiddet, eskiden de bilinmez değildi; her günün olağan davranışıydı ama, bugünkü insanın doğaya artan egemenliği ve bilimsel gelişme çağında, hayata karşı saygının bize çocukluğumuzda aşılandığı dönemde, şiddet, anlaşılmaz bir çağdışılık olmaktadır.»

Son otuz yıl içinde, nükleer silâhlar ve napalm yanında, şiddet, yüz kızartıcı bir «inceliğe» ve «ustalığa» vardırılmıştır. Tarihin birçok döneminde görülen en kıyıcı davranışlar, son otuz yılın olayları yanında soluk kalmaktadır: İşkenceler, bilimsel yöntemle düzenlenmiş jenosid'ler, kütlesel sürgünler, savunma olanaklarından yoksun kurbanların ya da tüm halkların baskı çizmesi altında ezilmesi, terrorizmin en insanlık-dışı dehşet verici biçimleri ve son olarak da, atom savaşı tehdidi ve «dehşet dengesi». Jean Onimus şöyle demektedir: «*Gerçekten, toplulumumuz gitgide büyüyen teknolojiye yöneldikçe, yeni fizik ve moral şiddet yollarını açarak, özel yaşantı hakkımıza karışmakta, beyinleri yıkamakta, insan davranışlarını denetlemekte ve çok çeşitli baskılarla özgürlüğümüzü tehdit etmektedir. Bilinçlenmeye yeni yeni tomurcuklanan dünyamızı kasıp kavurmakta olan politika, iktisat ya da ırk çatışmalarına bakınca ve çağdaş bilimin sağladığı fetih ve boyunduruk altına alma güçlü silâhlarını düşündükçe, şiddet mengenesinin bizi kıskıvrak pençesine alıp almadığını, artık bunu kırmak için*

dünya vicdanına hiç bir seslenişin bile sonuç vermeyeceğini, kendi kendimize umutsuzcasına sorabiliriz.»

Bu görülmemiş ve yaygın şiddet ortamında, yetişkinlerin basını, radyosu, televizyonu, sineması, kitapları ve dergileri, bu şiddet madenini «emsalsiz bir metâ» sayarak, bununla «gençlik pazarı»nı sömürmenin yeni yollarını bulmakta, sırf kendi çıkarları için şiddet ateşini yelpazelemektedir. Bu ateşte neyin de yandığını düşünmeden, ya da buna aldırmadan.

Bugünkü genç kuşağın yetişkinler toplumuna karşı baş kaldırışına benzer davranışlar, başka ölçülerde, başka nedenlerle ve başka koşullar altında da olsa, her kuşağın başından geçmemiş midir? «Kuşaklar arası karşılıklı anlayışsızlık», bir bakıma, sosyal gelişmenin, yarınlara uzanışın da doğal bir kuralı değil miydi? Neden şimdiki gençliğin ayaklanışı bu boyutları, bu yoğunluğu, kimi zaman bu yıkıcılığı bulmaktadır?

Bunun çeşitli nedenleri arasında, çok hızlı artan dünya nüfusu içinde gençlerin sayıca ve oran olarak çok azalmış olması ve gelecek yıllarda daha çok artacağı başta gelmektedir. Yapılan hesaplara göre, kırk yıl içinde (1960'tan 2000 yılına kadar), 15 ile 24 yaşların arasındaki gençlerin sayısı 519 milyondan 1.120 milyona çıkacak. Bu nüfus artışının böyle olacağı uzun süredir bilinmekle birlikte, sayısı artan bu genç nüfusu «topluma kabul etme» hazırlıklarına gereği gibi girişilmemiştir. UNESCO raporunda, bugünkü gençlerin yığınlar haline gelişinin yarattığı çelişkilerin, gerginliklerin ve çatışmaların nedeni olarak, bu «hazırlıksız bulunma» ve gençlerin topluma gitgide daha etkili olarak katılma istekleri gösterilmektedir.

Öte yandan, bu teknoloji-ötesi toplum, gençlere potansiyel olanaklar sağlarken, sayıları geometrik diziyle artan gençlerin yerini makineler, makineler, makineler almakta, otomasyon, her girdiği kapıyı, bu kapıdan geçebilecek binlerce gencin yüzüne kapatmaktadır. Böyle bir toplumun her

alanında (fabrikalarda, üniversitelerde, parlamentolarda, yönetimde, işletmede, tarımda, her yerde), artan bir oranda, yetişkin yaşlılar kilit noktaların da görünmektedir. Çoğu zaman bu yaşlılar, yalnız günlük olup bitenleri kavrayacak yeteneklerden değil, aynı zamanda geleceği göz önünde tutarak yaşamak yeteneklerinden de büyük ölçüde yoksun. Gençlerin geleceğe ilişkin umutları, çoğu zaman, yetişkin yaşlılar için, geçmişin başarı anıları ya da hayal kırıklıklarından başka bir anlama gelmez olmuş.

Eski yüzyılların durgun ve durağan toplumlarında, insan, hayata belirli bir bilgiyle atılır ve tecrübeyle olgunlaşır sayılmaktaydı. Böylece, yaşlandıkça, daha büyük sorumluluklar alacak duruma gelirdi. Bugünün çağdaş bilim toplumunda, «bilgi ve tecrübe»nin yerini, «bilgi ve yaratıcılık» almaktadır. Yenilikler, keşifler, yeni durumlar ve yeni davranışlar öylesine önem kazanmaktadır ki, artık «tecrübe» gelecek ateşleri yakmak için sönmüş kibritleri saklamak anlamına gelir olmuştur. Genç nüfusta bu artış temposu, gençliği bir «azınlık» olmaktan da çıkarmaya yönelmektedir. Belki yakın gelecekte, gençliğin topluma uyarlanması (intibakı) sorunu yerine, topluma yetişkinlerin uyarlanması sorunu söz konusu olacaktır.

Üniversite gençliğine gelince, bunlar, her bakımdan büyük bir gelişme gösteren bir kategori olarak ortaya çıkmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin sayısı dünyada 11.170.000'den 18.015.000'e yükselmiştir. Bugün bu sayı şüphesiz daha artmıştır. Her yerde, üniversite gençliği hem sayıca hem de nitelik bakımından kendini duyuran bir ağırlık olmakta ve günümüz koşulları altında yeni bir anlam kazanan etkilerde bulunmaktadır. Öte yandan üniversite gençliği, hayata da geç atılır olmuştur. Başka bir deyimle, toplumun, görevler, haklar ve sorumluluklar bakımından içinde değil, çevresinde yaşamaktadır.

Oysa, dünyanın en kalabalık olan gençliği, tarımcı gençlik geleneksel bir sosyal yapı içinde, şehirlere akımın bunalımı ile uğraşmakta, yarı işsizlikle, sürekli ve yorucu bir

çalışmanın pençesinde, gelişme sürecini etkileyen bir sosyal güç olma yeteneklerinden büyük ölçüde yoksun görünmektedir. Sayıları her gün artan işçi gençliğine gelince, endüstrideki hızlı yenilikler karşısında, kendisini yenileme, yetiştirme, gelirini koruma ve arttırma, yarının bilinmezlerine karşı iş güvenliğini sağlama kaygısı, kaygılarının başında gelmektedir.

Teknolojik ortamda, kütlesel haberleşmenin her anımızı her ülkeyle ve her olayla bağlantılı yaptığı bir dünyada, açık ya da sinsi şiddetin şartlandırdığı bir toplumda, üniversite gençliği — kendisiyle gerçek, kişisel, anlamlı bir ilişki kuramamış üniversiteleri içinde — çevresini ve üniversitesini görmekte, incelemekte ve yargılamaktadır. Vietnam dramının yaratıcısı bir Amerika'nın, özgür toplumların sözcülüğünü yapmasını kabul edemiyor; nasıl ki, Sovyet tanklarının Çek halkına mutluluk getirebileceğini de anlamıyorsa, Alman gençliği, Sosyal Demokrat Partiyle Hıristiyan Demokrat Parti arasındaki «Büyük Koalisyon»dan sonra, parti rejiminden ne kaldığını sormakta, demokrasinin vazgeçilmez kuralı olan haber alma özgürlüğü ile bir Axel Springer'in Berlin gazete ve dergilerinin % 78'ini ve bütün Almanya basının % 43 ünü denetleyebilmesini anlayamamakta, toplumun buna göz yummasını kabul edememektedir. Fransa gençliği, Napolyon'dan kalma bir üniversiteyi, İtalyan gençliği eskimiş akademik örgütleri — şimdiye kadar kimse dokunmak istemediği — için ancak kendisinin çağdaşlaştırabileceğini sanmaktadır.

Avrupa gençliği, serbest bir ekonomi düzeninde, Avrupa ekonomisini, Amerika'nın meydan okuyuşu» ile yutulmakta olduğunu görmektedir. Söz verilmiş, fakat bir türlü yerine getirilmemiş çeşitli reformlar uyutulurken, her zamanki politika oyunlarının her zamanki gibi sürüp gitmesine seyirci kalmak istememektedir. Yetişkinler için 2000 yılı «erişilmez gelecek yüzyıl» iken, gençler. XXI'inci yüzyıla ayak basarken bugün yetişkinlerin yaşında olacaklarını

biliyorlar. Aynı zamanda, yetişkinler çekilip gittikten sonra, aşırı ölçülerde artmış bir dünya nüfusunun, az gelişmişliğin, amacını yitirmiş bir teknolojinin dev sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalacaklarını da biliyorlar. İki yüzlü davranmakla suçladıkları bugünkü toplumun, bu toplumda yetişkinlerin, bu sorunları yaratmaktan, ya da olup bitenlere aldırmazlık etmekten öteye bir şeyler yapmadıklarını sanıyorlar. Böyle olunca, bu umutsuz ve çılgınca gidişte, kendileri katılmadıkça, bir şeylerin değişebileceğine de pek inanmıyorlar.

Topluma ve ortama karşı bu tepkilerini açıklarken, kendilerini en yakından ilgilendiren, günlük yaşamlarının büyük bir parçası olarak gördükleri üniversitelerini de, umut kırıklığının verdiği, anlaşılması gereken bir acılık ve sertlikle, yargılamaktadırlar. Üniversitelerin, öğrencilerin entellektüel, sosyal ve kişisel sorunlarıyla ilgilenmemesine, bir üretim - tüketim toplumunun buyruğu altında çalışmasına, geçen yüzyıldan kalma örgütler, kalıplar ve yetkiler düzeni içinde, sorun - çözücü davranışlardan çok sorun yaratıcıların yanında vakit geçiren öğretmenlerine, kalabalık sınıflarda «çok bilenleri seyretme» anlamına da gelir olmuş tek-yönlü bir eğitim sistemine karşı çıkmaktadırlar. Kısacası, kapısına, Dante'nin cehennemine giriş kapısındaki «Ey buraya girenler, bütün umutlarınıza veda edinin. (Lasciate ogni sperenza ovoi ch'entrate)» yazılmış gördükleri ya da öyle sandıkları «yarınki toplum» ile, bu yarını değiştirme görevinden kaçan, bunu görevleri arasında görmek istemeyen üniversiteye yergilerini yöneltmektedirler.

21 Nisan 1970

Gelişmiş ülkelerin sorunlarıyla karşılaştırıldığı zaman, az gelişmiş ülkelerin sorunları da bir başka nitelik kazanmaktadır. Bolluk toplumunun yarattığı ya da böyle bir toplumu yaratan «üretim-tüketim» kısır döngüsü, az gelişmiş ülkeler için, yalnız haberleşme araçlarının tanıttığı, aslında çok uzak ufukların sisleri ardında, belirli belirsiz görünmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin başlıca sorunları üretim kısırlığı, endüstrileşmede geri kalma, nüfusunun büyük çoğunluğunun her bakımdan çağdaş düzeyin altında oluşu, ülke kaynaklarının halk yararına işletilmesi yerine yabancı çıkarlar ya da küçük bir azınlık için sömürülmesi, uygarlık nimetlerinden «bıkmak» yerine, halkının bu nimetlerden nasıl bir an önce yararlanacağı, «yoksulluk uçurumları» ile «refah dorukları» arasında sosyal dengesizliğin nasıl giderileceğidir. Az gelişmiş ülkelerde, bir bolluk toplumuna özgü, anlamlı bir «hippy kültürü» doğması da, bu yüzden, olanaksızdır.

Türkiye örneğini ele alan, Sayın Prof. Mümtaz Soysal, aslında bütün az gelişmiş ülkelere genelleştirilme değeri olan şu gözlemde bulunmaktadır: «Türkiye'de gençlerin rahatsızlığı da, ana çizgileriyle, öteki toplumlardaki rahatsızlıklardan farklı değil. Ama burada, değişik bir aşama dolayısıyle ortaya çıkan ve değişik sonuçlara götürmesi gereken bir rahatsızlık söz konusu.

Yeni «Genç Türkler», dünyadaki büyük gelişmenin, teknolojik meydan okuyuşun farkındalar; hem de kendilerinden önce gelip geçmiş bütün kuşaklardan çok daha köklü, yaygın ve sabırsız bir şekilde. Yığınlara yönelmiş haberleşme ve etkileme araçlarının buradaki rolünü uzun boylu an-

latmak herhalde gereksiz. Asıl büyük sabırsızlık, hattâ eziklik, o büyük gidiş ortasında Türkiye'nin yaya kalışını görmekten ileri geliyor. Genç kuşak kendisine yol göstermek için ortaya çıkanlara, politik kadroya ve aşılanmak istenilen değerlere şüpheyle bakıyor..

«Türkiye'deki yeni kuşak, Batı'daki çağdaşları gibi teknolojik gelişmenin bezginliğine kapılmak şöyle dursun, teknolojik gelişmeye hasret, disiplinli çalışmaya hasret, toplumu değiştirecek dev çabalara hasret, kendisini göreve çağıracak köklü programlara hasret. Bir iki uzun saç, birkaç sakal ve bir dar çevrenin bunalım modası aldatmamalı bizi. Şimdiki kuşağın en belirli özelliği taklitçilik değil, kıskançlık. Onun içindir ki, yükseklerin dünyasına imrenerek, kıskanarak bakan gözler, çevredeki sürüngenleri büsbütün yılan görüyor.»

Bu konuda, İranlı toplumbilimci Ehsan Naraghi de farklı düşünmüyor. Az gelişmiş ülkelerin gençleri, hem günlük yaşantılarında, hem eğitim basamaklarında mesafe alışta, adaletsizliklerin burukluğu içinden de geçerek büyüyor. Gençler, aile otoritesinin geleneksel baskısından kurtulma özlemi içindeler. Böylesine bunalmış gençlere, üniversite yeni ufuklar açmakta, yeni olanaklar sağlamakta. Ancak mutlu bir azınlık — neden sonra — üniversiteye gelebildiği için, üniversiteli gençler, kendi kuşaklarından çoğunluğun bilmediği bir kendine güvenme duygusu da kazanıyorlar. İlişkilerinde, arkadaşlarını seçişlerinde, konuşmalarında, görüşlerinde o zamana kadar özlemini çektikleri bir özgürlük ortamına katılıyorlar.

Böyle bir gençler topluluğu, ülkelerinde genç kuşak içinde bir çeşit «aristokrasi» niteliğini alsa bile, bu gençler, olup bitenlerden daha haberli oldukları için olup bitenlere karşı bütün gençlik kategorilerinden de daha başkaldırıcı bir davranış içine girebiliyorlar, Prof. Naraghi'nin dediği gibi, *«Az gelişmiş ülkeler genci istiyor ki, kendi toplumu da*

gelişmiş ülkeler toplumuna eşit bir düzeye çok hızlı olarak yükselsin ve kendi okul ya da aile ortamında önemini yürekten duyduğu sosyal adaleti gerçekleştirsin. Böyle olunca, tüketim toplumuyla bolluk uygarlığını eleştiren Amerika ya da Avrupalı bir üniversite öğrencisi gibi, bolluk toplumunu reddetmiyor. Tersine, böyle bir topluma, daha çok eşitlik ve adalet içinde erişilmesini özlüyor.»

Birleşmiş Milletler'in eski Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld şöyle demiştir: *«Dinlemeye hiç yanaşmadıkça, işitme gücünü nasıl elde tutmak istersin?»* Bütün bu sorunlar karşısında, gençliğin ortaya attığı sorular, duyurmak istediği yakınmalar ve özlemler, yöneticilerin, «yetkili yetişkinler»in ilgisizlikleri, hareketsizlikleri, yalnız oyalama, suçlama, baskı ve lekeleme yollarını seçmeleriyle, gitgide bir çözümsüzlük bataklığına saplanır olmuştur.

Türkiye Millî Gençlik Teşkilâtı Başkanı, gençliğin kendi sesini normal yollardan duyurduğunu, fakat hiç bir cevap alamadığını belirterek, boykot ve işgal yollarına baş vurmak konusunda *«yalnız gençliği suçlamak doğru değildir, gençliğin isteklerine sırt çevirmiş olan yöneticileri suçlamak bence daha doğrudur»* demektedir. Çeşitli nedenlerle 1962'den bu yana ülkemizde bir Eğitim Şûrası toplanması siyasal iktidarca hep ertelenirken, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın kendi olanakları ile 4 - 8 eylül 1968'de topladığı Devrimci Eğitim Şûrasında, TÖS Genel Başkanı Sayın Fakir Baykurt şöyle demiştir: *«Meslek kuruluşlarıyla Millî Eğitim ve Devlet otoriteleri arasındaki ilişkileri üstüne çok konuşmaya gerek yoktur. Biz kurulduğumuz günden beri iki ayak, beş ayak gittik, bir ayak gelinmedi bize. Temel görüş ayrılıkları sebebiyle, her sözümüz "politik faaliyet" olarak nitelendi.»*

Bu hareketsizlik, bu umursamazlık, sorunlar ve çözüm yolları ortaya konsa bile, bunlara karşı «boş fıçı büyük yankı yapar» deyimini hatırlatan nutuk atmalar ötesinde, olumlu, somut çözümlere gitmede inada varan ısrarın kime ne kazandırdığı haklı olarak sorulabilir. Bu yüzdendir ki, An-

kara Üniversitesi Senatosu 1968 haziranında kurduğu «Genel eğitimle ilgili sorunları inceleme komisyonu» raporunda, çeşitli sorunlar ve çözümler belirtildikten sonra şöyle de denilmektedir: *«Asıl önemli olan, yeni bir rapor daha hazırlamak değil, fakat ÇEŞİTLİ RAPOR VE ARAŞTIRMALARDA ÖNE SÜRÜLMÜŞ OLAN TEKLİF VE TAVSİYELERİN BİR AN ÖNCE UYGULANMASINA GEÇİLMESİDİR (Raporda büyük harfle dizilmiştir). Bu da Üniversitenin değil, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yetki ve sorumluluğu içindedir.»*

Çoğu zaman, söyleyene bakmaktan, söylenen görülmemektedir. Yetkili ve sorumlu olanların bu aldırmazlığından da öteye, siyasal iktidara yakın organların bir de lekeleme kampanyası açmasına karşı, bakın, üniversitede 36 yıl hizmet etmiş, fakat kelimenin gerçek anlamında «genç» bir Ordinaryüs Profesör, Sayın Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, nasıl isyan ediyor:

«Sen gençliğe toplum olarak, daha doğrusu yönetici, politikacı olarak, otuz yıldır bir şey verme; iyi örnek olma; fırsat eşitliğini gerçekleştirerek yapıcı zekâların gelişmesine imkân sağlama; suiistimal pisliklerini herkesin gözü önünde, lâğım suları gibi, sokaklarda akıt; demokrasiyi sadece bir sayı meselesi ve «toplandı - dağıldı», «toplanamadı - ertelendi» oyunu say; yoksul ve âciz yığınları ez de ez sömür de sömür; Türk bağımsızlığını takside bağla; sonra bir gün — ister sağ, ister sol olsun — gerçek istiklâlci ve milliyetçi gençlik bu gidişi farkedip itiraz seslerini yükselterek başkaldırınca: «Vay hain, alçak, anarşist, hayat, rejim ve demokrasi düşmanı, vatan düşmanı» ve daha bilmem ne diyerek onun üzerine çullan; üniversiteleri halka «Hong Kong batakhane belâlılarının bile ağzını sulandıracak birer kızıl çiftleşme yatağı» diye göster ve üniversite idarecilerinin, bunların üzerine özerkliği "bir çarşaf" gibi örterek, hepsini gizlediğini iddia et. Ve bütün bu kepazelik isnadları karşısında üniversitenin senatoları, rektörleri, dekanları, profesörleri ve yönetim kurulları sussun! "Medenî" bir memlekette böyle bir şey ol-

maz. Böyle konularda eyleme geçmenin adına onun için "medenî cesaret" demişlerdir.»

Böyle bir «anlama çabası» içinde «iyi niyetli» yetişkinler, gençliğin her türlü davranışını körü körüne beğenme, gençlikten yana çıkmakla «yaşlanmış oldukları» umudunu yüreklerinde yaşatma, ya da yetişkinler toplumunun aksaklıklarından, adaletsizliklerinden doğan sorumluluğu paylaşma duygusu veya ezikliği içinde, birtakım «sapmaları», «gençlik» konusuna yabancı sayılabilecek unsurları ve etkileri görmezlikten gelme tehlikesiyle de karşılaşabilirler. Karışık, dumanlı ve göz gözü görmez bir ortamda, gençliğin gerçek kaygılarından politika cambazlarının, kolay şöhret yapmak isteyenlerin, kendi bencil emelleri için gençlikten yararlanmaya kalkışanların, belki kendi kusurlarının da yol açtığı kaçırılmış fırsatların kinini toplumdan bir türlü çıkaramamışların, neyi yaptıklarını neyi yıktıklarını kestiremeyen safdillerin, devlerin savaşması gibi görünen uluslararası politikada kendi çıkarlarını sağlamak isteyecek büyük devletlerin, yangına körükle gider bir tutum göstermeleri de mümkündür. Birtakım gençlik davranışlarının, «Kültürden söz edildiğini duyunca elim tabancama gider» diyen, Nazi Almanyası gençlik Führer'ini hatırlattığı da olmaktadır.

Ancak, gençlikteki huzursuzluğu, gençlerin özlemlerini ve isteklerini yalnız bu sakıncaların dar kalıplarına saldırmaya çalışırsak, gerçek sorunları çözümlemek yerine bir «yapmacık gençlik sorunu» karşısında bırakıldığımız izlenimini edinirsek, konuyu yozlaştırarak tek çareyi baskı ve sindirme tedbirlerinde görmeye kalkışırsak, giderek daha şaşırtıcı, daha tehlikeli, daha çözümsüz ve çok daha üzücü sonuçlara da şimdiden hazırlamış oluruz.

Gençlere karşı, onları işitmeden, anlamadan, üstelik onları gerçekten anlamak bile istemeksizin, yalnız geçiştirici, yalnız oyalayıcı sonuçlar almak üzere, yanlış bir ustalık gösterisi sayılacak «kurnazca» davranmak yerine onları *büyümekte olan çocuklar* değil fakat *genç yetişkinler* olarak gör-

meyi başarırsak, gençler de böyle olduklarına her gün daha çok inanç verirlerse, gençleri bir bütünün sayıları gittikçe artan önemli bir bölümü sayarsak, gerçekten «İyi niyetli» bir tutum gösterebilir, gerçekten olumlu ve yapıcı bir «politika» uygulayabiliriz. Ancak böyle bir anlayışla, böyle yeni bir tutumladır ki, yalnız bir «gençlik bunalımı» değil, aynı zamanda ve geniş ölçüde «toplumun da gençliğine karşı davranışında bunalım» olarak beliren bugünkü sorunlara olumlu çözümler getirilmesi söz konusu olabilir.

Yarını için gençliğine güvenemeyen bir ulus, kime ya da neye güvenebilir? «Gençlik» ve «Umut» eşanlamda ise, yetişkin ya da genç, hepimiz ve her birimiz bu umudu söndürmemekle, her gün biraz daha canlı tutmakla görevli değil miyiz?

Değerli şair Necati Cumalı, bir şiirinde şöyle söyler:

«Neredeysen uzat ellerini
Başım dönüyor.»

Başımızın dönmemesi için, genç olalım yetişkin olalım, ellerimizi birbirimize uzatma zamanı geçmek üzere.

22 Nisan 1972

Dünyanın çeşitli ülkelerindeki üniversite kavramlarına ve uygulama örneklerine bakıldığı vakit, genel bir gözlemde bulunulabilir: Her toplum, kendi ekonomik ve sosyal yapısına, bu yapıyı değiştirmek ya da olduğu gibi sürdürmek yönünde, siyasal ve kültürel özlemlerine uygun br eğitim ve üniversite düzeni benimsemektedir. Bu yüzden, bir ülkede, o ülkenin koşulları içinde istenir görünen bir üniversite kavramını ya da örneğini, ona biçim veren güçlerden, erişilmek istenilen toplumsal amaçlardan soyutlayarak, bir başka ülkeye, olduğu gibi aktarmak, olumlu ve verimli bir yaklaşım görünmemektedir.

Birçok sorunların çözümünde olduğu gibi, üniversite konusunda da bir ön-soruyu yanıtlamak zorunluluğu vardır: «Geri kalmış» ya da «az gelişmiş» toplumlarla, bilim ve teknolojinin yaratmış bulunduğu «gelişmiş» ya da «çok gelişmiş» toplumların bir arada yaşadıkları — ve böyle yaşayacakları — bir dünyada, 2000 yılının, çok karmaşık bilim ve teknoloji verileriyle beslenecek ve biçimlenecek ortamına bir hızlı gidiş içinde, toplumumuzun ve insanımızın nasıl olmasını istemekteyiz? Bu ön-soruya vereceğimiz karşılık, genel tutumumuzla birlikte, eğitim anlayışımızı, üniversiteden beklеyişlerimizi de nitelendirecektir.

Bir yazımızda şöyle demiştik:

«Uzmanların çeşitli kıstasları ne olursa olsun, memleketimizin bir «az gelişmiş» ya da «gelişmekte olan» ülke olduğu bir gerçektir. Türkiye, özellikle Cumhuriyet'ten sonra, feodal bir toprak ve tarım düzeninden, milletlerarası bir pazar olmaktan, ortaçağ kurum ve geleneklerinden kurtulma çabasına girmiştir. Şu var ki, Türk toplumu, bugün de,

geçmişin ekonomik ve sosyal kurumlarından, değer yargılarından tüm kurtulamamıştır. Bunların ya da büyük çıkar çevrelerinin ürünü olan birtakım baskı gruplarının, geçmişe dönüş özleminin, ya da *statu quo*'cu direnişin canlı kaldığı Türk toplumu, az gelişmiş bir ülkenin bütün sorunlarını bağrında taşımaktadır.

Öte yandan, bu ekonomik ve sosyal düzenin siyasal amaçlarını ve kurumlarını, Atatürk devrimlerinden geri dönülmezlik temeli üzerine koyan 1961 Anayasamız, ileri bir demokratik toplum gerçekleştirme ülküsüyle, devlete önemli görevler yüklemiş, kişiye siyasal, sosyal ve ekonomik temel haklar tanımış, sosyal adalet ve fırsat eşitliği özlemini vermiştir. Anayasamız düzen değişikliklerinin ancak seçimle gerçekleştirilebileceğini kabul etmiştir. Türkiye, 1961'den sonra, siyasal partilerin her fırsatta ve en geniş ölçüde «düzen» tartışmaları yaptığı, dengesizliklerin ve yoksulluğun bir «kader» olmadığını devlet radyolarından bile haykırdıkları bir ülke olmuştur. Yayın tarihimizin en özgür ve verimli dönemlerinden biri olan 1961 sonrasında yayınlanan kitaplar, dergiler ve yazılar, bu «hak isteme» bilincinin gelişmesine, yaygınlaşmasına yol açmıştır.» (Milliyet, *26 haziran 1968*)

Ülkemizde benimsenmesi istenilecek eğitim düzeniyle üniversite kavramını, böyle çelişkili bir ortamda düşünmek zorunluluğu vardır. Şimdiye kadar, başka toplumların üniversite örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırma yoluna gitmiş görünmekteyiz. Endüstri kapitalizminin ileri aşamalarındaki Batı ülkelerinin örneklerini — bunları besleyen güçlerden ve izlenen amaçlardan soyutlayarak — benimsemekle yetinmekten pek vazgeçmiş değiliz. Fransız Üniversitesi kavramından esinlenmiş bir Darülfünun'dan sonra, Alman Üniversitesi sisteminin dış görünüşündeki örgütleme biçimini — araştırıcılığını bir yana bırakarak — benimseyen bugünkü «klâsik» üniversitelerimize varmış bulunmaktayız. Son yıllarda — Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve sözde bir Land-grant sistemi içinde Atatürk

Üniversitesiyle — Amerikan örneğini denemeyi, temeldeki sorunlara çözüm getirecek sihirli değnekler saymaktayız.

Üniversite kavram ve örneklerini, üniversite sorunlarını ve reformunu — bunları da kapsayacak — ekonomik ve sosyal düzen sorunundan, siyasal ve kültürel amaçlardan öteye ve ondan verimli bir tutum olamamıştır.

Bunun içindir ki, toplumun küçük bir kesiminin refahına dönük bir ekonomik ve sosyal düzen anlayışının eğitim alanına yansıması da, bu düzenden farklı, ona zıt, onu değiştirebilecek güç ve nitelikte olamamaktadır. Böyle bir ekonomik ve sosyal düzen anlayışının, kendisiyle çelişkiye düşecek bir eğitim ve üniversite düzeni kurması da söz konusu olamaz. Bunun içindir ki, «çağdaş uygarlık düzeyine» çıkabilmemizi sağlayacak, gerçek kalkınmamızın temel direklerinden olacak bir tutum her gün daha da geciktirilmiş olurken, okuma - yazma bilmeyenlerimizin oranı, kara bulutlar gibi, ufkumuzu sarabilmektedir. Oysa, UNESCO Genel Direktörü, 1970 eğitim yılında, bizim için de konuşmuş değil midir: «Kalkınmalarını tamamlamamış ülkelerden söz etmişken, insan olanakları ve insan gücü israfının en büyüğü ve en utanç verici olanına, tüm insanlığın üçte birini, bugün hâlâ çağdaş uygarlık düzeyinin de altında, çaresizlik içinde tutan okur - yazarlıktan yoksunluğa değinmeden nasıl geçebilirim?»

UNESCO Genel Direktörü, şunları da söylemektedir: «Bugün eğitim birçok memleketlerde, gerek biçim gerekse kapsam olarak, yeniden ve ciddî olarak ele alınmış bir konudur. Birtakım boş tartışmalar ve coşkunluklar günün birinde kendiliğinden dinecek diye avunmaktansa, eğitim alanındaki bunalımı anlamaya çalışmak ve bunalımı aslında bir çöküntü değil, gerekli bir uyanışın müjdesi olarak cesaretle karşılamak akıllıca olur... Büyük eğitim bunalımları daima toplum hayatında ve uygarlıkta meydana gelen derin değişmelere rastlamıştır. Ve ben böyle sanıyorum ki, bizler, şu anda, böyle bir tarih döneminin eşiğinde bulunmaktayız.»

Bugün siyasal iktidar böylesine geniş kapsamlı bir görüşte olmadığı içindir ki, okullarımızın hemen hemen her şeyleri olan öğretmenler topluluğu ile ilişkilerini kısır bir siyasal gerginlik düzeyinde tutmakta, onları benimseyecek ve destekleyecek bir davranış içine girememektedir. Bunun içindir ki, aslında beşikte başlaması gereken fırsat eşitliği, dengesiz bir ortamda, temeldeki sorunları görmezlikten gelen bir Üniversite Giriş Sınavı uygulamasıyle, somut bir haksızlık niteliğine de bürünebilen, mekanik bir ayırma ve sıralama anlayışından öteye gidememektedir.

Üniversiteler Kanunumuzun 3. maddesinde belirtilen görevler, siyasal iktidarların kendi toplumsal ve kültürel anlayışlarına göre de canlı tutulabilecek ya da kötürümleştirilecek bir esneklikle tanımlanmıştır. Her şey — bu arada üniversite reformu da — siyasal iktidarın bu ana görüşüne büyük ölçüde bağlı kalmaktadır. Siyasal iktidar, üniversiteler konusunda, oyalamayı da aşan, bir «böl ve yönet» politikasıyle yetinebilmekte, kimilerine verir göründüğünü ötekilerden esirgeyebilmektedir. Üniversite hocalarından dileyenlerin, bilgi sermayelerini, her şeyden önce ticaret amaçlarıyla kurulmuş ve bu yolda çalışan özel yüksek okullara, özel girişim alanlarında işletebilmelerine göz yummakta, üstelik bunu olağan ve istenir saymakta, yakınılacak bir yanını görmemekte direnmektedir.

Bir üniversite açış konuşmasında, Dag Hammarskjold'un dediği gibi, Kader, biz onu ne yapmak istersek, o olur.» Sorunlarımız da, kendi yarattığımız ya da çözümlemek istemediğimiz bunalımlardan başka bir şey değildir.

Siyasal iktidarın dünya görüşü ve toplum anlayışı ne olursa olsun, üniversitelerimiz için, Anayasamızın ışığında, bilimsel çalışmalarını sürdürmek, gençlerimizin kendilerine ve topluma gerçekten yararlı bir yönde yetişmelerine emek vermek, bilime ve topluma katkılar getirecek araştırmalar yapmak, Türk devriminin ilkelerini savunmak, sözle ve yazıyla toplumu aydınlatıcı yayınlar yapmak, Üniversiteler Ka-

nununun 3'üncü maddesinden de öteye, ulusal ve bilimsel bir görevdir.

Türk üniversiteleri için, Türkiye'nin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları, hükümetle ve kurumlarla elbirliği etmek suretiyle, öğretim ve inceleme konusu yaparak, sonuçlarını toplumun yararlanmasına sunmak, hükümetçe istenecek incelemeleri yaparak düşüncelerini bildirmek» de, Üniversiteler Kanununun 3'üncü maddesinde öngörülen görevlerdendir. Özellikle günümüzün koşulları içinde, bu bakımdan ortaya çıkan soru, Kant'ın, felsefeyi öteki bilimlerin hizmetinde görürken, sorduğu soruyu andırmaktadır: Üniversitelerimiz, bu hizmeti yaparken, lamba elde daima hanımının önünde mi gidecektir, yoksa onun arkasından, eteğinin ucunu tutarak mı yürüyecektir.

14 Ocak 1971

Gazetelerde, üniversite sorunu ve düşünce özgürlüğü ile çok yakından ilgili küçük bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde, milletvekilliğinin sona erişi üzerine, SBF'ndeki İktisat Kürsüsü Profesörlüğüne dönmek isteyen Prof. Sadun Aren'in bu isteğinin, Ankara Üniversitesi Senatosunda 17'ye karşı 19 oyla reddedildiği belirtilmekteydi. Prof. Aren, «neresinden bakılırsa bakılsın, hukuka, mevcut kanunlara ve üniversite muhtariyetinin ruhuna ve fakülte muhtariyetine aykırı olan bu karara karşı» Danıştay'a baş vuracağını söylüyordu.

Üniversite öğretim üyelerinin siyasal ya da kişisel duygu ve yargılarla «tasfiye» edilmesi çabalarında, Prof. Aren, ilk ve tek örnek değildir. Yakın tarihimizde, siyasal iktidarlar, kendi açılarından «beğenmedikleri», «zararlı» ya da «istenmez» saydıkları bilim adamlarını, öğretim üye ve yardımcılarını üniversitelerinden koparıp atmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bundan yirmi beş yıl önce de, «Hükümetin siyasetine muhalif bir dergiye yazı vaadettikleri» için bazı üniversite öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alındıkları unutulmuş mudur? O zaman da bu öğretim üyeleri «Fakültedeki çocuklarımızın fikirlerini zararlı istikametlere yöneltmekle» suçlamamışlar mıydı? Ve o zaman da Danıştay, bu gibi hukuk dışı eylemleri iptâl etmemiş miydi? Bknz. Danıştay Beşinci Dairesi, 26/4/1946 gün ve E. 45/2363. K. 46/722 sayılı karar ve aynı gün E. 46/90, K. 46/725 sayılı karar). Daha yakın yıllarda da örnekleri görülen böyle davranışlar, günün siyasal iktidarının, düşünce özgürlüğüne ne ölçüde saygılı olduğunu göstermekle kalmıştır.

Asıl önemli ve üzücü olan, özellikle son birkaç yıldır, üniversitelerimiz içinde, kimi öğretim üyelerinin, bir çoğunluk oluşturabildikleri zaman ve fırsat düştükçe, kendilerinden farklı düşüncelerde olan başka öğretim üyelerine karşı — salt bu yüzden — tasfiye, önleme ve engelleme yollarına baş vurmalarıdır. Ankara Üniversitesi Senatosu da Prof. Aren'in atanmasına ilişkin olarak, benzer bir yola girmiş bulunmaktadır.

Konu, yalnız, Prof. Aren'in kişiliğini, bilimsel yeteneğini savunmak olsaydı, bu satırları kaleme almamız da gerekmeyebilirdi. Şüphesiz Prof. Aren, böyle bir savunmayı, bütün meslek hayatıyle ve kendi olanaklarıyle herkesten iyi yapabilecek durumdadır. Yirmi yıl hizmet ettiği fakültesinin Profesörler Kurulunca benimsenen Jüri raporu da buna ayrıca tanıklık etmektedir. Ankara Üniversitesi Senatosunun çoğunluk üyeleri, bu son kararla, «bir öğretim üyesinin fakültesindeki görevine yeniden atanması» konusunu, salt akademik alandan çıkartıp, düşünce özgürlüğünün korunması, Anayasal haklara ve özgürlüklere saygı, vatandaşlar arasında siyasal kanılarına göre ayırım gözetmeme sorunu biçimine sokmuştur. Bu yüzden de, bütün üniversite mensuplarını çok yakından ilgilendiren — ilgilendirmesi gereken — bir sorunla karşılaşmış bulunmaktayız.

Aslında Prof. Aren, siyaset alanına atıldıktan sonra, şu ya da bu nedenlerle, üniversitedeki eski görevine dönmek istemiş ilk öğretim üyesi de değildir. Birçok örnekte görüldüğü gibi, üniversite senatoları bu dönüşleri hep olumlu karşılamışlar. Fakültelerden gelen bu yoldaki teklifleri hep onaylamışlardır.

«Aren olayı»nda göz önünde tutulması gereken yeni bir unsur da vardır: 13 haziran 1968 gün ve 1046 sayılı kanun. Bu kanunun 1'inci maddesinin ilk fıkrasında şöyle de denilmektedir: «... yasama organı üyeliğine seçilenlerden tekrar seçilemeyenler veya Seçim Kanunu icabı istifa edip yasama organı üyeliğine seçilemeyenler veya yasama görevi so-

na erenler ile dışarıdan atanmış bakanlardan görevi sona erenler iktisap ettikleri memuriyet kadrolarındaki açıklara atanırlar.»

Bu kanuna dayanarak, Prof. Aren'in, SBF'nde açık bulunan kadroya otomatik olarak atanması da mümkün görülebilirdi. Oysa SBF Profesörler Kurulu üniversite özerkliği konusunda yersiz tartışmalara yol açmamak kaygısıyla, Prof. Aren'in atanmasında genel usulü izlemiş, beş üyeli bir jüri kurmuştur. Jüri üyelerinin hepsi (Prof. Aziz Köklü, Prof. Reşat Aktan, Prof. Cahit Talas, Prof. Besim Üstünel, Prof. İsmail Türk) iktisat ve maliye uzmanıdırlar. Meraklılar için söyleyelim ki, jüri üyelerinden hiç biri TİP üyesi olmadığı gibi, Prof. Üstünel de, bilindiği üzere CHP Genel Sekreter Yardımcısıdır.

Bu jürinin hazırladığı ve Prof. Aren'in, fakültesindeki görevine yeniden atanmasını oybirliğiyle uygun gören ayrıntılı bilimsel rapor SBF Profesörler Kurulunca 2 olumsuz oya karşı 30 olumlu oyla kabul edilmiştir. Atama işleminin tamamlanması için, fakülte teklifi Üniversite Senatosuna sunulmuştur. Ankara Üniversitesi Senatosu, 19 ocak 1970 günlü toplantısında, SBF'nin bu teklifini onamayı çoğunlukla reddetmiştir.

SBF Profesörler Kurulu, Senatonun bu reddini görüşerek, fakülte teklifinde ısrar etmeyi ve Üniversiteler Kanununun 10'uncu maddesi uyarınca, Senatoya yeniden baş vurmayı oybirliğiyle kararlaştırmıştır. Ayrıca, Anayasamız, yürürlükteki kanunlar ve mahkeme içtihatları açısından Senatoyu uyarmak için ayrıntılı bir gerekçe de sunmuştur.

Ankara Üniversitesi Senatosu, 21 nisan 1970 günlü toplantısında, bütün bu verileri bir yana iterek, Prof. Aren'in Üniversite'deki eski görevine yeniden atanması için SBF Profesörler Kurulunun yaptığı ikinci teklifi de, 17 olumlu oya karşı 19 olumsuz oyla bir kez daha reddetmiştir.

Ankara Üniversitesi Senatosunun çoğunluk kararının nedenlerini — red gerekçesi olmadığı için — bilmiyoruz. Üni-

versitenin çeşitli fakültelerine mensup sayın Senato temsilcilerinden bu red kararına katılanlar, şüphesiz kendi uzmanlıkları dışında kalan bir konuda — iktisat alanında — Prof. Aren'in bilimsel yetenekten yoksun olduğunu düşünmeye kalkışmayacak kadar bilime ve kendilerine saygılıdırlar. Bu Senato üyeleri, bir doçentin profesörlüğe yükseltilmesine ilişkin Fakülte Profesörler Kurulunun kararını reddeden İstanbul Üniversitesi Senatosu kararını iptâl ederken, Danıştay'ın «terekküp tarzları itibariyle» Senatoları bilimsel konularda otorite saymayı ve Profesörler Kurulları kararlarının dışında bir neticeye varmaya ihtisasları bakımından mutlak bir şekilde yetkili organlar olarak kabul etmeyi güç gördüğünü de, şüphesiz, bilmektedir. (Bknz. Danıştay On İkinci Dairesi, 19/3/1968 günlü ve E. 967/1835 ve K. 968/622 sayılı karar). Öte yandan, SBF teklifi Senatoya gelinceye kadar yapılmış işlemlerde bir eksiklik ya da bir yanlışlık olduğu da söz konusu edilmemiştir.

Bu durumda Senato çoğunluğunun davranışını etkilediği anlaşılan asıl neden — ister istemez — şöyle görünmektedir: Senato çoğunluğunu oluşturan üyeler, Prof. Aren'in kişiliği düşünceleri, siyasal görüşleri ve mensup olduğu siyasal parti yüzünden, Üniversite'ye dönüşüne karşı çıkmışlardır.

Böyle ise, bu kararla, yalnız bir fakültenin teklifi, yalnız uzmanlar jürisinin bilimsel raporu, yalnız bir öğretim üyesinin fakültesine yeniden atanması hakkı değil, asıl düşünce özgürlüğü Senato'ca reddedilmiş olmaktadır. Anayasa güvencesi altındaki siyasal partilere mensup öğretim üyeleri arasında ayırım yapmakla, yan tutmakla, Senatonun çoğunluk üyeleri övünemeyecekleri bir «zafer» kazanmışlar, aynı zamanda da üniversiteyi — Senato düzeyinde — politikanın ortasına itmişlerdir. Oysa bu gibi davranışlar karşısında kişiler, geçici de olsa, sıkıntı çekmekle birlikte, düşünce özgürlüğü ve üniversite özerkliği olmaktadır.

Düşünce özgürlüğü alanında hoşgörü yoksunluğu, insanlığın, Antik Çağlardan beri acısını çektiği bir yaradır. Gü-

nümüzün bilim anlayışı, uluslararası insan hakları belgeleri, çağdaş anayasalar döneminde — hele üniversitelerde — hoşgörüden yoksun davranmaya kalkışmak, çoktan «işkence müzeleri» ne kaldırılmış olması gereken, paslı bozuk, kolay işletilmez, onarılsa bile bir işe yaramaz, ilkel makinelerle oynamaya benzemektedir.

Hoşgörü yoksunluğu çoğunluklardan gelince de durum değişmemektedir. Her çoğunluğun yaptığı her şey, hep doğru, değerli ve olumlu olsaydı, düşünce tarihinde Sokrates'in yerini, onu ölüme mahkûm eden çoğunluk alırdı. Sokrates'i suçlayan çoğunluk, başlarında Meletos («kendi sözüyle, iyi yurdunu seven Meletos») şöyle demiyorlar mıydı: «Sokrates, gençleri doğru yoldan ayırmakla, devletin tanrılarına inanmamakla, bunların yerine yeni tanrılar koymakla suçludur.» Kaç kişi hatırlıyor Meletos'u şimdi? İnsanlık tarihinde Sokrates bugün de övgüyle yüceltilirken, Sokrates'i suçlayan çoğunluk, yalnız bu yaptığıyle — ve ibretle — anılıp geçilmektedir. Şüphesiz onlar da, Sokrates'a karşı — çeşitli siyasal etkenler yanında — kısır bir görev anlayışı ve yanıltıcı bir vicdan huzuru ile oy kullanmışlardı.

Öyle görünüyor ki, artık herkesin bildiği sanılan Voltaire'in ünlü sözlerinden esinlenerek, bunları hâlâ işitmek istemeyen kulaklara, düşünce özgürlüğünün temel ilkesini bıkmadan tekrarlamak gerek: «Sizinkilere karşıt görüşlerimi, bütün gücümle, sonuna dek savunacağım; ama, benimkilere karşıt görüşlerinizi savunma hakkınızı da, sonuna dek, daha büyük bir güçle savunacağım.»

11 Haziran 1970

«KRALDAN DA ÖTEYE» Mİ?

Atatürk Üniversitesi Rektörü bugünlerde, sık sık, üniversite özerkliğine karşı görüşler öne sürmekte, özerkliğin kısıtlanmasını istemekte, bu yöndeki son kanun tasarılarını bile yeterli bulmamakta, Anayasa'da değişiklikler yapılarak kesin sonuca varılmasını önermektedir. Atatürk Üniversitesi Rektörü, Millî Eğitim Bakanının, özerk üniversitelerin rektörleriyle yaptığı toplantılara da katılmakta, üniversite sorunlarıyle ilgili görüşlerini orada da belirtmektedir. Üniversite özerkliğinden yana olanların görüşlerini «mariz ve sakîm bir üniversite anlayışı» biçiminde nitelendirmiş bir üniversite yöneticisinin neler söylediği kadar belki bundan da çok — kimin adına konuştuğu önemlidir.

«Üniversite özerkliği» Anayasamızın 120'nci maddesinde, üniversitelerimizin yapısal ve başlıca özelliği, Anayasal hakkı olarak belirmektedir. Özerk üniversitelerin rektörleri ve öğretim üyeleriyle yardımcıları, Millî Eğitim Bakanlığınca, üniversite özerkliğini kısıtlamaya varacak nitelikte hazırlanmış tasarılara karşı çıkmakla, hem gerçek bilim adamlığının gereğini yerine getirmekte, hem de temsil ettikleri ya da kendilerini adadıkları kurumlarının Anayasal haklarını savunmakta ve korumaktadırlar. Böyle davranmak, onlar için, hem Anayasal bir hak, hem de bir ödevdir.

Bilindiği gibi, Anayasamızın 120'nci maddesinde, «Üniversiteler, ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idrî özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler, kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları elile yönetilir ve denetlenir» denildikten sonra, şu sözler de eklenmiştir: «Özel kanuna

göre kurulmuş devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.»

Atatürk Üniversitesi Rektörünün durumuna gelince, bu makamı işgal eden kişi «özerk» üniversitelerden birinin değil, «Özel kanuna göre kurulmuş», Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir yüksek öğretim kurumunun, Millî Eğitim Bakanınca seçilmiş ve Bakanlar Kurulunca atanmış baş yöneticidir. Atatürk Üniversitesi Rektörü, Millî Eğitim Bakanlığına karşı sorumludur. «Rektörler» toplantılarına katılması, «Rektörler» arasında görünmesi, onun, «özerk» üniversitelerin rektörlerinden biri durumunda olduğu anlamına gelmez. Olsa olsa, Millî Eğitim Bakanının, bu gibi toplantılara, yanında getirmeyi uygun göreceği Bakanlığın öteki görevlileri arasında bu «rektör»ün de bulunmasını istemiş olduğu anlamına gelir.

Atatürk Üniversitesi, 31 mayıs 1957 günlü ve 6990 sayılı Kanunla, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Nebraska Üniversitesi ile işbirliği yapılarak, «Halk tarafından tesis ve idare edilen halk üniversitesi» ve «Lond-grant» tipinde kurulmak istenmiştir. Bu tip üniversitelerde, Amerika'daki örneklerine göre, öğretim ve araştırma yanında, bölge için yararlı, uygulamalı araştırmalar yapma ve pratik bilgileri yayma görevinin de özel bir önemi vardır.

Sayın Prof. Dr. Yaşar Karayalçın, 1957'deki siyasal iktidarın, bu üniversiteyi kurarken bir de «bünyevî siyasî» nedenle davranmış olduğunu belirtmektedir. Bu yapısal -siyasal neden, Prof. Karayalçın'ın değerlendirmesine göre «Üniversiteler Kanunu» bünyesi içinde dinamik bir üniversite kurmanın imkânsızlığı, o zamanki siyasî atmosfer içinde Üniversiteler Kanununun tabu sayılması ve hükümetin Üniversiteler Kanununa tabi üniversiteleri kendi haline bırakarak yeni tipte üniversiteler kurmak ihtiyacını (veya belki de mecburiyetini) hissetmiş olmasıdır.[1]

Aslında, bizim de birkaç yıl önce yerinde gördüğümüz gi-

(1) Yaşar Karayalçın, Üniversitelerin İdare ve Murakabesi (Mukayeseli Bir İnceleme), Ankara, 1964, sah. 663-668.

bi, Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş biçimi ve örgütlenişi bu isteğe tam uymamıştır. Üniversitenin şimdiki Rektörü Prof. Bıyıkoğlu, 1970-1971 öğretim yılı açış konuşmasında, bu bakımdan şöyle demiştir: Atatürk Üniversitesi'ne, Landgrant tipi üniversite statüsü verilecek yerde, bütün üniversiteleri reform hastalığına yakalatan 4936 sayılı Kanunla karışık 6990 sayılı Kanunun meydana getirdiği melez bir statü verilmiştir. Elbette böyle melez statü ile işleyen sözde bölge üniversitesinin bütün fonksiyonlarını beklemeye imkân yoktur.»[2]

Prof. Bıyıkoğlu'nun «melez statü» diye nitelendirdiği bir yapısal kuruluş içinde, bu üniversitenin rektörü de, özel kanunu uyarınca, özerk üniversitelerden farklı olarak, Millî Eğitim Bakanının seçtiği ve Bakanlar Kurulu kararı ile beş yıl için atanan bir profesördür. Dekanları, rektörün gösterdiği adaylar arasından, Millî Eğitim Bakanınca dört yıllık bir süre için seçilir. Bölüm başkanları ise, ilgili fakülte dekanının önerisi üzerine, rektörce üç yıl için atanırlar.

Sayın Prof. Karayalçın, Atatürk Üniversitesi'nin hukuk açısından durumunu şöyle özetlemektedir: «Atatürk Üniversitesi, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 6990 sayılı özel kanun ve 4936 sayılı (genel Üniversiteler Kanunu hükümlerine göre yönetilir. Başka bir deyimle, Atatürk Üniversitesi'nin ve dolayısıyle *fakültelerin tüzel kişiliği ve idarî özerkliği yoktur.* Atatürk Üniversitesi Millî Eğitim Bakanlığı bünyesi içinde bir devlet müessesesi olduğundan Bakanlığın hiyerarşik denetimine tabidir... Görülüyor ki, Atatürk Üniversitesi'nde öğretim üyelerinin seçeceği organlar vasıtasıyle idare esası tamamen terkedilmiş, Bakan-Rektör-Dekan-Bölüm Başkanı esasına dayanan tam bir hiyerarşik düzen kurulmuştur.»

---

(2) Rektör Prof. Dr. Kemal Bıyıkoğlu, **Atatürk Üniversitesi 1970-1971 Öğretim Yılı Açış Konuşması**, Erzurum, 1970, sah. 6.

Böyle olunca, üniversitelerle ilgili konularda, Millî Eğitim Bakanlığı ile özerk üniversitelerin temsilcileri arasında, karşılıklı görüşlerin öne sürüldüğü ve tartışıldığı bir sırada, bir noktanın iyice ve açıkça bilinmesi yararlı olacaktır: Atatürk Üniversitesi Rektörü, üniversite sorunlarıyle — en başta «özerklik» konusuyla — ilgili düşüncelerini açıklarken, bunlar, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesi içinde, bu Bakanlığın yönetim hiyerarşisinde belirli bir yeri olan, bu Bakanlığın denetimi altında çalışan, bir Bakanlık mensubunun görüşleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Atatürk Üniversitesi'nin öğretim üyeleri özerk üniversite statüsüne bir an önce kavuşma özlemlerini bildirirken, rektörün bir öğretim üyesi olarak — kendisi rektör olmadığı zaman da — «özerk olmayan» bir üniversitede çalışmak isteyip istemeyeceği; bilim adamlarının bilimsel ve toplumsal sorumluluk duygularının «yönetim âmirlerinin» denetim süzgeçinden — kişisel yargılar uyarınca — geçmesini, kendisi için de zorunlu sayıp saymayacağı; bunda bir bilim adamı için yakınılacak bir neden bulup bulmayacağı, kendi bileceği konulardır. Şimdilik yakınır görünmediği bir hiyerarşik düzen içinde, henüz özerkliğe kavuşmamış üniversitesinin başında, üniversite özerkliğinin — ne anlama geldiği anlaşılmaz — bir «krallık» olmadığını söyleyen; kendi siyasal görüşlerinde olmayanları üniversiteye sokmamakla övünmeyi «siyaset yapmamak» sayan ve üniversitede «siyaset yapılmaması» öğüdünü veren; asıl reformu, üniversite özerkliğini tümüyle kadırmakta gören, bunun için de Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılmasını isteyen; «özerk» bütün üniversitelerin karşı çıkmakta birleştikleri son tasarıların özerkliği kısıtlayıcı ve yaralayıcı tedbirlerini bile az bulan, Millî Eğitim Bakanlığı görevlilerinden rektör, sayın Bakanın sözcüsü müdür? Sayın Bakan, kendi denetimi altındaki rektörü gibi mi düşünmektedir? Önemli olan, budur.

Sayın Millî Eğitim Bakanı, rektörün öne sürdüğü görüşler içinde, Bakan olarak katılmadıkları varsa, bunları açıkça belirtmediği sürece, bu görüşlerin, Bakanlığın düşünce-

rini de yansıttığını ya da böyle yorumanmasında bir sakınca görmediğini de kabul eder görünmektedir; böyle görünecektir. Sayın Bakan, bu çok önemli konularda yanlış anlamaları önlemek istemekteyse, Bakanlığın gerçek görüşünü kimin açıklamakta olduğunu, bu konularda ilgili herkese olduğu gibi, Atatür Üniversitesi'nin yöneticiliğine Millî Eğitim Bakanlığınca seçilmiş ve hükümetçe atanmış olan yüksek memuruna da bildirmek zorunda değil midir?

5 Şubat 1971

Birtakım siyasal tartışmalar da, kimi politikacıların konuşmalarında, üstelik iktidar yetkililerinin açıklamalarında, yakınma havasına bürünmüş bir özlem, somut olarak belirir gibidir.

Bu özlemi duyanlara göre, hangi ölçütleri uyguladıkları belli olmasa da, kendilerine tanıdıkları değerlendirme ve bir çeşit yargılama yetkisine dayanarak, «istenmez» saydıkları kamu görevlilerinin, özellikle öğretmenlerin ve üniversite öğretim üyelerinin, hiç değilse, bulundukları yerlerden atılmaları yolları aranıp bulunmalı. Bu kimseler, yasalar açısından suçlu sayılmamış, ya da mahkeme kararıyla aklanmış olsalar bile!

Böyle düşünenlere göre, bu «ayıklama» için yeterli hukuksal yetkiler yoksa; Anayasa'mız, Anayasa'mızla uyumlu yasalarımız buna elvermiyorsa; bu yasaları uygulayan mahkemelerimiz, hukuk yönünden suçsuzları suçsuz sayıyorsa; Danıştay, hukuka aykırı gördüğü yönetim ve yürütme eylem ve işlemlerini durduruyorsa, bozuyorsa, peki, Parlamento yok mu? Versin yetkiyi; bakın yirmi dört saat içinde ortalık nasıl temizlenir! Hem, böylelerinin «listeleri» ya hazırmış, ya da tamamlanmak üzere imiş. Millî Eğitim Bakanı, böyle bir «liste» düzenlemiş bile. İstenirse, bildirilebilecek durumda.

Çağdaş uygarlık düzeyi özlemi, az gelişmişlikten kurtulma — aynı zamanda da Batı uygarlığı, Batı demokrasisi, İnsan Hakları kavram, ilke ve ölçüleriyle tutarlı kalma — çabası içinde bulunan ülkemizde nereden nereye gelmekte olduğumuzu iyice görebiliyor muyuz? Anayasa düzenimizi sağ-

lamlaştıracak köklü reformlar gerektiren ve bekleyen bunca sorun varken, nasıl bir yaklaşımla çözüm aradığımızı, neler düşünür olduğumuzu, nelerle, nasıl uğraştığımızı, bir an durarak, kendimize soruyor muyuz? Sarkaç gibi, hep bir uçtan öteki uca gitmemiz mi gerek?

Kimi politikacıların istedikleri gerçekleşirse, artık, ders yılı başında bir yerden alınıp başka bir yere atanan öğretmenlerin çizelgeleri yanında, «istenmez» öğretmenlerin, «ayıklanmış», kamu görevlilerinin, «Üniversitelerinden atılmış» öğretim üyelerinin ve yardımcılarının adları da, gazetelerde, alt-alta uzayan, özel köşeler tutacak. Gazeteleri ele her alışımızda, «Bugün de kimler?» diyerek, ilk işimiz, bu çizelgelere bakmak olacak. Kimbilir, belki de alışacağız buna — insanoğlu nelere alışmıyor ki? Oysa, bu türden bir «alışma», katlanışların, kendini yadsımaların, güçsüzlüklerin, umutsuzlukların en sinsicesi değil mi? İkinci Dünya Savaşı başlarında, günlük ilk savaş bildirilerinde çıkan, «100 ölü», «200 ölü», «500 ölü» haberlerine bir türlü alışamadığını, her seferinde ürperti ve dehşet duyduğunu söyleyen dostuna, Ataç, şöyle demiş: «Asıl korkunçluk, alıştığın zaman!»

Aslında, söylemek bile gereksiz: Hukuk, Anayasa, Anayasa'ya uygun yasalar, mahkemelerin verecekleri kararlar dışında, başka meşru kaynaklar var mı? Birbirimize karşı kişisel düşüncelerimiz ne olursa olsun, birbirimizi dilediğimiz gibi «suçlama» yetkisini, «damgalama» olanağını, «istemezük!» sayabilme yeteneğini alabileceğimiz hangi dayanak, Anayasa düzenimizle, insan haklarına saygılı ve Batılı bir demokrasi anlayışıyle tutar olabilir? Üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyi'nin en değerli yapıtı bilip onayladığımız, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ni nasıl gözden uzak tutabiliriz? Hukuk düzenimizi oluşturan yasalarımız içinde suçlanamayanlar, suçsuz; bir ara sanık sayılmış bulunanlar bile aklanmış olanlar, gerçekten de aklanmış sayılmayacaklar mı? *Nullum crimen, nullum poena sine lege* (Yasasız suç ve seza

olmaz) ilkesi, insan haklarına saygılı bir adalet anlayışının, temel taşı değil mi? Kuşkusuz, böyle.

Hukuk yolundan ayrılırsak, siyasal ya da kişisel hınçlardan ne ölçüde arınabileceği bilinmez, kimin kime nasıl uygulayacağı kestirilmez ölçütlere göre «listeler» yapma ve bu «listeler» uyarınca dilediğimiz işlemlere girişme yoluna bir kez saparsak, nasıl bir kapı araladığımızı, bu kapının ardına kadar da itilebileceğini düşünüyor muyuz? «147'ler olayı»nın, toplumumuz bakımından ne getirip neler götürdüğünü, nasıl pişmanlıklara yol açtığını, onarılmasında nasıl güçlüklerle karşılaşıldığını unutacak mıyız?

12 Mart öncesinde, o zamanki siyasal iktidarın tutumunu çok çabuk unuturcasına, — olayların neredeyse tek nedeni diye Anayasa'yı görmek yanında — kurum olarak üniversitelerimizi, kavram olarak «üniversite özerkliği»ni, kişi olarak öğretmenlerimizi üniversite öğretim üyelerimizi suçlamak, kolay görünen, fakat kısır bir çıkar yol izlemek olmuyor mu? Yalnız eğitim alanında kalırsak, 12 Mart öncesinin siyasal iktidarı, eğitim politikasını nasıl saptamış, nasıl uygulamış, öğretmenlerimize, üniversitelerimize, üniversite öğretim üye ve yardımcılarına nasıl davranmış, o zamanki olaylar patlak vermeden önce ve verdikten sonra nasıl bir tutum göstermişti? Bunlar unutulacak mı? Asıl çözüm yolları, bu soruları sormakla, gerçek sorunları görmekle başlamıyor mu?

12 Mart öncesinin siyasal iktidarı, örneğin, bir yandan okuma-yazma bilmeyenlerimizin, okula gidemeyenlerimizin oranı dağlar gibi dururken, bilim ve teknoloji ortamında koşan bir dünyada, bilimsel yaklaşımı kolaylaştıracak, besleyecek, destekleyecek — Anayasamızın da buyruğu olan — «çağdaş» kafalar yetiştirme görevini, bir oy avcılığı serüveni içinde, bir yana itmemiş midir? Yarınlardan çok geçmişe dönük, skolâstik kafalar yetiştirme ocaklarının çoğalmasında bir sakınca görmüş müdür? Oysa, Atatürk, şöyle demişti: «Gençliği yetiştiriniz. Onlara bilim ve irfanın müs-

pet fikirlerini veriniz. İstikbalin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız.»[1]

O dönemin siyasal iktidarı, öğretmenlerin sayıca azlığından yakınılırken, onların dertleriyle ilgilenme, bu dertlere çareler bulma, çalışmalarını kolaylaştırma ve destekleme yollarına gitmiş midir? Örneğin, kapanın elinde kalir olmuş bir Personel Kanunu uygulaması içinde, öğretmenleri neredeyse kendi başlarına bırakmamış mıdır? Onların durumlarını umursamazlıktan gelmede neden direndiğini, neden çok sayıda öğretmenin yurt içinde ya da dışında başka işlere geçme zorunda kalışına aldırmadığını, inandırıcı kanıtlarla, açıklayabilmiş midir?

Kim dinlemiştir uyarıları: «Uzağı görmeyen, kısır bir «pragmatizm» ve «ne çıkarsa kârdır» anlayışı içinde, politikanın dolambaçlı yollarını iyi bildiklerini sanan ve «zamanın olgunlaşmasına beklemeyi» salık veren iktidar yetkilileri ve üniversite yöneticileri, şunu da göz önünde tutmak zorundadırlar: Zamana bırakılan şeyler muşmula gibidir; olgunlaşırken, çürüyebilirler de.»[2]

Çok değerli nice yıllar boyunca, üniversitelerimizin gerçek sorunlarına karşı nasıl bir tutum gösterilmiştir? Ölçülü, haklı istekleri, reform önerilerini, bu yolda yapıcı ve olumlu görüşleri, yıllar süren bir oyalama içinde, yalnız oy getirme gücü açısından değerlendirip, eğitimden çok kâr-zarar hesaplarına dayanan bir «özel yüksek okullar» politikasıyle, bir yana atmaktan başka ne yapılmıştır? Şimdi asıl uğraşılacak sorunlar, bunlar değil mi?

Düşünce özgürlüğünden, bilimden, üniversitelerden — düşündüklerini söylemeyi, yurt sevgisi, bilim ve vicdan borcu sayan — aydınlardan, hiç bir zaman hoşlanmamış, hiç bir zaman hoşlanmayacak kimseler vardır. Özellikle, öğrencilerine, «Nabza göre şerbet vermeyin!» diyen bir dekanın

(1) A. Âfet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Ankara, 1969, sah. 6.

(2) Milliyet, 11 Aralık 1968.

üniversitesinden çıkartılması olayından sonra, üniversiteyi, üniversite hocalarını, her fırsatta küçültmeye, susturmaya, «hizaya getirmeye», onlara kara çalmaya çalışmak, bu gibi kimseler için, neredeyse sürekli tek uğraşı olmuştur.

27 Mayıs'tan önceki dönemde, siyasal iktidar başında, «kara cübbeliler» diye yaftalanan üniversite öğretim üyelerinin o zamanki tutumları, sonra da 1961 Anayasa'mızın hazırlanışına katılmaları, kimi siyasal çevrelerce, bugün de, hiç bir zaman bağışlanmaz bir suç sayılmaktadır. Şu var ki, günümüzün ortamından yararlanabileceklerini sananlarca, üniversite «reformu», üniversiteyi «rayına oturtma» kaygısı, bir türlü sönmeyen eski kinlerin, bağnaz siyasal değerlendirmelerin, üniversite içi ve dışı kıskançlıkların, kişisel çatışma ve çekişmelerin de besleyebileceği bir boşanışla, ya da bir ölçüde doğru fakat abartılmış gözlemlerle yön değiştirecek bir yörüngeye sokulursa, yalnız dünkü, yalnız bugünkü üniversitelerimizden hınç almakla kalınmayacağını da bilmemiz gerekir. Aynı zamanda, gelecek yıllar için de, ülkemizde «Üniversite» kavramının hırpalanmış, gözden düşürülmüş, ışık kaynaklarının kısılmış olacağını şimdiden görmeliyiz.

Üniversite hocalarımızı, aydınlarımızı, yurt yararına saydıkları düşüncelerini, önerilerini, eleştirilerini — paylaşalım ya da paylaşmayalım — açıkladıkları için değil, asıl sustukları ya da nabza göre — kimin nabzına göre olursa olsun — şerbet verdikleri zaman ayıplamak, yermek, görevlerini yapmamış olmakla suçlamak gerekmez mi? Bir «neme lâzımcılık», «selâmet derkenârest», «bana mı kaldıcılık», «evet efendimcilik», «uy-gitsincilik» tutumu içine itersek, ne bekleyebiliriz aydınlarımızdan?

Şimdi, «Araba devrilince yol gösteren çok olur» dönemindeyiz. Yol gösterenler arasında, arabanın tekerleğine taş koymuş, konmuş taşları kaldırmaları gerekirken böyle yapmamış, arabanın devrileceğini göre göre, aldırmazlıktan gelmiş olanlar da var. Üniversitelerimiz konusunda belirgin-

leşen birtakım niyetlere, kimi «reform» tedbirlerine, bu arada, üniversitelerimizin yetkili organlarının ve kişilerinin ses çıkarmayışlarına bakınca, Büyük İskender'in, ölüm döşeğinde, hekimler için söyledikleri akla geliyor: «Gereğinden çok hekimin yardımıyle ölüyorum!» Bu sözlerin, üniversitelerimize hiç bir zaman uygun düşmeyeceğini, uygulanmayacağını, yine de ummaktayız.

Fransız düşünürü Pascal, daha XVII. yüzyılda, şöyle demişti: «Hak ile kuvveti bir araya getirmek gerekir; bunun için, hakkın kuvvetli olması, ya da kuvvetin adalet çerçevesinde işlemesi sağlanmalıdır.» Kaldı ki, günümüzden 900 yıl önce, Türk dilinin yüceliğini gösteren büyük yapıtı, «*Divan-ı Lûgat-it Türk*»ü yazan Kaşgarlı Mahmut, Türkler için, Tanrı «kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi» dememiş miydi?

«Hak üzere güçlü olmak»! Kaşgarlı, gerçekten, çok uzaklarda mı kalacak? Büyük yapıtı yanında, Kaşgarlı'yı bu sözü için de yürekten saygıyla analım.

2 Kasım 1972

AYNADA DÜNKÜ VE YARINKİ GÖRÜNTÜMÜZ

On iki Mart öncesinde, neredeyse, gençlerden başka hiç kimsenin varlığı söz konusu olmaz görünen bir ortamdan, neredeyse, gençlerden başka herkesin var sayıldığı bir döneme girmiş gibiyiz.

Bu konuda da, sarkaç gidiş-gelişi... Böyle bir tutumun nedeni, belki, 12 Mart öncesinde sağlı sollu şiddet olaylarının, büyük ölçüde, gençlik çevrelerinde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu yüzden mi bilinmez, şimdi de, gençliği tümüyle yok saymayı, çok yönlü gençlik sorunlarına olduğu kadar, başka sorunlarımıza da kestirme bir çözüm yolu görme eğilimindeyiz.

Oysa, sorunlarına sırt çevirmekle çözüm bulmuş ülke var mı? Bir toplum, gençlik çağından geçmeksizin, çocukluk çağından yetişkinlik ya da yaşlılık çağına atlamış kişilerden — yalnız bunlardan — oluşmuş kabul edilebilir mi? «Gençlik — yalnız bunlardan — oluşmuş kabul edilebilir mi? «Gençlik» konusu, kaç yıldır, çeşitli etkenlerin beslediği esintiler, dalgalanmalar, taşmalar içinde, umut-kaygı karışımı duygularla üzerinde durulan, çağımızın büyük sorunlarından biri olarak bütün ülkelerde sürüp gitmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Atlantik Konseyi, gelecek on yılda, Avrupa ile Amerika arasındaki ilişkilerde ortaya çıkabilecek sorunları incelemekle iki yazarı — Burgess ve Huntley — görevlendirdiği zaman, yazarlar, önce, «gençlik» sorunu üzerine durmuşlardır.[1] Öte yandan, Birleşmiş Millet-

(1) W.R. Burgess ve J.R. Huntley **Europe and America — The Next Ten Years**, New York, 1970.

ler, Kalkınma İçin İkinci On Yıllık Program'a gençlerin katılması konusunda, 1971 sonbaharında, Cenevre'de bir toplantı düzenlemiştir.[2] UNESCO, gençlik sorunlarıyle ilgisini hiç bir zaman kesmemiştir.[3] Daha yakın tarihlerde, Batı Almanya Cumhurbaşkanı Heinemann, gençliğin ve aydınların kaygılarına eğilen bir konuşma yapmıştır.[4]

Nasıl ele alıyor, Batılı yazarlar, kendi sorunlarını? Burgess ve Huntley, günümüz gençliğindeki kaynaşmayı, Batı insanının özlemini en çok çektiği amaçlara erişme başarısının bir yan-ürünü diye niteledikleri, garip bir çelişki olarak görmekteler: Kitle eğitiminin gerçekleşmesi, haberleşme olanaklarının artışı, gençlerin, ulusal ve uluslararası sorunları daha iyi görmelerine, bunlara karşı bilinçli bir kaygı duymalarına da yol açıyor.

Bugünün Batı gençliği, bir «refah toplumu» gençliği. Ancak, şöyle diyor yazarlar: «Bugünün gençlerinden çoğu bu refahtan yararlansalar da, bu refahın ortaya çıkış biçimlerine karşı bir başkaldırma duygusu içindeler. Bu refahı paylaşmayanlara toplumun davranışı, inançlarını sarsıyor. Toplumun iki yüzlülüklerinden, yetişkinlerin savundukları ülkülerle, yaptıkları arasındaki uçurumdan nefret ediyorlar.» Öte yandan, «duyulan kaygıda, gençler, yalnız da değiller; daha yaşlı birçok kimse de, önderlerin ve kurumların çözüm bulmada isteksiz davranışlarından, yeni durumlara kendilerini uydurabilme yeteneği yoksunluğundan umutsuzluğa düşmekteler.»

Yazarlara göre, belki on yıl önce kimse inanmazdı ama, Batı endüstri toplumunun siyasal inançları, geniş bir cephenin meydan okuyuşu karşısında bugün. Batı'nın siyasal ku-

---

(2) **Youth in the Second Development, Decade**, Birleşmiş Milletler yayını New York, 1972.

(3) UNESCO'nun bu alanda birçok yayını arasında, **Courier**'nin kasım 1972 sayısı da bu konuya ayrılmıştır.

(4) German International, Vol. XVI, No. 12, Bonn, December 1972.

rumları için, henüz gerçek bir tehlike söz konusu olmasa da, bu gidiş toplumun bir kesimindeki bu «yabancılaşma», artan şiddet ve köktencilik, Batı kültürünü on yıllarca geri atabilir; hiç değilse, bu durum, büyük bir düşünce ve güç birikimini, çok önemli işlerden başka yönlere kaydırabilir.

Böyle bir ortam, yalancı peygamberlerin ortaya çıkışına da elverişli olabiliyor: Kimileri, düzeni korumak için polis coplarının kullanılmasından yana; başkaları kayıtsız-şartsız başıboşluğu, sınırsız özgürlüğü övgülerle savunmakta. Bütün bunların ardında yatan şiddet gözdağı, bir küçük azınlığın, isteksiz, çekingen, sorunlarına eğilmeyen bir çoğunluğa, kendi iradesini, kendi mutluluk anlayışını zorla benimsetmeye de varabilir.

Yine de umutsuz değil yazarlar: Gençliğin toplumsal konularla ilgilenişini, kaos'a bir çağrı da olabilmesi yanında —bilgi ve tecrübenin yol göstericiliğiyle çığrından çıkması önlenebilirse— ulusal ve uluslararası sorunlara karşı, yeni ve memnunlukla karşılanması gereken, gelecek için taze umutlar taşıyan bir davranış gelişmesi sayıyorlar.

Burgesse ve Huntley, gelecek on yıla gençlerle bağlantılı olarak bakarken, neler yapılabileceğini sorular biçiminde ortaya koyuyorlar.

Bugünün siyasal önderleri, geleceğin yöneticilerine (başka bir deyimle, II. Dünya Savaşı'nı, Hitler, Stalin dönemlerini yaşamamış, Batı uygarlığının yok oluşuna ramak kaldığını görmemiş, bugünün gençlerine), düşünce açısından tutarlı ve sağlam, yozlaştırılmamış bir tarih anlayışı geçirebilecekler mi?

İlkokuldan başlayarak, eğitim kurumlarımızı, yeni koşullara daha kolay uyabilecek daha demokratik, çağın isterlerini daha iyi karşılayan, böylece gençliğin «katılma» duygusunu destekleyecek, olumlu işler yapıldığını kabul etmesini kolaylaştıracak biçimde değiştirebilir miyiz?

Bugünün siyasal önderleri, gençlerin böylesine duyarlılık gösterdikleri, adaletsizliklerin sürüp gider olduğu alanla-

rı, daha inandırıcı programlarla temizlemeye girişebilir mi? Reformlar konusuyla içtenlikle ilgilenen gençlerin hayal gücünü kazanacak yolda davranabilirler mi? Yazarlara göre, «gençler ülkücüdürler; büyük güçlerini, zekâlarını ve heyecanlarını verebilecekleri davalar ararlar.»

Ya biz?...

«Gençlik» sorunlarına böyle bir yaklaşım, çözüm yolları aramakta böyle bilinçli bir kaygı ve yöntem — tartışmaya açık yönleri bulunsa bile — kalkınma özlemi çeken ülkeler için de geçerlidir.

Ankara Üniversitesi Senatosu 1968 yılının bunalımlı ortamında, üniversite ve gençlik sorunlarını çok yönlü bir yaklaşımla ele almıştı. Sorunların, yalnız Üniversiteler Kanunu'nda birkaç değişiklik yapmakla çözümlenemeyeceği görüşünde olan Senato, gençlik sorunlarının çeşitli yönlerini incelemek ve önerilerde bulunmak üzere komisyonlar kurmuştu: Genel eğitimle ilgili sorunları inceleme komisyonu; üniversite öğrencilerinin barınma ve beslenme sorunlarını inceleme komisyonu; üniversite öğrencilerinin sağlık sorunlarını inceleme komisyonu; üniversite öğrencilerinin sosyal ve kültürel sorunlarını inceleme komisyonu; üniversite öğrencilerinin yönetime katılmasını inceleme komisyonu; üniversite öğrencilerinin öğretim sonrası sorunlarını inceleme komisyonu. Bu komisyonların raporlarını, Senato görüştükten sonra Millî Eğitim Bakanlığına göndermişti.[5] Ne yapıldı bu konularda o zamandan bu yana?

«Gelişmekte olan ülke» kavramını aşma yolunda bir değişim süreci yaşarken, genel kalkınma sorunlarımızın bir parçası olarak, bugün de sormamız gereken sorular dizisi uzayıp gitmekte...

---

(5) Üniversite Sorunlarını İnceleme Komisyonu Raporları İle Ankara Üniversitesi Senatosu Kararları, Ankara, 1968, 59 sayfa.

Gelişmiş ülkelerin gençlik konusundaki bunalımlarını görünce, böyle durumlarla karşılaşmadan — ya da karşılaşacağımız sorunlar bunalıma dönüşmeden — kalkınmamızı gerçekleştirmek için, şimdiden neler düşünmekteyiz? Gençlerimizi, yurdun her köşesinde, ilkokuldan üniversiteye kadar, çağın isterleri uyarınca yetiştirebilecek miyiz? Fırsat eşitliğini nasıl sağlayacağı bilinmez «paralı» bir yüksek öğrenimle yetinmeyip, «paralı» bir orta öğrenim de düşünmekten öteye, gençlere umut sesleri götürecek önerilerimiz var mı? Varsa, bunların kâğıt üzerinde kalmaması, politikacılara «nutuk atma» malzemesi sağlama dışında bir anlam da kazanması için, nasıl bir uygulamaya koyulduk?

Bir bunalım döneminden sonra, gençlerin bugünlerine ve yarınlarına ilişkin çeşitli kaygılarıyle, olumlu sonuçlar yaratacak biçimde ilgileniyor muyuz? Yetişmekte olanlara, özlemlerini karşılayacak çalışma alanları hazırlayabiliyor muyuz? Yılan hikâyesine dönüştürülmüş bir «toprak reformu» çıkmazı yanında, gençlerin duyarlılık gösterdikleri sosyal sorunların çözümlenmesini, somut, inandırıcı uygulamalar ve davranışlarla becerebilecek miyiz? Sorunlarımızı ve çözüm yollarını düşünmeye çalışan gençlerimizin, kaba kuvvet yollarına baş vurmayan ilgilenişini, yakınmaktan çok sevinilecek, umutlarımızı gerçekleştirmeye yönelmiş bir olgunluk belirtisi, tomurcuklanan bir sorumluluk duygusu olarak değerlendirebilecek miyiz?

Gençlerimizin yetişmelerinde büyük emekleri, katkıları olan öğretmenlerimize, bugünkünden çok başka bir anlayış ve davranışla değer vermeyi, onların dertleriyle gerçekten ilgilenmeyi, sorunlarına çözümler getirmeyi başarabilecek miyiz?

Öte yandan, gençlerimiz de, nasıl bir ortamda bağımsızlığımızı kazandığımızı, ulusal bütünlüğümüzü koruduğumuzu; hangi koşullar altında Cumhuriyetimizi kurduğumuzu, o günlerden bu günlere nasıl yoksulluklar, yalnızlar, güçlükler, tökezlemeler içinden geçerek — aynı zamanda da övünü-

lecek atılımlar, başarılarla — gelebildiğimizi, insaflı ve gerçekçi ölçülerle görebiliyorlar mı? Her devletin kendi çıkarları ardında koştuğu bir uluslararası politika ortamında, çağdaş bilim ve teknoloji dünyasında, kalkınma ve ilerleme zorunda olan toplumumuzun, gençlerimizden beklemeye hakkı olan anlayışı, sorumluluğu, çalışkanlığı ne ölçüde gösterdiklerini, kendilerine içtenlikle soruyorlar mı? Bugünleri ve yarınları için haklı kaygıları, yakınmaları yanında, «toplumdan ne alabiliriz?» sorusunu sorarlarken, bilgili kafaların, yaratıcı ellerin hizmetine susamış toplumumuza «ne verebiliriz?» sorusunu da yeterince düşünüyorlar mı?

Şu da var: Biz yetişkinler ya da daha yaşlılar gençlere nasıl bakıyorsak, onlarda beğenilecek ama daha çok eleştirilecek, yadırganacak nitelikler bulabiliyorsak, gençler de bizlere öyle bakmakta, beğenilecek ama daha çok eleştirilecek, yadırganacak yanlarımızı bulmaktalar.

Toplumsal değişim ve gelişim sürecinin bir sonucu da, bu, işte. «Bizim» kuşakla «bizden önceki» kuşak arasında da böyle olmuştu. «Bugünün gençleri» ile «yarının gençleri» arasında böyle olmayacak mı? Hem de, gittikçe kısalan süreler içinde! Karşılıklı yakınmalarda bulunurken, aslında yakındığımız, aynadaki dünkü görüntümüzle, yarınki görüntümüz.

Bunun böyle olduğunu gözden kaçırmamakta, kuşaklar arası köprüler kurmakta, anlayış göstermekte, durumun yarattığı sorunlara yapıcı bir yaklaşımla el uzatmakta girişimin büyük payı, sorumluluğu, «daha tecrübeli», «daha olgun», «çok daha görmüş geçirmiş» sayılan, «daha yaşlı» kuşaklara düşüyor sanırım.

28 Mayıs 1973

AĞAÇLARLA UĞRAŞMAKTAN ORMANI GÖREMEZSEK...

Bir süredir, ara sıra iktidar yetkililerinin demeçlerine de yansıyan bir anlayışla, amaç olarak, *yirmi yıl sonra,* Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinden birtakımının *bugünkü* durumuna erişebilmeyi göz önünde tutar olduk. Hem de, başarı duygusu taşıyan umutlu bir değerlendirme içinde...

Oysa, Kanada'nın ünlü eski başbakanlarından, Nobel Barış Ödülü de almış, Lester B. Pearson, bu konuda şöyle diyor: «Günümüzden yirmi beş yıl sonra, dünyanın da nerede olacağını aynı zamanda sormaksızın, herhangi bir ulusun o sırada nerede olacağını düşünmek pek anlamlı değildir.» *(UNESCO Courier,* şubat 1970)

Bilimsel düşüncenin çocuğu olan teknoloji ve endüstrileşme, dünya uluslarını, insafsız bir ayırımla, çok gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş, gelişmemiş topluluklar olarak ortaya çıkartmış bulunuyor. Amerikalı yazar Brzezinski, bu arada kimi toplumların «Teknetronik Çağ» *(Technetronic Age)* aşamasında olduğunu belirtiyor; şöyle tanımlıyor Teknetronik Çağı: «Kültürel, ruhsal, sosyal ve ekonomik bakımlardan, teknoloji ile elektronikin — özellikle bilgi-sayarların (computer'lerin), ulaşım ve haberleşme olanaklarının — biçimlendirdiği bir toplum.» Her şeyin üstünde bilgi-sayarlar (computer'ler), yeni ufuklar açacak nitelikte; tıpkı, bir vakitler, buharın, insanlığı endüstri çağına fırlatışı gibi. Şimdi, bir başka çağa atılımın eşiğinde görünüyor insanlığın bir bölümü.

Böyle bir ortamda, bütün az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin başlıca derdi, endüstrileşme; daha çok, daha

çabuk, daha yaygın ve daha derinlemesine endüstrileşme. Hepsi de, tarihsel oluşumun gözler önüne serdiği, sağlı sollu çeşitli örneklere bakarak, bunların üstünlüklerini, aksaklıklarını değerlendirerek, aynı soruyla karşı karşıya: Bu endüstrileşmenin bedeli ne olacak? Endüstrileşme çabalarını sürdürürken, «verimlilik», «gelişme» ya da «büyüme» kavramları ile «sosyal adalet» kavramı — insan haklarına ve özgürlüklere de saygılı kalınarak — nasıl bağdaştırılabilir, bir an önce nasıl gerçekleştirilebilir? Bugünün dünyasında endüstrileşme zorunlu ise, insan haklarına ve özgürlüklere saygı, sosyal adalet, Anayasamızın deyimiyle, «herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması» da, öyle.

Her gün büyük bir hızla kendini yenileyen; bilime, tekniğe artan bir bağımlılık ve yoğunlukla yaslanan; gittikçe küçülen, o ölçüde de karmaşıklaşan bir dünyada yaşıyoruz. Teknetronik Çağ'da, çekirdek (nükleer) gücün yok ediciliğinin korkusuyla, yaratıcılığının müjdesi içinde, okyanus diplerinin derinlikleri ve uzayın sonsuzluğu arasında dolaşan çağdaş insanlığın ayrılmaz bir parçasıyız. Bu koşullar altında, kendi sorunlarımıza çözüm ararken, nasıl bir tutum içine girdik son yıllarda, nasıl bir tutum içindeyiz? Sorunlarımızı, çözüm yolları seçeneklerini nasıl ele alıyoruz, nasıl düşünüyoruz, nasıl tartışıyoruz?

Günümüz içinden yarına bakarken, dünü unutmamakta sayısız yararlar var. 12 Mart öncesi döneminde — kaba kuvvet gösterileri bir yana — politika tartışmalarında birbirimizi işitmek, dinlemek, anlamak istemiyişimiz de dertlerimizin başında gelmiştir. Çoğu zaman, bir sağırlar söyleşisi» içinde geçmiştir tartışmalar.

Bugün de, genellikle, çok değişik mi davranıyoruz? Bir yandan da, sorunlarımızı ve çözüm yollarını, bir kavram karışıklığının sisleri ardına atmaktan. haklı olarak yakınanlarımız az mı? Örneğin, «Batı demokrasisi», «çağdaş uygarlık» «insan hakları ve özgürlükler», «sol», «sağ», «sosyal adalet»,

«reformlar», «planlı kalkınma» terimlerini kullanırken bunların anlamlarını kapsamalarını aynı biçimde mi görüyoruz? En temel kavramları —fili tanımlamaya çalışan körler gibi— dar açılardan ele almak, işimize gelircesine yozlaştırmak, dilediğimiz yöne çekmek, politika ustalığı sayılmıyor mu? Yüzeyde bir söz cambazlığı, toplumumuz için yararlı, olumlu ve sorun çözücü uygulamaların önüne ve yerine geçmiyor mu? Söyletene aldırmaz, söyleneni dinlemezken, söyleyeni lafla mat etme, bunu beceremezsek ya da yeterli görmezsek, kara çalma kaygısı her şeyin üstünde tutulmuyor mu?

Üstelik kavramların gerçek anlamlarına değer vermeyi önemli saymayanlarımız için, tutarlı kalmak gibi bir sıkıntı da yok. Kişisel görüşler, siyasal inançlar her gün esen rüzgârlara göre yön değiştirmiyor mu? Bugün böyle, yarın tam tersine, öbür gün bambaşka. Hep, «hâfızayı beşer nisyanına» güveniş. Kimin umurunda, yakın geçmişin ünlü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'un böyle davrananlar için söyledikleri? Bütün bir yaşam boyu, her durumda, kişisel görüşleri, inançları, değer yargıları ile hep tutarlı kalmaya çalışmış, o çok görmüş, çok düşünmüş olan «Bay H», yergili bir deyişle, «her meclisin insanı» diye nitelendirdiği kimseler için şunları söyler: «İçi boş bir yumurta, suda ne güzel durur batmadan; rüzgârın her üfleyişiyle bir hoş yüzer gider ki! Böyle oynaklıklar için biçilmiş kaftan bir hafifliği vardır. Neden olmasın? Yalnız kabuk olmuş artık; içinde ne bir öz, ne de büyümesini sağlayacak besin var.»

Nasıl bir çağdaş dünyada yaşadığımızı gereği gibi kavrayamazsak ve buna uygun davranamazsak; ağaçlarla uğraşmaktan ormanı göremezsek; Atatürk devrimciliğinin amacı olan, çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce erişme zorunluluğunu gözden uzak tutarsak; demokrasi, insan hakları, özgürlükler, sosyal adalet kavramlarını —yasak savarcasına— yarım ağızla anıp geçerek, yine bencil çıkarlarımız ardında

bellediğimiz gibi koşmayı bir marifet sayarsak; bizimkilerden farklı görüşlerin öne sürülemeyeceği bir düzen özlemini gerçekleştirmeyi bir politika becerisi olarak değerlendirirsek; toplumumuzun yapısını, Anayasamızın da buyruğu olan reformlarla sürekli sonuçlar verecek biçimde gecikmeden sağlamlaştıramazsak; bu arada, ılımlı bir toprak reformu girişimini bile, çağdışı bin dereden su getirerek amacından uzaklaştırmaya, saptırmaya, engellemeye kalkışırsak, ulusal tarihimizin bu bunalımlı döneminde hepimize düşen büyük ödevi yerine getirmiş sayılabilir miyiz?

Teknetronik bir çağda yaşayan, daha da ötelere koşmaya hazırlanan bir dünya ortamında, çağdaş uygarlık düzeyi ve Batı demokrasisi özleminde, gelişme ve kalkınma çabasında bir ülkenin sorunlarına çözüm ararken, «düşünce özgürlüğü»nün büyük önemi bir kez de bu yüzden belirmektedir. Düşünce özgürlüğü, kavram karışıklığından kurtulmanın, sorunları ve çözüm seçeneklerini doğru değerlendirmenin, anlam yozlaştırmalarını, uygun düşmez yorumları, yersiz yakıştırmaları ayırabilmenin, önleyebilmenin, açık-seçikliğe kavuşabilmenin de yoludur. Ulus olarak kendimize güvenimizi, görüşlerimizin sağlamlığına inancımızı, kolay ve ucuz bir «lâfçılık» ötesinde, gerçekten neye karşı, neden yana olduğumuzu da gösterme olanağını sağlayacak uygar bir düzenin temel şartlarındandır, düşünce özgürlüğü.

Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, çağdaş dünya ortamında sorunlarına çözüm ararken, Amerikalı büyük ozan Robert Frost'un sorusunu, sık sık, bilinçli olarak, tarih önünde büyük bir sorumluluk duygusuyla, kendilerine sormak zorundadırlar: «Bir duvar örmeden önce bilmek istediğim/Neyi içeride, neyi dışarıda bırakacak/ Örmek istediğim duvar?»

9 Ocak 1973

Çağımız, insan hakları, ulusların kaderlerini kendilerinin saptamaları, egemenlik bağımsızlık, eşitlik, sömürgecilikten kurtuluş çağı değil mi? Birleşmiş Milletler, insan haklarına, kişinin haysiyet ve değerine inancını açıklıyor: Irk, cins, dil ya da din ayırımı gözetmeksizin, herkesin insan haklarına ve ana özgürlüklerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesini istemekte.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, İnsan Hakları sözleşmelerinde de bütün insanların özgür, saygınlık ve haklar, özgürlükler bakımından eşit oldukları yazılı.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana, 71 ülke — bir milyara yakın insan — sömürge yönetiminden kurtulmuş. Böyle de olsa, bugün dünyada 28 milyon insan, kendilerinden olmayanlara bağımlı yaşıyor. Bunların yarısı, Angola, Mozambik gibi, Afrika'daki Portekiz sömürgelerinde. Ayrıca, Güney Afrika Devletinde, bir beyaz azınlık, büyük bir yerli çoğunluğa kan kusturuyor; bu yetmiyormuş gibi, Namibia'da (eski Güneybatı Afrika'da), Birleşmiş Milletler kararlarına aldırmayarak, yönetime el koymuş bu devlet. Öte yandan, Güney Rodezya'da 225 bin beyaz, 5 milyon Afrikalıyı, zorla denetim ve boyunduruk altında tutar.

Angola, Mozambik sömürgeleri, asıl Portekiz'den yirmi kat büyük. Yeşilburun Adalarıyle Gine de var Kuzeybatıda. Yıllardır, bir bağımsızlık savaşı sürer gider, durmadan kanayan bu sömürgelerde. Bu savaşmanın ilginç yönü, Portekiz İmparatorluğunun, dünyada son sömürge imparatorluğu kalışı. Utanç kaynağı da oluyor Portekiz için. Böyle de olsa, her iki sömürge, doğal kaynak cenneti! Fransa'dan iki

kat büyüklükteki Angola'da zengin petrol yatakları, alabildiğine uzanan elmas madenleri, yüzlerce milyon tonluk demir cevheri var; kahve üretiminde dünya dördüncüsü Angola; Mozambik'te de böyle kaynaklar dolu; Fransa'dan büyük Mozambik'te, çok verimli topraklar, demiryolları, limanlar yanında, su gücünden elektrik elde etme olanakları sonsuz gibi.

Bu sömürgelerin yerleri de çok stratejik: Batıda, beş milyon nüfuslu Angola, Zaire ile Güneydoğu Afrika ve Güney Afrika yolu üzerinde; Doğuda, yedi milyon nüfuslu Mozambik, hem Güney Afrika'nın, hem Güney Rodezya'nın kalbine giden yolu koruyor. Portekiz'e, «Bırakma bu yerleri!» demeye gönüllü çıkacaklar az değil. Hem, Portekiz'de böyle bir niyet ne gezer!

Angola, Mozambik, Yeşilburun adaları, Gine, ayrıca Asya'da Makao ve Timor, Portekiz Anayasasına göre, hepsi «Portekiz ülkesi» sayılıyor. Başka bir deyimle, Portekiz, yalnız, denize düşmemek için İspanya'ya sarılmış gibi duran, Avrupa ucundaki o küçücük yer değil; oradan Afrika'lara, Asya'lara, Okyanus'lara uzanıyor! Bütün bu yerler «Portekiz Toprağı» ama, bu yerlerde doğma büyüme de olsa, herkes «Portekiz vatandaşı» sayılmıyor: Eşitlik yok beyazlarla «Yerliler» arasında.

«Yerli» (indigena) şu anlama geliyor 1954 yasasına göre: Zenci ırkının bir üyesi olan, ya da bu ırktan gelen, eyalette doğmuş ya da genellikle orada yaşar olmakla birlikte, henüz, Portekiz vatandaşları için geçerli kamusal ve özel hukuktan kısıtlamasız yararlanabilmesi için şart olan eğitim düzeyine ya da kişisel ve sosyal alışkanlıklara yükselememiş kimse «Yerli» (indigena) sayılır.

Portekiz makamları, yerlileri «Uygar» saymıyor. Nüfus sayımında şöyle bir ayırım var: «Uygarlar» (civilizado) ve «Uygar - olmayanlar» (nao - civilizado). «Uygar» olmak için, Avrupa kökenli olmak da şart, «Uygar» geçinen Portekizlilere göre.

«Yerli» olmanın ekonomik, sosyal sıkıntıları çok. Yerliler, «Zorunlu çalışma» yasalarının uygulama alanına giriyorlar - hem kamusal, hem de özel girişimler için. Örneğin, Mozambik'te 500 bin yerli, zorla, pamuk toplama işine koşulmuş bir ara. Öte yandan, Mozambik, bir başka işe de yarıyor: Güney Afrika'nın elmas, altın madenlerine ucuz işçi deposu da. Yerli işçiler, beyaz işçilerden on beş kat düşük ücret alıyorlarmış. Aslında bunu da alamazlarmış ya: Güney Afrika hükümeti, yerli işçilerin ücretlerini Portekiz hükümetine toptan ödüyormuş; Portekiz hükümeti de, birçok vergiler — bu arada, bir de «Koruma vergisi» (!) — kestikten sonra, kalanını veriyormuş işçiye.

Portekiz sömürgeciliğinin bir özelliği şu: Bir türlü inanmıyor Portekizli yöneticiler, yerli Afrikalıların, kendileri gibi insan olduğuna; eşit hakları olabileceğine. Yerlilerin biraz öğrenim görmelerini kabul etseler bile, Portekiz çıkarlarına daha iyi hizmet edebilecek ölçüyü aşmasını istemiyormuş Portekiz makamları bu öğrenimin; hizmetçi, ya da «Emir kulu» olarak daha iyi çalışsın yerliler, o kadar!

Portekiz'in bugünkü Başbakanı Prof. Marcello Caetano, daha 1954'te yazdığı, bugüne dek değişmez kalmış doktrini şöyle belirtiyor: «Afrika yerlilerini Avrupalıların yönetmeleri ve örgütlemeleri zorunludur; yerlilerden yardımcı olarak, vazgeçilemez. Kara derililer, beyazların örgütledikleri bir ekonominin verimli unsurları olarak göz önünde tutulmalıdır.»

Başka çevreler de var, Afrika'da sömürgeciliğin son kalıntılarını destekleyen. Birleşmiş Milletler Özel Komitesinin 1967 ekim raporu, Güney Rodezya'da, Namibia'da, Portekiz sömürgelerinde, bağımsızlığı engelleyen yabancı ekonomik çevreleri, yabancı tekelleri anlatıyor. Rapora göre, bunlar, Afrika yerli halkının yoksulluğunu, çektiklerini arttırmakta: Doğal kaynakları sömürerek, yerlilerin ucuz işgücünden yararlanarak, sömürgeci hükümetlerin iktidarda kalması için

yardımlar sağlayarak, kazançlarını sömürgeler dışına aktararak, ülkenin ekonomik yaşamını ellerinde tutarak...

Şu da bir garip çelişki: Portekiz, NATO için de müttefikimiz! (Papadopulos'ların, Gizikis'lerin Yunanistan'ı gibi) Peki, hani, «Ulusların demokrasi ilkeleriyle kişisel özgürlükleri ve hukukun üstünlüğüne dayanan özgürlükleri korumaya karar» verilmişti NATO kurulurken?

Bilindiği gibi, Güney Afrika devletinde, bir «Devlet doktrini» olarak uygulanıyor Apartheid: 18 milyonluk nüfus içinde, 3,5 milyon beyazın yüzkarası olarak da: Kara derililer, beyazlara hiç bir alanda eşit değiller; hem de onlardan ayrı yaşamak zorundalar; her yerde ayrı: lokanta, park, okul, stadyum, hastane, taşıt, helâ, mahalle, ev, otel, işyeri... Neredeyse, «Beyazların ayak izlerine basıp kirlettiniz!» diye suçlanacak kara derililer!

UNESCO'nun yayınladığı Courier'nin 1971 kasım sayısını (ya da, Türkçe yayınlanan, UNESCO'dan Görüş dergisinin 1973 mayıs sayısını) görmenizi isterdim; Birleşmiş Milletler yayınlarından «Amaç: Adalet» (Objective: Justice) dergisi geçsin isterdim elinize. Apartheid uygulamasında, beyaz olmayanların karşılaştıkları akıl almaz eşitsizlikleri, özgürlük kısıtlamalarını okuyunca, inanmakta güçlük çekiyor insan. Ama hepsi resmî yayın, yasa metinleri, uluslararası komite raporları.

Bu yüzden, ne diyeceğini pek bilemiyor Christian Barnard; yaptığı kalp ameliyatlarıyle insanlığa yeni umutlar getiren, Güney Afrikalı ünlü doktor, bakın, nasıl konuşmak zorunda kalmış:

«Bir Çinli bana, «Bir beyaz erkekle bir Çinli kadın, birlikte otuz yıl yaşadıktan sonra, neden ahlâk polisince mahkemeye verildiler?» diye sordu. Ne diyeceğimi bilemedim. Danimarka'da bana şunu sordular: «Güney Afrika'da beyaz derili olmayanların, beyaz çocuklara dadılık etmelerine izin var da, beyaz derili olmayan doktorların, beyaz hastalara

bakmalarına neden izin yok?» bilmiyorum neden; siz biliyor musunuz? Hindistan'da şu soruyla karşılaştım: «Niçin Güney Afrika'da Hintliler ikinci sınıf yurttaş sayılır? Oysa, bizim atalarımız ipekler içinde dolaşırken, sizinkiler mağaralarda yaşamaktaydılar!» Karşılık veremedim bu sözlere.»

Ne demişti Atatürk?

Atatürk 1933 martında, şunları söylemişti bir sabah:

«Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vukubulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.»

«Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır.»

Sömürgeci ve sömürücü kimi hükümetler, doğruluğu tarihsel olaylarla kanıtlanmış bu sözler yerine, o çılgın Roma İmparatoru Kaligula'nın sözlerine kulak verircesine davranmadalar: *Oderint, dum metuant!* («Nefret ederlerse etsinler, yeter ki korksunlar benden!») Rüzgâr ekenin, hep fırtına biçtiğini düşünmek istemiyorlar. Peki, n'oldu Kaligula gibilerinin sonu? Nasıl anılıyor böyleleri?

Hiç kimse geleceğe karşı savamaz: Zaman, ezilenlerden yana!

6 Şubat 1974

LOZAN

I

Cumhuriyetimizle aşağı yukarı yaşıt olan bizim kuşak için, «İsmet İnönü» adı, tüm yaşamımızı kapsar. Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşı, Kurtuluş Savaşı'nda Garp Cephesi Komutanı, Lozan Barış Konferansı kahramanı, Başbakan İsmet Paşa, çocukluk yıllarımızın — Atatürk adından sonra — en saygılı adı olarak yüreklerimizdeydi.

İnönü ile tanışmam 1969'da oldu. Lozan Barış Konferansının tutanaklarını, belgelerini Türkçeye çeviriyordum. İstedim ki, bu dizi Lozan Kahramanının bir önsözü ile onurlansın.

İnönü'ye yakın tanıdıkları ulaştırdılar isteğimi. Gelen haber şuydu: 14 mart 1969 günü, saat 17.30'da, Çankaya'daki evinde görüşecekti benimle.

Nasıl bir görüşme olabilirdi? Ya, yalnız çeviriyi yapanla tanışmak istemişti; ya, hemen bir önsöz yazdıracaktı; ya da, Lozan konusunda, biraz da sınav sayılacak bir konuşma açabilirdi. Sonuncu olasılığı göz önünde tutum. Daha önceleri, bir başka iş için hazırladığım bir not vardı. Lozan'ın özelliklerini toplamıştım bu notta. Onu da yanıma aldım, görüşmeye giderken.

Tam saat 17.30'da Pembe Köşk'ün zilini çaldım. İçeriye alındım. Az sonra, Paşa da girdi odaya. Oturduk. «Ne yapmamı istiyorsun?» dedi. Anlattım çeviri çalışmasını: «1973'te Lozan'ın 50. yılını kutlayacağız. Çalışmayı 50. yıla yetiştirmek istiyorum. Sizden...»

Sözümü kesti: «Oldu mu o kadar?» dedi. Biraz düşündü: «Evet, 46 yıl olmuş!» Durdu. Sonra, «Lozan'da neler görüyorsun, önemli saydıkların neler?» sorusunu yöneltti.

Küçük notu çıkardım. Altı başlıkta toplanmıştı düşündüklerim: 1) Bağımsızlığımıza, egemenliğimize toz kondurmamak, 2) Hukukun üstünlüğüne saygı, 3) Demokratik anlayış, dünya kamuoyuna güveniş, 4) Barışçılık, 5) Ulusumuza inanç ve güven, 6) Ulusun yakin ve uzak çıkarlarını hiç bir zaman gözden kaçırmayan gerçek devlet adamlığı. Her başlığın altında, örneklere dayanan kısa açıklamalar vardı.

«Altı noktada toplayabilirim görüşlerimi. Birinci nokta şu...» diye başladım söze. Başladım ama, altıncı noktayı, yalnız da olsak, yüzüne karşı söyleyemeyeceğimi anladım. Değiştirdim konuşma biçimini. Saymadan, «Sonra şu var.. Bir de şu... Ayrıca...» gibi bağlayıcı sözlerle, bir başlıktan ötekine geçerek, beş noktayı özetledim.

Dikkatle dinliyordu İnönü. Biraz durdu; gözlerimin içine bakarak: «Altı dedin, beş saydın!» dedi. «Öyle mi oldu, Paşam?» diyebildim. Kesin bir karşılık verdi: «Evet, öyle oldu!» Söylediklerimi bir de o saydı eksiksiz. Çaresiz, güldüm: «Altıncıyı yüzüne karşı söylemek güç.» Bir şey demese de, merak eder gibiydi. Üsteleyemiyordu da. Susuştuk biraz. Altıncı noktayı da, nottan okudum.

«Yapıldıktan elli yıl sonra yaşayan başka anlaşma, andlaşma biliyor musun?» diye sordu. «Al Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren andlaşmaları; hangisi yaşıyor bugün?» dedi. «Elli yıl daha geriye git; o zaman yapılmış andlaşmalar ne kadar sürmüş? Daha da gerilere uzan, hep aynı şey değil mi?»

Gerçekten de böyleydi. «Lozan bir Cihan Savaşı geçirmiş, yine ayakta!» Hafif bir sesle, ağır ağır konuşarak, tamamladı sözlerini: «Lozan için tarih ne der, bilemem, ama, tarihin diyeceğine boynumuz kıldan ince!»

Sonra, «Yazarın sana önsözü» dedi. Teşekkür ettim. «Var mı başka soracağın?» O anda, bilmem neden, şu soru geldi aklıma: «Konferansta hep Fransızca mı konuştunuz?»

Güldü. «Evet» dedi. Sonra şunları anlattı: «Fakat bu da Temsilci Heyetimiz içinde mesele oldu. Benim Fransızcamın yetersiz olduğunu, diplomasi dili olmadığını söylediler. Benim Türkçe konuşmamı heyette yabancı dili kuvvetli olanların, Fransızcaya ya da İngilizceye çevirmesini istediler. Heyette gerçekten iyi yabancı dil bilenler vardı. Bir süre istedikleri gibi yaptık: Ben Türkçe söyledim, onlar çevirdiler. Fakat, gördüm ki, tam çevirmiyorlar; söylediğimi, olduğu gibi, söylediğim gibi vermiyorlar.»

Durdu biraz İnönü: «O zaman anladım ki, onların diplomasi dili dedikleri birikmiş Osmanlı ezikliğinin ifadesinden başka bir şey değil! Bundan sonra, hep ben konuştum yine, o bildiğim Fransızcamla!»

Bu ilk konuşmamızdan sonra, uzunca bir süre girdi araya. 1969 seçimleri yaklaşıyordu. İnönü'nün yazacağı önsözden hiç bir haber çıkmamıştı. Durumu ulaştırdım kendisine: İlk cildinin baskısı bitmek üzereydi. Birkaç gün sonra 29 eylül 1969 akşamı, İnönü'ye yakın bir tanıdık telefon etti: «Paşa, yarın saat 16.30'da seni bekliyor» dedi.

Tam saatında Pembe Köşk'teydim. Aynı odaya alındım. İnönü, bir eski bakanla oturmaktaydı. Ben girince, konuğu kalktı, ayrıldı odadan. İnönü, oturduğu yerde kollarını açarak, bana çıkışır gibi yaptı: «Nerelerdesin? Hiç aramadın bunca zaman. İşin arkasını bıraktın. Beni sıkıştıracaktın, zorlayacaktın!» En iyi savunmanın saldırı olduğunu o bilmezse, kim bilecek?

Yanındaki koltuğa oturmamı istedi: «Şimdi ben dikte edeceğim, sen yazacaksın, olur mu? Kâğıdın var mı?» Kâğıtları çıkardım. «Yazdıktan sonra bunları tape ettireceksin; gözden geçirip, en son şeklini vereceğiz.» Şunları ekledi: «Böylesi iyi oldu. Hep düşünüyordum, nasıl yapacağız bu işi diye. Ben yazamam, sen aramazsın. Neyse, oldu bu iş.»

Bir not defteri aldı. Sonra, içine çekildi. Artık, yanında yokmuşum gibi geldi bana. Elindeki deftere bir iki küçük not düştü; defteri bir yana bıraktı. Bana döndü. İlk cümleyi

ağır ağır yazdırdı. Duraklamadan, ara sıra küçük düzeltmeler yaparak, yazdırıyor. Duruyor ara sıra: «Yazdın mı?» diye soruyor.

Partililer de giriyor ara sıra odaya. Yakında yapılacak seçimle ilgili bir şeyler konuşuyorlar. İnönü onlara seçim bölgelerinden haberler soruyor. Gözlemlerini rakam, oran, sandalye sayısı olarak değerlendirmelerinde direniyor. Onlar gidince, yine geliyor koltuğuna. Bana, «Nerede kaldık?» demeden, bıraktığı yerden yazıdırıyor yine.

Bir saati aştı bu çalışma. Bitirdik. «Oh, bu iş bitti!» dedi. Gerçekten ferahlamış görünüyordu: «Çok memnunum, yük kalktı üzerimden!»

İnönü, «Bir çay içelim şimdi» dedi. Lozan anılarına döndü: «O zamanki şartları düşünmek gerek, olup biteni kavramak için. Bir Reşit Paşa vardı; Osmanlı idaresinden kalma. Namuslu, tecrübeli bir adamdı. Beni ziyarete geldi. «Ne tavsiye edersiniz, nasıl davranalım?» diye sordum kendisine. Şöyle karşılık verdi: «Hiç bir şey tavsiye edemem. Hiç bir tavsiyeye ihtiyacınız yok. Senin söylediklerini, ben dahil, hiç birimiz söyleyemeyiz. Biz Osmanlı nesliyiz. Sen yolundan şaşma!» Güç verdi bu sözler bana.»

Geç olmuştu. Ayrılmak için izin istedim. Bana «Sen bunları tape ettir; hazırım dedikten sonra ilk yirmi dört saat içinde, vakit bulacağım» dedi.

Dediği gibi de yaptı.

İnönü gözlüğünü taktı. Lozan Barış Konferansı Tutanaklarına Önsöz metnini eline aldı. Yüksek sesle okumaya başladı, yazdırmış olduğu önsözü. Ağır ağır, sindire sindire, her kelime üzerinde durarak okuyor. Bir iki sayfa bitince durdu: «Radyoda seçim konuşmam var; şunu bir dinleyelim; sonra yine okuruz önsözü» dedi. Radyo konuşmasının metnini aldı bu kez. Elindeki metinden, kelime kelime izledi kendi konuşmasını. İşlediği konu, doğal kaynaklarımızın yabancılara kaptırılmaması, dış yardım üzerine. İktidar partisinin nasıl yanlış yolda olduğunu — petrol, boru, boraks örneklerini vererek — gösteriyordu.

Bitince radyo konuşması, bıraktı metni elinden. Şunları söyledi: «Dış yardıma çok dikkat etmeli, dış yardım kendi kazancı için, sömürmek için gelir. Zararsız gelen dış yardıma diyeceğimiz yok. Bizim tecrübemiz hep böyle oldu. Ya Düyun-u Umumiye, ya bugünkü gibi. İlk yıllarda Ruslardan çok az bir şey almıştık; o iyi idi. Üst tarafı, bugünün de meselesi.»

Önsöz metnini yine eline aldı. Aynı biçimde, yüksek sesle, kaldığı yerden okumaya başladı. Bitince okuma, «Şimdi atalım imzaları» dedi. İmzaladı.

24 Temmuz 1974

İnönü, önsözünde, müttefiklerin, özellikle İngilizlerin bize karşı tutumlarını anlatır. Müttefikler, Birinci Dünya Savaşı'nda yenen devletler. Biz, Kurtuluş Savaşı zaferiyle geliyoruz Lozan'a. İnönü'nün sözleriyle durum şöyle: «Sırası geldikçe ben, Başmurahhas olarak, Mudanya Mütarekesinden buraya geldiğimi söylerdim. Lord Curzon ise, bana, Mondros Mütarekesi'ni hatırlatmaya çalışırdı. Mesele, aramızda hallolunmadan ihtilâflı kalırdı.»

İlk günden başlayarak, eşitliğimizi kabul ettirme çabalarını, egemenliğimizi koruma ve savunma kaygılarımızı anlatır İnönü önsözde. Lord Curzon'un manevralarını nasıl önlediğimizi belirtir. Konferansın «büyük sorunları» üzerinde durur İnönü: Arazi sorunları, Boğazlar sorunları, Kapitülasyonlar, Osmanlı Devlet Borcu gibi. Şöyle der kapitülasyonlar konusunda: «Konferansta, kapitülasyonlar büyük dava olmuştur. Bunda bütün müttefikler ve Amerika karşımızda bulunmuşlardır. Biz de bu meseleyi hayatî davalarımızdan biri sayıyorduk.»

Bütün bu konuların, «Hesapsız başka meselelerle beraber» konuşulduğunu söyler İnönü. Önemli bir gözlemi de şu: «Bir konferansı neticeye vardırmak için tarafların ciddî olan uzlaşma arzusu esaslı rolü oynar. Biz, hayatî bir mani olmadıkça, sulh yapmak mecburiyetindeydik. Müttefikler, kendileri için kopma meselesi sayılabilecek konular dışında, Türkiye ile sulh yapmayı ve yeni memleketlerde sulh içinde yerleşmeyi tercih ediyorlardı!»

Bütün tartışmalar, kapışmalar, çekişmeler, kopuşmalardan sonra, barış yapılmıştır. Barışı kabul ederken, müttefik-

lerin «başka şeylere» de güvenmekte olduklarını belirtir İnönü :

«Müttefikler başka bir şeye de güveniyorlardı: Yeni Türkiye, yeni bir devletin büyük reformları içinde idi. Bu reformları Türkiye bünyesinin ne kadar hazmedeceği meçhul idi ve onlar için, konferansta kaybettiklerini yeniden elde etme fırsatını verebilecek bir ihtimal idi. Bu sebeple birtakım vadelere bağlanmış kararlarla yetinmekte mahzur görmediler. Vadeler gelinceye kadar olacak hâdiselerden ümitli idiler.»

«Müttefiklerin âti için bir ümitleri de, yorulmuş, fakir düşmüş bir milletin, harap olmuş memleketi tamir etmek için mutlaka yardıma muhtaç olacağı, bunun için kendilerine müracaat edildiği vakit, harpte ve Lozan'da kaybedilmiş olan eski alıştıkları usullerin ve muamelelerin tekrar konulabileceği idi.»

Öte yandan, müttefiklerin bir umudu da, İnönü'ye göre, Lozan Andlaşması'nın uygulanmayacağında idi. İnönü bu konuda, kısaca şöyle der önsözde : «Bu ümitleri hiç gerçekleşmedi.»

Lozan'dan günümüze atlayan bir gözlemini de şöyle özetliyor İnönü : «Müttefiklerin iktisadî nüfuz sahaları ve Türkiye'ye yardımın anormal istifadeler karşılığında yapılması alışkanlığı hiç bir zaman gevşemedi ve İkinci Cihan Harbi' ne kadar ilk safhası devam etti. İkinci Cihan Harbi'nde müttefik olduktan sonra, bu vaziyet, ittifakın şartları ve ittifak münasebetleri içinde, bir dereceye kadar düzeltilmiştir. İktisadî şartların millî menfaate göre ve siyaseten ve iktisaden kuvvetini memleketlerin usulleriyle işlemesi meselesi hâlâ halledilecek bir mesele olarak devam etmektedir.»

İnönü, önsözünü bitirirken, Lozan Andlaşması'nın çok önem verdiği bir özelliğini belirtir : «Birinci Cihan Harbi'nden kalan muahedelerin hiç birisi yaşamaz. Yalnız Lozan ayaktadır. İkinci Cihan Harbi'nden sonra yeni muahedeler dünyaya yeni meseleler ve yeni ihtilâflar çıkartmıştır. Lozan Muahedesi Türkiye için esaslı değerini ve uluslararası mü-

nasebetlerde kılavuz olacak ilkeleri taşımakta devam etmektedir. Denilebilir ki, Lozan Muahedesi, imzasından 46 (bugün 51) sene sonra, tazeliğini muhafaza etmektedir.»

Neden bu böyle olmuştur? Lozan'da Türkiye, hakkından başka bir şey istememiştir de ondan. Karşımızdakilerse hakkımızı yemek çabasındaydılar. Türkiye, hakkını isterken, günün alışkanlıklarını, kavramlarını, değerlerini aşmasını da başarmıştır. Yeni Türkiye, doğmakta olan yeni dünyanın öncüsü olarak, geleceğin umutlarını, değerlerini, kavramlarını, ışıklarını ufkun ardında görebilmiştir.

Karşımızdakiler, «manda», «fetih hakkı», «koruma», «açık kapı», «nüfuz bölgeleri», «kapitülasyonlar», ... gibi, çökmekte olan XIX. yüzyıl uluslararası sömürü düzenini sürdürme hevesindeydiler. Yeni Türkiye, ulusların geleceklerini kendilerinin saptamaları hakkını, bağımsızlığı, eşitliği savunmaktaydı. Geleceğin dünyası Türkiye'nin savunduğu değerler, ilkeler, kavramlar üzerinde kurulduğu için, Lozan Andlaşması da yıllar boyunca değerini, gençliğini, geçerliğini koruyabilmiştir.

Önsözün yazılması bitince, İnönü Lozan'dan anılar anlattı. Patriklik konusunu sordum. «Bak, onu nasıl kaybettik» dedi. «Bir gün Rıza Nur, İngiliz heyetinden Nicolson'la konuşuyormuş. Nicolson, «Patrikliğin Türkiye'den çıkartılmasında neden bu kadar direniyorsunuz? Lord Curzon çok dayanacak bu konuda» demiş. Rıza Nur da ne desc beğenirsin : «Bu konu İsmet Paşa'nın meselesi, o mesele yapıyor, o ısrar ediyor.»

İnönü, sözlerinin burasında durdu. Kızarak, sesini yükselterek, «Bak şimdi» dedi bana; «Bu konu Türkiye'nin değil, Türk hükümetinin değil, temsilci heyetimizin bile değil, sadece İsmet Paşa'nın şahsî meselesiymiş! Ben Türkiye adına konuşmuyormuşum sanki! Rıza Nur bu konuşmayı bana da anlattı. Çok sinirlendim : «Nasıl söylersin böyle?» dedim. «Ne yaptığının farkında mısın?» Bir hayli üzüldü Rıza Nur; pişman bir hali vardı : «Beni geri gönderin, başaramıyorum bu işi» filân dedi. O akşam, Lord Curzon'un yaş gü-

nü partisi vardı. Gittim. Curzon beni görünce «İsmet Paşa bana Patrikhaneyi yaş günü hediyesi olarak mı getiriyor?» dedi. Kesinlikle böyle bir şeyin söz konusu olmadığını, bu yanlış anlamayı düzeltmek istediğimi söyledim. Ama, iş işten geçmişti. İşte, böyle kaybettik Patrikhane meselesini! Beni yalnız sandılar. Hükümetim, temsilci heyetim desteklemiyor sandılar. Öylesine dinlediler söylediklerimi. Dayattılar sonuna kadar, Venizelos bile, özel bir konuşmasında, Patrikhane'nin Aynaros'a taşınmasına razı olacak gibi görünmüştü. O da sertleşti sonradan; direndi.»

Bir başka anıya geçti İnönü: «Bir gün de, Rıza Nur süklüm püklüm geldi. Azınlıklar Komisyonunda görüşmeler olurken Ermeni temsilcilerini de dinlemek istemişler. Rıza Nur itiraz etmiş, olmaz, dinlenemez filân demiş. Aldırmamışlar. Çağırmışlar Ermeni temsilcisini Komisyona. Rıza Nur da toplantıyı bırakıp çıkmış. Çıkarken sert sözler söylemişler arkasından. Çok üzgündü: «Ben dayanamayacağım, yapamıyorum; gönderin beni geri» gibi şeyler söylüyordu. Ben ise, çok isabetli bir iş yapmış olduğunu üzülmemesini söyleyip, kuvvet vermeye çalıştım. Ertesi gün, temsilci heyetlerinin kalmakta oldukları otelde, herkesin içinde yemek verdim ona. Yemek salonunda koluna girdim; iltifatta bulundum. Herkesin içinde kendisini tuttuğumu, desteklediğimi gösterdim.»

Şunu sordum İnönü'ye: «Paşam, Rıza Nur, neyi yıktığını, neyi yaptığını bilemeyecek bir insan mıydı?» Kapatmak ister gibi bu konuyu, elini şöyle bir salladı: «Ruh hastasıydı, muvazenesizdi» demekle yetindi. Konuyu değiştirdi.

İnönü Lozan anılarını anlatıyordu. «Bak, ilk açılış konuşmam nasıl oldu» dedi. «Açılışta bana söz vermeyeceklerdi. Lord Curzon konuşmasını bitirince, söz filân istemeden, çıktım kürsüye. «Monsieur le Président, Messieurs...» diyerek başladım nutka. Herkes şaşırmıştı; ama dinlediler söylediklerimi.»

Bu sözleri Fransızca, konferansdaymış gibi sesini yükselterek söyledi. Sonra da bastı kahkahayı Lozan Barış Konferansı Tutanakları'na yazdığı önsözde anlatır bunu:

«Tören açıldı. Reisicumhurdan sonra, Lord Curzon'a söz verildi. Lord Curzon, teşekkürlerle birlikte, sulh arzularıyle geldiğini söyledi; sulhün lüzumunu bütün milletler için göstererek ve temenni ederek, haklı ve iyi niyetli bir eda ile konuşma yaptı.

Lord Curzon yerine otururken, törende toplanmış olanlar beni, hayretle, kürsüde gördüler. Reisicumhur'a hitap ettikten sonra, konuşmama başladım. Sulh arzularıyle geldiğimizi, çok haksızlık gördüğümüzü söyledim; sulh arzularının bütün konferansa hâkim olması, adalet içinde bir sulh yapılması dileği ile sözü bitirdim. Oturdum.

Herkes, garip bir vaziyette, nihayet benim diplomat usullerini bilmeyen bir asker olduğuma hareketimi vererek, aramızda sataşmalar ve usul münakaşalarıyle, törendeki müdahalemi hazmedip geçtiler.»

İnönü önsözü aldıktan sonra, uzunca bir süre geçti aradan. İki yıl sonra, 13 kasım 1971'de yeniden karşılaştım. Yakın çalışma arkadaşlarından bir dostun evindeydik. Akşam üstü, saat 19'da kapı çalındı: İnönü, eşiyle gelmişler.

Şundan bundan konuşuldu. Konu Lozan'a geldi. Hep merak ettiğim bir konu vardı: İnönü, Lozan'da, imzasını Fransızca harflerle «M. İsmet» diye atmıştı; ama, imzanın altını çizer gibi yaparak, eski harflerle, sağdan sola, bir «İsmet» daha kondurmuş gibi gelirdi bana. Böylece, hem konferans dilinde, hem de devletimizin o zamanki resmî yazısında imzalamış olmaktaydı belgeleri. Sanırım, Mudanya Mütarekesi'ne ilişkin belgelerdeki imzası da böyleydi.

Bu sanımın doğru olup olmadığını sordum. Gülerek, «Doğrudur» dedi. Bir kâğıt istedi. Önce, eski harflerle bir «İsmet» yazdı: «O zamanki imzam böyle bir şeydi işte» dedi. Ayrıca, Lozan'daki Fransızca imzasını, eski yazımızla birlikte nasıl attığını denedi: «Buna benzer bir şeydi sanırım» derken, durdu. Başını kaldırdı; dizimi tuttu: «Bir şey söyleyeyim mi sana? Yeni harfleri kabul ettiğimizden bu yana, ilk defa bu akşam eski harf kullandım!»

Bu kâğıdı bugün de saklamaktayım.

25 Temmuz 1974

Bir acı anıyla başlayacağım: 1962'lerde, Kanada'da, McGill Üniversitesi Hava ve Uzay Hukuku Enstitüsü'nde uzay hukukunu inceliyordum. Büyükelçiliğimizden bir yazı aldım: Amerikalı ve Kanadalı üniversite öğrencileri bir «Birleşmiş Milletler» çalışması yapacaklarmış: Her üniversiteden seçilmiş öğrenciler, Genel Kurul kurup, bu toplantıda bir devleti temsil edecekler. Bir çeşit uygulamalı uluslararası politika seminerinde, Genel Kurulun gündemini ele alıp tartışacaklar. Türkiye'yi temsil edecek Amerikalı öğrencilere yardım etmemi istiyordu büyükelçiliğimiz.

Birkaç gün sonra, Amerikalı üç genç geldi beni görmeye. Oturduk, konuştuk. Konuşmalarından anladım ki, tarihimizi okumuşlar, dış politikamızı iyice incelemişler. Aklı başında delikanlılar; kalburüstü kültürleri var. «New York'taki Birleşmiş Milletler Temsilciliğinize de uğradık; bilgiler belgeler aldık onlardan» dediler. Şöyle yakındılar ardından: «Vardığımız sonuç şu: Kendinize özgü bir dış politikanız yok! Amerika Birleşik Devletleri'ni izliyorsunuz hep. Darılmayın ama, uydusunuz siz, bir Amerikan uydusu!»

Türkiye temsilcisi olduklarından, bu toplantıda bir varlık gösteremeyeceklerine üzüldüklerini de söylemişlerdi; çünkü, Türkiye nasıl davranıyorsa Birleşmiş Milletler'de, onlar da öyle davranmak zorundaydılar bu toplantıda. «Belki yöntem sorunları üzerinde söz alırız; Amerikan temsilcileri izin verirlerse!»

Abartılmış da olsa, bir gerçek payı vardı bu gözlemde. «Biz bize benzeriz» haklı övünüşünden bir «Küçük Amerika» olma özlemine kapılmıştı on yıldır (o yıllarda) Türk

hükümetleri. Kimi zaman, «kraldan da öteye», kral yanlısı görünmüştük.

O kadar alışılmıştı ki buna, Başbakan İnönü'nün, Kıbrıs olayları sırasında, o «kötü ünlü» Johnson mektubu üzerine, «Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini alır» sözü bile, bir büyük politika değişikliğine hazırlık diye yorumanmıştı kimi çevrelerce. Şimdi ülkemizi Birleşmiş Milletler'de üstün yetenekleriyle temsil eden Sayın Osman Olcay, Dışişleri Bakanı olduğu sırada, «dış politikamızda değişiklik olmayacak, yalnız bir üslup başkalığı olabilir» dediği zaman da, «Ne demek istedi Türkiye?» telâşlı merakı sarmıştı «ilgilileri».

Son Kıbrıs olayında, Türk hükümetinin, ulusuna da kendine de saygılı, metin, haysiyetli, ölçülü tutumunun birçok çevreyi neden şaşırttığı belli oluyor: Türkiye «alışılmış-dışı» davranmaktaydı! Şimdiye kadar, «dostumuz, müttefikimiz» büyük devletler nasıl davranmamız gerektiğini söyledikleri zaman, bu yolda bir tutum gösteregelmişti Türk hükümetleri. Oysa, şimdi, Türk hükümeti, «Sizin görüşlerinizi öğrendim; benim görüşüm de şöyle...» deyince, beklenmez bir davranışla karşılaşmış oldu bütün o «alışmışlar». Türkiye, bugün, «devletler çekişmesi» içinde olan bir dünyada, hangi etkilerin, hangi etkenlerin, hangi çıkarların çatışmakta olduğunu biliyor. Ama, Türk haklarını, çıkarlarını, gücünü de biliyor. Daha önemlisi, haklı olduğu zaman, haklı olduğu ölçüde, gücünü kullanmasını bildiğini de, hem kendimize hem de dünyaya göstermekte. Bu arada, Cumhurbaşkanımız Sayın Korutürk'ün sözleriyle, «şimdi dünya milletlerinden kimlerin bizi, hakkı ve hakikatı anladıklarını veya bize, hakka ve hakikate karşı olduklarını yine milletçe, beraberce izlememize sıra gelmiştir.»

Türk hükümetinin tutumu karşısında şaşırmalarının, böylesine davranışımızı yadırgar görünmelerinin başlıca nedeni şu olsa gerek: Türkiye, yıllardır, uluslararası alanda «yok gibi» iken, birden «var» oldu. Var olduğunu da, dost-düşman herkese, herkesin anlayacağı dilden anlattı.

Neydi asıl konu Kıbrıs sorununda? Bizden ve gerçek dostlarımızdan başkaları, artık, bir an önce unutmak hevesinde görünürler. Sanki Türkiye, Kıbrıs çıkarmasını — her şeyden önce, her şeyin üstüne — Yunanistan'ı demokrasiye kavuşturmak amacıyla yapmıştı da, bu amaç aşılmasın derdinde kimileri! «Aman şunu yapmayın, aman bunu istemeyin, aman şöyle davranmayın» diye salık vermeye kalkışıyorlar Türk hükümetine. Üstü kapalı da olsa, söylüyorlar nedenini: «Yunanistan'da demokrasi yeni kuruldu; ayakta kalmasına yardım edin.»

Yunanistan'da demokrasi gerçekten kurtuldu mu, yoksa, demokrasiye bağlı görünen — ama iktidara seçimle gelmemiş — bir Başbakanın arkasında, perde gerisinde Cunta artıkları mı var, pek bilinmiyorsa da, Kıbrıs sorunu bu muydu? Kıbrıs bir başka konu, Yunanistan'da demokrasinin kurulması bambaşka bir konu değil mi? Kimilerine kalsa, «başka» değil bu iki konu. Onlara göre, Türkiye, Kıbrıs'a önce Sampson adlı bir profesyonel katili, sonra da Yunan Cuntasını devirmek için asker çıkarmış, bunca özveride bulunmuş! Eh, devrildi işte Sampson, devrilmiş görünür Yunan Cuntası; böylece, sorun da bitti! «Şimdi, lütfen, kuzu kuzu, çekilin artık Kıbrıs'tan» demek isterler bize.

Yunanistan'ın faşist Cuntadan kurtulup demokrasiye kavuşmasını, demokrasi içindeki komşusu Türkiye, kuşkusuz, sevinçle karşılar. Ama, yeter mi yalnız demokrasiye geçmek? Kıbrıs sorununa, bu çıban başına, Türkiye ile birlikte neşter vurmak zorunda Yunan hükümeti: Sürekli dostluk böyle kurulur ancak iki devlet arasında. Yoksa, yine üstün-körü bir çözüm yolu denemek, ileride patlayacak yeni bir «Kıbrıs sorunu» tohumu atmaktan başka hangi anlama gelir? Son on beş yılın acı deneyleri göstermekte bunu.

Kıbrıs'ın andlaşmalara bağlanmış hukuksal düzenini yıllardır kimler, nasıl çiğneyip durdu, Kıbrıs'taki Türkler neler çekmekteydiler, nasıl işlemedi, kim işletmedi kurulmuş düzeni, bütün bunlar unutulsun, konuşulmasın, bunlardan

ders alınmasın, bunları önleyecek — gerçekten önleyecek — yeni bir düzen kurulmasın isteyenler var. Böyleleri eski düzene dönülsün direnişindeler. Bakın, ne diyebiliyorlar, hükümetimizin önerisine karşı: Özerk iki bölgeli bir federasyon, onlara göre, «ki toplama kampı» olurmuş! Peki, eski düzen, «tek bir toplama kampı» yapmamış mıydı bütün adayı Kıbrıslı Türkler için?

Anlaşılıyor: Karşımızdakiler, Kıbrıs'ta bir eski Atina toplumsal yapısı kurmak, böyle bir yapıyı sürekli kılmak çabasındalar. Özgür kişilerle (Kıbrıslı Rumlar), köleler (Kıbrıslı Türkler) oluştursun istiyorlar böyle bir düzeni! İngilizlere de pek yabancı, pek sakıncalı, görünmüyor böyle bir toplum: Yıllarca sömürdükleri Hindistan'daki «kast» düzeni bir yana, İngiliz anavatanında bile, «sınıf», «tabaka», «köken» bilincinden, «İngiliz» ile «*alien*» (yabancı) ayırımından İngilizlerin kafası bugün bile tüm arınabilmiş mi?

İnönü şunları yazmıştı: «Biz, Millî Mücadele sırasında, hep İngilizleri hasım durumunda bulduk.» Şimdi de, Kıbrıs sorununda görüyoruz İngilizleri karşımızda: Kıbrıs devletinin kuruluşundan bu yana, Kıbrıs'taki üslerinde asker bulunduran, adadaki Birleşmiş Milletler Gücü'ne asker katmış İngiltere, yıllardır Türklere yapılanları görüp de, aklına getirdi mi «güvenceci» devletlerden biri olduğunu? Makarios'un Cuntaya yolladığı, bir garip kuğunun şarkısı gibi öten son mektubunda, adadan alınmalarını istediği yüzlerce Yunan subayına aldırdı mı bugüne kadar? Parmağını oynattı mı, Yunan ya da Kıbrıslı Rum çetelerinin Türklere karşılık insanlık dışı baskılarına, cinayetlerine? Bir Truva atına benzemedi mi İngiliz üsleri Kıbrıslı Türkler için?

İngiliz Dışişleri Bakanı, Sayın Ecevit'in sözleriyle, «vicdanınaki yükü hafifletmek için», timsah gözyaşları dökebiliyor: «Şimdi Kıbrıs üzerinde her zamankinden daha çok kara bulutlar dolaşıyor» buyurmuş! «Her zamanki» kara bulutlar, bir Başpiskopos cübbesi gibi, Kıbrıslı Türklerin tepesinde yıllarca dolaşırken, neredeydi İngiliz hükümeti?

Sormalı, Majestelerinin Dışişleri Bakanına! Yunan Cuntasının buyruğu altında çalışan çete başı Sampson Kıbrıs devletini zorbalıkla ele geçirdiği, andlaşmaların kurduğu Kıbrıs devleti çöktüğü zaman, «kara bulutsuz», günlük güneşlik mi görünmüştü Kıbrıs gökleri? Sayın Ecevit, en içten niyetlerle, «çağrılmadan» Londra'lara kadar gidip, «güvenceci» iki devlet olarak davranma önerisinde bulunduğu vakit, ne yaptı İngiliz hükümeti?

Ne yaptığını, *Herald Tribune* gazetesinin yazarı, belki İngilizlerin de anlayabilecekleri biçimde şöyle anlatıyor: «Bir kez daha, Sherlock Holmes ile «geceleyin hiç bir şey yapmayan köpek» olayı var karşımızda. Karşılaştıkları sorunu tartışırken, «Ama» diyor dostu Watson, «köpek geceleyin hiç bir şey yapmadı ki.» Holmes'in karşılığı şöyle: «İşte, garip görünen olay da bu ya!» Şunları ekliyor gazeteci: «Bu bunalım sırasında İngiltere'nin yarattığı garip olay şu ki, İngiltere, aşırılığa kaçmamayı salık vermekten başka, hiç bir şey yapmadı.»

İngiltere'nin tutumu böyle iken, *The Times* gazetesinin o hep Rumlardan yana yazılar gönderen Kıbrıs'taki adamı, sıkılmadan şöyle yazabiliyor: «İşte, böyle bir hava içinde, İngiltere, Kıbrıs sorunu üzerinde — güvenceci devletler arasında bir ağabey olarak — kendi haklarını öne sürmeye başladı... Adadaki üslerinin çıkarlarını yürekten duyan İngiltere, ne bir yana ne de öteki yana katlanacak durumdadır.»

Yaaa, demek İngiltere kendi çıkarlarını «yürekten» duyabilirmiş! Peki, başkalarında da «yürek» yok mu? Yürek dayanmaz oldu-bitti girişimleri karşısında, Kıbrıs Türklerinin, Türkiye'nin hakları, çıkarları ne olacak? Kıbrıs sorununda kendiliğinden «arabulucu» rolleri benimseme pişkinliğini gösteren İngiliz hükümeti de, basın ahlâk yasasına bağlı değilmiş gibi davranan *The Times* da söylemiyor bunu.

Bir masalla bitireceğim: Açıkgöz geçinenin biri, bir

kurtla bir kuzuyu aynı kafese kapatmış: «Gelin, görün, neler başardım: Kurtla kuzuyu aynı kafeste tutuyorum» diye övünür, seyredenlerden para toplarmış. Bir meraklı dayanamamış: «Nasıl beceriyorsun bu işi? Al şu parayı da söyle» demiş. Şöyle bir çevresine bakmış açıkgöz, başkalarının dinlemedeğini görünce, açıklamış oyununu: «Her gün yeni bir kuzu koyuyorum kafese!»

Karşımızdakilerin gösterdikleri çözüm yolu bu işte? Bizden de şunu isteyecekler belki: Beş on yıl aralarla, yüz bin Türk göndermek Kıbrıs'ta kurulacak kafese, kurtları beslemek için!

«Alıp da kaçan mı?» derler, böyle açıkgöz geçinenlere.

21 Ağustos 1974

«Batı», «Batılaşmak», «Batı uygarlığı» ne demek aslında? «Batı», bir coğrafya teriminden; «mamureler» dolu bir «diyar-ı küfr»den; «Amerika'nın meydan okuyuşu» ile «Japonya'nın meydan okuyuşu» arasında sıkışmış bir endüstri toplumunun gelir artışı istatistikleri ya da üretim-tüketim hesaplarından öteye, çok daha anlamlı değer yargıları da değil mi? Tarihsel oluşumun sonucunda, büyük acılardan, düşüp kalkmalardan sonra varılmış, insanlığa övünç veren bir aşama; insanı «insan» olarak görmek; insan kişiliğinin, bütün olanaklarıyle bir çiçek gibi açılışına saygı; her şeyi akıl süzgecinden geçirme bilinci (Atatürk'ün «Hayatta en hakikî mürşit ilimdir» sözü); bağnazlığı, zorbalığı yadırgama; Montaigne'den bu yana gelişmiş bir hoşgörü anlayışı değil mi?

Somut olarak, «Avrupa Konseyi», «İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi» değil mi «Batı»?

Avrupa uluslarının, benimsedikleri ortak değerler, kavramlar, ölçütler, siyasal gelenekler doğrultusunda birleşme özlemlerinin uzun bir geçmişi var. Ama asıl XX. yüzyılda gerçekleşmiştir bu ülkü. İkinci Dünya Şavaşı'ndan sonra, «Batılı» on devlet (Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Norveç), Londra'da, 5 mayıs 1949'da imzaladıkları Avrupa Konseyi Statüsü ile, Avrupa Konseyi'ni kurmuşlardır. Konsey'e, sonradan, Türkiye ile Yunanistan, daha sonra İzlanda, Batı Almanya, Avusturya, Kıbrıs, İsviçre ve Malta da üye olmuştur.

Avrupa Konseyi üyeleri, statüde, her gerçek demokrasinin temelini oluşturan, kişisel özgürlük, siyasal özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kaynağı olan moral ve dü-

şünsel ortak değerlere sarsılmaz bağlılıklarını açıklamaktadırlar. Konsey Statüsü, üyelik için, yalnız coğrafya anlamında «Avrupalı» olmayı yeterli görmemektedir. Statünün 3. maddesinde, üyeliğin baş şartı şöyle gösteriliyor: *«Avrupa Konseyi'nin her üyesi, hukukun üstünlüğünü ve yetki alanı içinde bulunan herkesin insan haklarından ve ana özgürlüklerden yararlanması ilkelerini kabul eder.»*

Üye bir devlet, Genel Sekretere bildirerek, üyelikten ayrılabilir. Öte yandan, Statünün 8. maddesine göre, «3. madde hükümlerini ciddî olarak ihlâl eden her üye, temsil hakkından bir süre yoksun bırakılabilir ve Bakanlar Komitesince... Konsey'den çekilmeye çağrılabilir. Bu çağrı dikkate alınmazsla, Bakanlar Komitesi, kendi saptayacağı bir tarihten başlayarak, söz konucu devletin artık Konsey üyesi olmadığına karar verebilir.»

Avrupa Konseyi, üye devletlerin, insan haklarına ve ana özgürlüklere saygılı olmalarını isterken, bu terimleri, herkesin dilediği gibi yorumlayacağı kavramlar olarak da bırakmamıştır. Daha 1949'daki ilk toplantısında, insan haklarının ve özgürlüklerin korunması için, ayrı bir sözleşme yapılmasını kararlaştırmıştır. Hazırlanan «İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme», 4 kasım 1950'de, Roma'da imzalanmış ve 3 eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeyi onaylamış, onay belgesini 18 mayıs 1954'te sunarak, Sözleşmeye taraf olmuştur. Konsey üyeleri, bu Sözleşmeyi, ek anlaşmalarla (protokollerle) geliştirmiş ve tamamlamışlardır.

Sözleşmenin Birinci Bölümünde (madde 2-18), korunması yükümlenilen haklar ve özgürlükler ayrıntılı olarak sayılmakta, bir ölçüde de tanımlanmaktadır. Sözleşmenin 15. maddesinde, «savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlike durumunda», Sözleşmede öngörülen yükümlere, «ancak, durumun zorunlu kıldığı ölçüde» aykırı düşecek tedbirler alınabileceği belirtilmektedir. Bu hakkı kullanan her devlet, aldığı tedbirleri ve bunları gerektiren nedenleri Kon-

sey Genel Sekreterliğine bildirecektir. Bu tedbirler kaldırıldığı zaman da böyle yapılacaktır.

Öte yandan, Sözleşmenin 17. maddesinde şöyle denilmektedir: «Bu Sözleşme hükümlerinden hiç biri, bir devlete, topluluğa ya da kişiye, işbu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesini ya da bu Sözleşmede öngörüldüğünden daha geniş ölçüde kısıtlamalara uğratılmasını amaçlayan bir çabaya girişmeye ya da davranışta bulunmaya yönelmiş herhangi bir hak sağladığı biçimde yorumlanamaz.»

Bu hakların ve özgürlüklerin uluslararası yükümler olarak tanınması, bunlara gerçekten saygı gösterilmesinin istenmesi «lâfta» kalmamaktadır. Sözleşme, kapsadığı hükümlere uygun davranılmasını sağlamak için iki organ kurmuştur: 1) İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, ve 2) İnsan Hakları Avrupa Divanı (Mahkemesi).

Sözleşmeye taraf bir devlet, taraf bir başka devleti, Sözleşmeye aykırı davrandığı iddiasıyle, Komisyona şikâyet edebilir. Yetkisini kabul etmiş devletler arasında, Divan'a baş vurma yolu da açıktır. Ayrıca, Sözleşmenin 25. maddesinde, hükümet dışı kuruluşlarla gerçek kişilerin de, kendisinden yakınılacak devletin böyle bir olanak tanıdığını açıklamış bulunması şartıyle, Komisyona baş vurabilmeleri öngörülmektedir. Türkiye, gerçek kişilere böyle bir olanak tanımamış devletler arasındadır.

Sözleşmeye gerçekten aykırı bir davranışta bulunulmuş olduğu saptanırsa, Komisyon öngördüğü tedbirleri raporunda belirtir. Bakanlar Komitesi, söz konusu devlete, gerekli tedbirleri alması için bir süre tanır. Bu süre içinde «tatmin edici tedbirler» ilgili devletçe alınmamış olursa, Bakanlar Komitesi raporu yayınlar. Bakanlar Komitesi, bundan sonra, Konsey Statüsünün 8. maddesi uyarınca gerekli göreceği kararlar alabilir.

Bir süredir, dış basında, Türkiye ile ilgili eleştiri yazılarının çıkmakta olduğu anlaşılmaktadır; Avrupa Konseyi'nde, kimi devletlerin milletvekilleri, ülkemizle ilgili kaygılarını açıklamışlardır; yabancı gazeteciler, Konsey'in Bakanlar Komitesine başkanlık eden Dışişleri Bakanımıza, bu duruma dokunan sorular yöneltmişlerdir.

Böyle bir ortamda, bu gibi davranışları, «kim oluyorlar», «ne karışırlar işlerimize?», «bizi kim sanıyorlar?» gibilerden, duygusal yönü ağır basacak çıkışlarla önlemek istemenin yeterli, etkin ya da doğru olup olmayacağını iyice düşünmeliyiz. Söz konusu olan, ulusal tarihimizden aldığımız acı derslerin anısıyle, her zaman büyük bir titizlik göstererek korumamız, toz kondurtmamamız gereken egemenliğimizin ve bağımsızlığımızın saldırılara uğramasına, «yabancılar»ın, eskiden kalma bir alışkanlıkla, iç işlerimize karışmalarına göz yummak değildir. «Avrupa karşısında, «yersiz ve bize yakışmaz bir küçüklük ya da aşağılık duygusuna kapılmak da değildir; olamaz da, çünkü, *biz de Avrupa'yız;* çünkü, bir yeniden-doğuş olan ve ellinci yıldönümü yaklaşan Cumhuriyetimiz içinde yetişmiş kuşaklar, böylesine bir «hasta adam» duygularından uzaktırlar.

Türkiye, ulusal kişiliğimize özgü bütün değerlerle, Avrupa Konseyi üyesidir; «Avrupalılar ailesi» içinde hakkı olan yeri almıştır. Geçici bir taklitçilik havasıyle, salt Avrupalılarla bir yol kavşağında buluşup ayrılmak için, ya da belirli bir dönemde birtakım çıkarlar sağlamak amacıyle değil, tarihimizin akımı ve Atatürk'ün açtığı çağdaş uygarlık düzeyine erişme yolunda bir dünya görüşü sayarak, «Batılı» değerleri bilinçli bir tutumla benimsemiş olduğumuz için, Avrupa Konseyi'ne üye bulunuyoruz.

Söz konusu olan, durumun değerlendirilmesinde soğukkanlılığı, gerçekçiliği yitirmemek, nasıl bir uluslararası topluluk içinde, uluslararası hangi yükümlerle üye bulunduğumuzu sürekli olarak göz önünde tutmaktır; söz konusu olan, başkalarının iyi ya da kötü niyetli eleştirileri olmasa da, kendi özlemlerimize, umutlarımıza, değer yargılarımıza — kısaca, kendimize — ters düşmemek için, gerektiğinde yanlışlarımızı da düzelterek, üyesi bulunduğumuz uluslararası bir topluluğun, paylaştığımız ortak kavramları, ölçütleri ve değer yargılarıyle tutarlı kalmaktır. Böyle bir tutarlılık, Türkiye için, yalnız bir özlem değil, bir uluslararası hukuk yükümüdür de.

11 Ocak 1973

George Mikes, Amerikalıları tefe aldığı *Gökler* Nasıl Tırmalanır? *(How To Scrape Skies?)* başlıklı kitabında, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1948 Amerika'sını anlatır. O zehir gibi mizah gücü ve kartal gözüyle, Amerika'nın da, Amerikalıların da çeşitli görünümlerini serer gözler önüne.

Mikes, gerçekten övgüye değer bulur Amerikalıları, bıyık altından biraz gülse de: Yufka yürekli olduklarını söyler. Kendisi İngiliz uyrukluğuna geçmezden önce, doğup büyüdüğü Macaristan'da, eli açık bir adamın tanımı şöyle imiş: «Gömleği olmayana, tek gömleğini çıkarıp veren kimse». Yazara göre, Amerikalılar bu tanıma pek uymuyorlar. Ama gömleğiniz yoksa, Amerikalı size, bir gömlek almanız için borç para verebilirmiş yalnız iki şartla:

1) Bu gömleği ondan satın almalısınız;

2) Komünistin biri olmamalısınız. («Komünist» de, çoğu zaman, «gömleksiz kalmış biri» diye tanımlanırmış Amerika'da!.. Bu ikinci şart, bugün pek önemli görünmez oldu).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyanın kendilerine miras kaldığı sanısındaymış Amerikalılar. «Önderlik» edeceklerine inanırlarmış insanlığa. Mikes, «Peki, biz onlara önder olarak güvenebilir miyiz?» diye sormaktaydı. Belki savaş sonrasındaki dünyanın durumunu göz önünde tutarak, başka bir seçenek olmadığını dolaylı yoldan anlatır.

«Ben ufak bir çocukken, her cumartesi öğleden sonra futbol oynardık mahalle arasında. İleri orta oynayan hep Sammy adlı bir çocuktu takımda. Takımda kimin yer alacağı, kimin nerede oynayacağı konusu sonsuz tartışmalara

yol açardı. Ama, ileri orta oynayacak kişi konusunda hiç tartışma olmazdı. Sammy o yerde oynardı hep. Sammy pek iyi bir oyuncu da değildi; sol ayağını hiç kullanamazdı. Ne var ki, Sammy orada oynamak isterdi, orada oynardı... Top Sammy'nindi çünkü!»

Her çağda, «Dünya» denilen topa birçok sahipler çıkar olmuştur. Antik Yunan'dan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na, Hun İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na, Napoleon İmparatorluğu'ndan, topraklarında güneşin batmadığı söylenen İngiliz İmparatorluğu'na kadar. On dokuzuncu Yüzyıl Avrupası dünyanın sahipleri olarak Dörtler'i, Beşler'i görmüştür uzun süre. Bugün de, «büyük» denilen kimi devletler, dünya topuna sahip çıkma sevdasındalar. Aynı telde oynamaya hevesli usta cambazların sayısı artmış görünür. Savaş sonrasının iki devi olan Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği karşısında Batı Avrupa, Japonya, Çin de var artık.

«Büyük» geçinen devletler cambazlıklarını gösteredursunlar, seyircilerin derdi başka. Onlar da, «O devler bizim topumuzla oynuyorlar» demeye başladılar bir süredir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, geçenlerde sona eren, dünya ekonomik sorunlarına ve hammadde durumuna ilişkin olağanüstü toplantısı bir kez daha belli etmedi mi bunu? Genel Kurul Başkanı Ekvator temsilcisi Leopoldo Benites, kapanış konuşmasında, «Bu toplantı ile, insanlığın dörtte üçünü açlık içinde kıvrandırırken, dörtte birini refah içinde yüzdüren ekonomik düzenin sona ereceğini» belirtmiş.

Genel Kurul Başkanı, «Üçüncü dünyanın birlik, beraberlik ve dayanışma konusunda daha anlamlı ve daha olumlu bir duygu içinde güçlendiğini» de söylemiş. Şunları eklemiş Benites; «Bundan böyle kuzu postuna bürünmüş kurtlar sürüye zarar veremeyecek!..»

Bir bakıma, bütün dünya insanlığı yeni sorular içinde. Dünyada nüfus artışı nerelere varacak bu gidişle? Azalan besin kaynakları, çoğalan ağızlara, aç karınlara nasıl yetişe-

cek, nasıl yetecek? Öte yandan, «kuş yuvasını kirletmez» atasözünü bilen insanlar, dünya çapındaki yuvamızı nasıl da kirletiyorlar: Bu kirli gök, bu kirli deniz, bu kirli kentler, bu kirli dağ bayır utanç vermiyor mu insanlara? Teknolojik gelişme başıboşluğundan yararlanarak, dünyanın doğal kaynaklarını tüketim hızımız ve tutumumuz, La Fontaine'in altın yumurtlayan kazı öldürme öyküsünü andırmıyor mu?

Gelişmişliğin ötelerine geçmiş kimi ülkelerin kaygıları öylesine yabancı ki, gelişmekte olan ülkelere. Gelişmekte olan ülkelerin derdi, «büyümenin sınırı» gibi «lüks» tartışmalara girişmek değil; ne yapıp yapıp, bir an önce «büyümek», gelişmek, teknolojik çağa ulaşmak.

Hem çevremizi kirletenler, gelişmekte olan ülkelerdeki fabrika bacalarından çıkan zehirli dumanlar mı? Var mı bu kadar baca, bir adım ileri gitmek için çabalayıp duran o ülkelerde? Denizlerimizi, gelişmekte olan ülkelerin tankerleri mi kirletiyor? Gelişmemiş ülkelerin ırmaklarında mı, endüstri artığı o pis sular, canlı varlık bırakmayan dağ gibi deterjan köpükleri? Cinsel «devrim», ya da uyuşturucu madde tutkusu gelişmemiş ülkeler gençliğinden mi geçti gelişmiş ülkeler gençliğine? Kim bu gibi yolların ticaretinden servetler yapan, hangi ülkelerde? Buna göz yumanlar, gelişmiş ülkeler hükümetleri değil mi, sudan cezalarla?

«Büyük» denilen, öyle de geçinen devletlerin, «gelişmiş» ülkelerin, bu dünyada yalnız olmadıklarını artık gerçekten anlamaları gerek; hem de gecikmeden. İdeolojileri, doktrinleri, politikaları ne olursa olsun, dünyaya ortak sorunlar taşıyor bütün bunları.

Atatürk yıllarca önce görmüş, bu ortaklaşa davranış zorunluğunu. «Beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icabeder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur. Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne? dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hâdise ne kadar uzak olursa ol-

sun bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükümetleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsî olsun, millî olsun daima fena telâkki edilmelidir..»

Bir hızlı gidiş sarmış gelişmiş ülkeleri. Öyle bir gidiş ki, «nereye?» ya da «neden?» demeye bile vakit bırakmıyor. Her an daha büyük, daha çabuk, daha makineleşmiş, insandan her gün biraz daha soyutlanan bir dünyada yaşar olmuş gelişmiş ülkeler. Çoktan bırakmışlar düşünmeyi bilgi-sayarlara. Voltaire'in sözlerini atmışlar bir yana. «Mısırlılar piramidlerini henüz düşünmesini bilmedikleri bir sırada yapmışlardı.»

Gelişmiş ülkeler, düşünmeye vakit bulamadıkları bir sırada neler yapmıyorlar ki? Bilgi-sayarlarını düşünmekle görevlendirerek uzay gemilerini, nükleer başlıklı kıtalararası füzelerini, hidrojen bombalarını hazırlıyorlar. Ay'a, Mars'a, Venüs'e insan ya da araç indirebiliyorlar da, bir türlü gidemiyorlar kendi ülkelerinde gecekondu mahallelerinde, ya da dünyanın az gelişmiş, geri kalmış ülkelerine.

«Büyük devletler temsilcilerinin — adları ne olursa olsun — hepsi de bir «Talleyrand'lar kapışması» içindeler. Kim kimi atlatır, kim kime oyun eder, tek dertleri bu sanki. Oysa öyle bir çağdayız ki, atlayanla atlatan arasındaki ayırım anlamsızlaşmış artık. Hani Metternich'e Talleyrand'ın ölüm haberini getirmişler; bin bir şeytanlığını düşünerek can düşmanının, «Yine ne yapmak için öldü acaba», demiş. Bugün de «büyük» devletler kıramıyorlar bir türlü bu Talleyrand - Metternich kovalamasını, kendi aralarında.

Çoğu zaman, «önderlik» görevini kendi kendilerine yakıştırıyor «büyük» devletler; ama nereye gitmek, nasıl gitmek için, söylemiyorlar' Askerlik gücü bakımından, ya da ekonomi alanında üstün oldukları için «önder» olma hakkını tanıyorlar kendilerine. «Büyük» olmakla «görkemli» olmak arasında, korku salmakla, saygı ya da sevgi yaratmak arasında bir ayırım geçmiyor akıllarından. Oysa, bu ayırımın, atom başlıklı hiç bir kıtalararası füzenin kısaltamaya-

cağı kadar büyük bir uçurum anlattığını unutmamak gerek. Dünya, firavunlardan da, İskender'den de, Napoleon'dan da, Hitler'den de, Stalin'den de korkmuştu. Ne kattı bütün bu «dehşet verici» adlar insanın mutluluğuna? Bugünün «büyük» devletleri de, isterlerse, korkutabilirler insanlığı. Korku, ne korkana, ne de korkutana yaramıştır uzun sürede. Korkan, «ölümden de öteye köy var mı?» der, geçer; korkutan, korkunçluğuyla başbaşa kalır, aynada bile bakamaz, dayanamaz kendine.

«Büyük» geçinen devletlerde aydınların sorumluluğu, bir kat daha ağır olsa gerek, başka yerlerdeki aydınlardan. Yirmi birinci yüzyıla geçiş teknolojisine dayanarak, yalnız kendi ulusal çıkarlarını sağlamakla görevli çağdaş bir Talleyrand olmak marifet değil pek. «Büyük» devletlerde aydınların asıl sorumluluğu, bütün insanlığı görmeye, bütün insanlığı düşünmeye, bütün insanlığa yararlı olmaya yöneltme yolunda çalışmak kamuoylarını, hükümetlerini, etkili çevrelerini, yetkili kişilerini. Bilmem kaç megatonluk bombalarını, dev uçaklarını, dağ gibi savaş gemilerini, çölde kum sayısı kadar ordularını, çelik karınca sürülerine benzer tanklarını, gözdağı vermek için az gelişmişlerin gözlerinin içine sokmak hangi sorununu çözüme bağlıyor insanlığın? Marifet mi, böyle davranmak «büyük» devletler için? Bunun yerine, bilginlerini, sanatçılarını, düşünürlerini, devlet adamlarını şu «hepimizin ortak malımız olan küçük dünyanın sorunlarını» çözümlemekte kullandırmak, bütün kaynaklarını, olanaklarını bu yola koymak önemli olan, kalıcı olan. Hem de gecikmeden.

Victor Hugo'nun şu sözler: «Yaşadığımız çağda, gelecek, çabuk geliyor. Neredeyse, gelecek yarın değil bugün başlıyor, denilebilir.» Bu yüzden, «bugüne yarınlar katmaktan yana» Hugo. Yalnız, «katılacak yarının ölçüsünü kaçırmamalı» diyor.

Bugünlere yarınlar katmasını beceremezsek, yarınları olmayabilir insanlığın. Emrah'ın sözleri çıkar karşımıza o zaman:

«Cihan tabip olsa kapanmaz yarem!»

16 Mayıs 1974

Amerikan toplumunun büyük yanlarıyle küçük yanlarını bir Watergate olayı ortaya koymaya yeter de artar sanırım. Bir devlet başkanı — yardımcıları ile, danışmanları ile birlikte — bu duruma düşebiliyor işte! «Et kokarsa tuz konur ya tuz kokarsa ne konur?» diye sorar bir atasözümüz. Paul Valéry'nin parmak bastığı o yanılgıyı somut olarak görüyoruz. Watergate olayında: «Varılacak yere erişince, tuttuğumuz yolun en iyi yol olduğunu sanırız.» Oysa, yolun nereye götürdüğü kadar, nasıl götürdüğü, ne nitelikte olduğu, nerelere uğradığı, yolsa nasıl gidildiği de önemli.

Başkan Nixon'a karşı *Time* dergisinden *Newsweek'e, New York Times, Washington Post, Chicago Tribune, Los Angeles Times, San Francisco Cronicle, Denver Post*'a kadar, Amerikan basınında yazılanları çizilenleri bizim «millî cephe» muhalefeti izledi mi? İzlediyse, bütün Amerikan basınının (onlardan geniş, alıntılar yapan Batılı basını da katın) — NATO'nun en güçlü üyesinin Başkanına karşı bu yayınlarını gördükçe — «komünistlerin, anarşistlerin» eline geçmiş olmasından çoktan kuşkulanmıştır! Bu «yıkıcı» davranışlar karşısında FBI, CIA uyuyor mu? «Kızıllar» Amerikan Senatosu, Temsilciler Meclisi komisyonlarına, yargı organlarına, yönetim birimlerine nasıl olmuş da kimselere sezdirmeden böylesine sızıvermişler!

Belki böyle düşünürler, özgürlüğü, yurtseverliği yalnız kendi tekellerinde sayanlar. Aslında, bu özgürce davranış, bu sorumluluk anlayışı övünülecek bir büyüklük Amerikan toplumu için: Bir devlet Başkanını — yardımcılarıyle, danışmanlarıyle birlikte — yasalar uyarınca, istifa ettiren, hesap vermeye çağıran düzeni kurmuş ülkelerin sayısı kaça ulaşır

dünyada? Doğrusu, dünya kamuoyu, yalnız iğrenme ile değil, aynı zamanda imrenme duygularıyle de bakıyor Atlantik ötesinde olup bitenlere. Batılı anlamında demokrasi ne demek, Amerikan çeşitlemesi nasıl oluyor, uçurumları ile, dorukları ile görüyor herkes.

«Özgürlükçü demokrasi», «insan haklarına saygı», «çoğulcu düzen», «Anayasanın üstünlüğü» kavramlarını, kulaktan dolma birer «laf» olarak değil, gerçek anlamlarıyle kavramış, bunları içtenlikle ülkü saymış toplumlara, kişilere vergi bu özgürlük, bu sorumluluk duygusu. Oysa, hem Amerika'da, hem de başka ülkelerde; böylesine yüce kavramları; kendi çıkarlarına yaradıkları ölçüde yaradıkları sürece üstün tutar görünme eğiliminde olanlar da var.

Kimi toplumlarsa, milyonlarca ayaklı, milyonlarca kollu, ama tek başlı, tek yürekli ejderhalara benzetilmek isteniyor. Dev eller çelikten parmaklarla yoğurup tek kalıba dökme çabasında böyle toplumların üyelerini. Sağda olsun, solda olsun. Batılı anlamında özgürlüğün, insan haklarının yok sayıldığı toplumlarda, anlaşmazlık çıkınca yöneticiler konusunda, kimin suçlu, kimin suçsuz, kimin haklı, kimin haksız sayıldığını, kimin övülüp kime sövüleceğini «yukarıdakiler» bildiriyorlar. Kızmak mı gerek birisine? Söylüyorlar kime kızacağınızı; bu «kızacağınız», ister günümüzün, ister 2500 yıl öncesinin insanı olsun! Beğenmek mi gerek birisini? Kimi beğeneceğinizi gösteriyorlar. Düşünmek, tartışmak mı istiyorsunuz? «Yukarıdakiler» gibi düşünmek, onların vardıkları sonuçlara varmak yolu ardına kadar açık herkese!

Öyle Watergate gibi olaylar, basını, kamuoyunu, yasama komisyonlarını, yargı organlarını günlerce, aylarca oyalamıyor böyle toplumlarda. «Kol kırılır, yen içinde» kuralı geçerli. Ya da, bir gün, filâncanın «vatan haini» olduğunu, bu yüzden de «tasfiye» edildiğini bildirebilir «yetkililer». Yurttaşlar da diledikleri gibi kızabilirler. Böylelerine, diledikleri gibi sövebilirler: Özgürlüğün bu çeşidine sınır yok!

Watergate olayına karışmış bir sürü «önde gelen» Ame-

rikalı arasında, belki de en acınılacak sanıklardan biri, Nixon'ın halkla ilişkiler yardımcısı, Jeb Stuart Magruder. Genç bir adam sayılır bu Magruder: 39 yaşında kamusal yaşamı sona eriyor. Neden mi? Yalan tanıklık ettiği için, on ayla dört yıl arasında ceza görebilecek. Duruşmasında şöyle demiş:

«Ne yaptığımı biliyorum, Sayın Yargıç; siz de ne yaptığını biliyorsunuz. Tutkumla ülkülerim arasında bir yerde, ahlâk pusulamı yitirdim. Kendnimi, aa-babamın, benimsediğim ilkelerin, ya da ahlâk içgüdülerimin benim için çizmedikleri bir yolda buldum. Bu yol beni, bu mahkemeye getirdi.»

İlginç açıklamalarda bulunuyor Magruder: Bir gazeteci çekilmiş Başkana dostça davranmıyor muydu, Nixon'ı hırpalıyor muydu? Nixon bu gazetecinin bir komünist ajanı olduğunun yayılmasını isteyince, hemen «baş üstüne!» deyip, nasıl gereğini yaptığını anlatıyor. Büyük bir saflıkla — ya da öyle görünerek — neye güvendiğini belirtiyor: «Yaptığımız bir yanlışı, elimizdeki siyasal güçle silemeyecek olduğumuzu düşünemezdik.»

Magruder anılarını da yayınlamış: «Bir yalanla birlikte yaşamanın ne güç olduğunu öğreniyordum... Birbiri ardına günlerce yalan söylemek, gitgide daha karmaşık, daha güç denetlenir bir masal uydurarak gerçekleri örtmeye çalışmak, korkunç bir yük oluyordu insanın kafasına.»

Ne denir? Atasözümüz söylemiş gerekeni: «Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar.» Bir gerçek de şu: «Gizlide gebe kalan aşikârede doğurur.»

Böyledir işte: Oyunun kurallarına bağlı kalınmazsa, bir gün — nereden, nasıl belli olmaz — patlak verir oyun bozanlık! «Kurallar başkaları için!» demeye kalkışmanın nereye varıyor sonu, bunca örnek gözler önünde değil mi? O bozuk düzenli toplumlara bakarak söylenmiş söz de yardımına koşamıyor, oyunun kurallarını çiğnemek isteyenin: «Yasalar örümcek ağlarına benzerler; sinekler yapışıp kalır; eşek arıları delip geçer.» Oysa, delinmez ağlar da çıkabiliyor oyun

bozanın karşısına. Yanlış hesaplar Bağdat'tan da, Watergate'den de, anayasa mahkemelerinden de dönüyor!

«Kurallar, kurumlar, kişiler, ilkeler benden yana iseler, beni destekliyorlarsa, benim çıkarımı koruyorlarsa, yaşasın kurallar, kurumlar, kişiler, ilkeler! Yok, böyle değilse...»

Kimileri bu düşüncede işte! «Olur mu böyle düşünmek, sonra ne derler insana?» sorusu gelmiyor akıllarına. Aslında, oyunun kurallarına saygılı olmak, herkesin de saygılı olmasını istemek, yine herkesin yararına: Bugün güçlü filâncamız bozamazsa kuralları, yarın ondan daha güçlü falancamız da bozamaz. Bozmaya girişirse kural-dışı düşer.

Ama şu var: Kurallara saygılı olabilmek için, kişinin savunduğu davada gerçekten haklı olduğuna, bir «üç kâğıtçılık» yapmadığına içtenlikle inanabilmesi gerek; benimsediğini söylediği ilkeleri, ülküleri gerçekten yaşaması gerek. Aslında inanmadığı, benimsemediği doğrulara inanmış gibi davrananın başına ne gelmez ki: «Eğreti ata binen tez iner» diyor atasözümüz. Kim söylemişse söylemiş gerçeği:

«Çalışsa bin sene karga bülbül gibi fasih olmaz.
Balonla âsitane çıksa bir âdem Mesih olmaz.»

Bu söze uygun düşüyorsa kimilerin durumu, böyleleri «kural» ile «mural» arasında bir ayırım gözetme yanlısı olamazlar; açıkçası, «kural-mural» tanımazlar pek, işlerine gelmiyorsa oyunun kuralları. Böyleleri için,

«Beraat etse de mücrim, derunu müsterih olmaz»

denmiş; ama, belli değil doğrusu, «müsterih» olup olmadıkları. Olan da çıkabilir, olmayan da.

Çok güç olsa gerek şu politika, şu yöneticilik. «İnsan» kalarak politika yapmak, yöneticilik yapmak herkesin harcı görünmüyor.

Politikacıların, yöneticilerin — hangi rejimde olursa olsun — Orwell'in ünlü *Hayvan Çiftliği (Animal Farm)* yapıtını zaman zaman yeniden okumalarında büyük yararlar var. Yalnız onların değil, seçmenlerin, yönetilenlerin de okumaları gerek: «İnsan» kalarak, yönetilen olmak zorunlu güç olsa da.

Efendilerine — insanlara — karşı ayaklanan hayvanların çiftliğe el koymaları serüvenini anlatır Orwell bu yapıtında. Sömürülenlerden kurtulup yeryüzü cenneti kurma özleminde çiftliğin hayvanları. İnsanları kovduktan sonra, hayvanlar arasında en akıllıları oldukları için, domuzları geçirirler başa. Öteki hayvanlar, eskisi gibi, sonraları eskisinden de beter bir yaşam sürer olurlar. Yöneticilerse, kovdukları insanların köşklerine yerleşirler.

Sonunda, birçok akıl almazlıktan dersler çıkartarak, insanlarla anlaşmaya varma yoluna gider çiftliğin yöneticileri. Bir şölen düzenlenir çiftlikte, bu anlaşmayı kutlamak için. Öteki hayvanlar, ancak, pencere dışından seyredebilirler şöleni.

Orwell, bu şölende insanlarla hayvanların davranışlarını anlatırken, şöyle bitirir yapıtını:

«Dışarıdaki hayvanlar, bir domuzdan bir insana, bir insandan bir domuza, yine bir domuzdan tekrar bir insana baktılar. Fakat hangisinin domuz, hangisinin insan olduğunu bilmek imkânı kalmamıştı.»

Oysa, «insan» olanın — yönetici olsun, yönetilen olsun — böyle durumlarda hangisinin» domuz, hangisinin insan» olduğunu ayırabilmesi gerek, kendi insanlığına saygısı varsa. Yapamazsa bunu, Byron'un verdiği o iyimserle kötümser tanımları arasında bocalayıp durma avuntusuna katlanır insanoğlu: «İyimser, olabilecek dünyaların en iyisinde yaşadığımızı sanır; kötümser de, bunun gerçekten böyle olmasından korkar.»

13 Ağustos 1974

Neler yazılmadı Allende'nin Şili'si üzerine? Neler yazılmayacak ki? İnsanlığın kaderinden bir yaprak Şili. Dünü vardı; nasıl bir bugün yaşıyor, hep okuyoruz, duyuyoruz; bir yarını da olacak. «Durdurun tarihi, inecek var» diyebilir mi Şili'deki Cunta?

Şililileri — bir de oradaki doğal kaynaklara el atmış yabancı sermaye çevrelerini — saymazsak, dünyanın herkesçe unutulmuş bir ucunda, bir gün, seçimleri Allende adlı biri kazandı. Allende Marxist olmasaydı, Marxist olsa da — hiç olmazsa Castro Küba'sı gibi — bir diktatörlük kurmak yerine, demokrasi ülküsüne, geleneğine ölünceye dek bağlı kalmasaydı, böylesine yankı yapar mıydı dünya kamuoyunda Şili'deki darbe? Çok çok, günlük gazetelerin dış politika bölümünde, o alışılmış Güney Amerika haberlerinden birine gözümüz belki takılırdı; ya okurduk, ya geçer giderdik.

Darbeler, diktatörlükler, cunta'lar kıtası Güney Amerika. Orada neredeyse her sabah, merak edenler, saatı sorar gibi, o gün iktidarda kimin olduğunu soruyor. Oysa Allende, «bir gün öldürülürseniz ne olur?» sorusuna, şöyle demişti: «Böyle bir şey olursa, kesin olarak bilin ki, yalnız şu anlama gelecek bu olay: Tutucular, kendi koydukları kurallara uymadılar, onları çiğnediler.»

«Güney» ya da «Latin» Amerika sözü, çoğu zaman, serüven filmlerinin kalıplaşmış görüntülerini anımsatır: Kıraç, ürperti verici bir doğa ortasında, yoksul köylerin güneşten kavrulan tozlu sokaklarında, sıska eşeklerini süren, paçavramsı bol giysileri, geniş saçaklı başlıklarıyle, esmer ten-

li, düşük bıyıklı, gülmesini öğrenmemiş yüzlü yoksul köylüler; tepeden tırnağa silâhlı, atlarını bir baskından bir vurguna koşturan, eşkıya çeteleri; İspanyol soyluluğu kalıntısı görünümlü, kökenlerini o ilk *conquistadores*'lere dayandırma sevdasında, büyük çiftlik ağaları, onların saray - köşkleri, eşkıya benzeri fedaileri; diledikleri an, iktidarları yerle bir eden cunta'lar...

Biraz tarihi eşelersek, bir İspanyol - Portekiz sömürge imparatorluğunun doğuşu ile batışı çıkar ortaya Latin Amerika'da. Siyasal tarihçiler, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde bağımsızlık kazanmış bu ülkelerin serüvenli durumlarını şöyle anlatıyorlar: «İspanyol sömürgeciliği bu toplumlara sağlam bir ekonomik yapı da bırakmadı. Bunun içindir ki, bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren İngiliz ve Amerikan sermayesi bu memleketleri istilâ etti... Öte yandan, bu bölgeye yabancı sermayenin akımı, bölge memleketlerinin iç istikrarsızlıklarına yabancı müdahalesini getirdi ve bu da buhranları daha kompleks bir biçime soktu.» (Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih, 1789 - 1960*, Ankara, ikinci baskı, 1973, sah. 382 - 383).

ABD, daha XIX. yüzyılın ilk çeyreği sonunda, 1823'te, Başbakanın adını taşıyan «Monroe Doktrini» ile, «Amerika, Amerikalılarındır» diye bildirmişti dünyaya. Şöyle özetliyor bundan sonraki durumu Sayın Armaoğlu:

«Coğrafî yakınlık ve Monroe Doktrini dolayısıyle, Orta ve Güney Amerika'nın geri kalmış memleketleri, Amerika'nın geri kalmış memleketleri, Amerika'nın üretimi için en tabiî dış pazarları teşkil ediyordu. Bunun dışında da bu iki bölgenin tabiî kaynakları da Amerikan işadamları için verimli yatırım alanları teşkil etti...

Bu ekonomik menfaatlerin genişlemesi ise Amerika'yı, kendi sınırları dışındaki alanlara yayılma politikasına götürdü. Birleşik Amerika'nın kendisi sömürge halinden bağımsızlığa geçtiği için, Orta ve Güney Amerika topraklarına yer-

leşerek sömürgecilik yoluna gitmedi. Bunun yerine bu memleketler üzerinde, borç verme, yatırım yapma ve ihracat yoluyle, kuvvetli bir ekonomik nüfuz kurdu ki, bu, Birleşik Amerika tarihinde *Dolar Diplomasisi* devrini teşkil eder. Dolar diplomasisi ise Latin Amerika memleketleri üzerinde Birleşik Amerika'nın politik nüfuzunun artması sonucunu vermiştir. Çünkü bu memleketlerin iç ve siyasal istikrardan mahrum oluşu Amerika'nın ekonomik menfaatlerini tehlikeye soktuğundan, her siyasî buhran çıkışında Amerika bu memleketlerin içişlerine müdahale ederek, siyasal istikrar ve barışın sağlanmasına çalıştı. Bu, *Pax Americana*, (Amerika'nın barışı) idi. 1904 yılında Başkan Theodore Roosevelt şöyle demişti: «Eğer bir Amerika devleti yabancılara adalet sağlayamazsa ve Birleşik Amerika vatandaşlarının hak ve menfaatlerine karşı zararlı hareketler yaparsa veya yapılmasına göz yumarsa, Birleşik Amerika'nın milletlerarası polis kuvveti rolünü oynamaya hakkı vardır.» (sah. 374 - 375).

ABD'nin bu «tekelci nüfuzu», biçimden biçime girerek, alanını dünyaya yayarak güçlenecek, süregidecek. Bu arada, «Amerika, Amerikalılarındır» ilkesi, Sayın Armaoğlu'nun deyimiyle, «âdeta, Amerika, Amerika Birleşik Devletleri'nindir» anlamına gelecek. Bu yüzden, New York limanının girişini süsleyen ünlü Özgürlük Anıtı'nın meşalesi, parıltısını, Orta ve Güney Amerika ülkelerine bir türlü iletemiyor. Tersine, özgürlük ışıklarını bir kurşunla söndüren, zorba serüvenci, halkını düşünmez — ama ABD yanlısı — güçlü adamlardan, *caudillos*'lardan, diktatörlerden yana çıkar bütün ABD hükümetleri.

Bunlar kaplamış bütün kıtayı. *Der Spiegel*'in (24 eylül 1973) tarihli sayısındaki karikatür pek abartma sayılmaz; Güney Amerika kıtasını, bir general görüntüsünde çizmiş sanatçı, Latin Amerikalı bir general: Başı Kolombiya ile Venezüella'nın bir parçası; kolu Peri, Bolivya, Paraguay; göbeği Brezilya; sağ ayağının yandan görünüşü Uruguay, Arjantin. Yeni takılmış bir kılıç gibi, Şili sarkmış belinden.

Yıllar önce, her ülkenin açıklarını, büyük-küçük yanlarını, bağışlatıcı bir gülümseme ile anlatma ustası George Mikes'in Güney Amerika gezisinden izlenimlerini okumuştum *(How to Tango,* Penguin, 1966). Şili, bütün o kıtada yadırganacak bir yer olarak belirmişti. Hep bilirdik, Şili'nin, And dağlarının batısında, kuzeyden güneye bir şerit gibi uzadığını; başlıca ürünün bakır ve nitrat olduğunu. Ama, Mikes, nasıl da şaşırmıştı Şili'de! Hele öteki ülkeleri gördükten sonra.

Bütün Güney Amerika ülkelerini anlatır Mikes, kitabında. İşi alaya alır gibi yapsa da, bir burukluk, bir karamsarlık sarar okuyanı. Şili, o karanlıklar ortasında, yeşil bir bahçeye açılan, çiçekli bir pencere sanki. Şili'ye giderken halkını varlıklı bulmayacağını düşünmüş Mikes; düşündüğü gibi de çıkmış; ama, herkes iyi giyimli, hali vakti yerinde görünmüş ona. Şilililer için, «Avrupa'dakilerden daha Avrupalı» diyor. Güney Amerika ülkelerinin o mutsuz özelliği, rüşvet, dalavere, toplumsal çürüme bile, söz edilmeye değmez ölçüdeymiş. Yine akıl almaz bir şey: Seçimler hep dürüst işlermiş! Ya polis?, rüşvete falan aldırmıyor, suçluları bırakmak yerine, yakalıyormuş! Bu kıta için şaşılacak bir başka durumla da karşılaşmış: Şili'de, orta sınıfa benzer bir topluluk bile var!

Ne der Mikes, şimdi gitse Şili'ye? Sokaklarında kurşuna dizilenler, stadyumlar dolusu tutuklular Şili'sine? Aranılan evlerden sarkıtılması zorunlu kılınmış beyaz çarşaflarla, teslim olmuş (ama, kime?) bir kente dönüşmüş Santiago! Duvarlardaki «Viva libertados» yazıları siliniyormuş. Peki ne yazılıyor bunun yerine?

«Ailende olayı», her yanıyla, «Castro olayı»nı aşmışa benzer. Castro seçimle gelmemişti iktidara: İktidarı, bir zorbadan, silâh gücüyle, zorla almıştı; seçimle-seçimsiz, gitmek niyeti de yok. Eskiyle kıyaslanamasa da, herkes biliyor diktatörlük olduğunu Küba'da. Oysa, Batı demokrasisi düzenine, kavramlarına içtenlikle bağlı ülkelerde, Allende Şili'si

için, «Marxist de olsa, demokrasi var orada» denmişti. Bu yüzden, Castro'ya cömertçe uzattıkları yardım ellerini Allende'den esirgemiş irili ufaklı Marxist devletlerin şimdi döker göründükleri timsah gözyaşları bir yana, Batılı demokrasiler dünyasında, «Oh oldu Allende'ye!» diyen çıktı mı? Hangi Batılı devlet adamından kutlama yazısı aldı, cunta'nın başı? Allende'nin yanlışları ne olursa olsun, onun görüşlerine ne ölçüde karşıt ya da ters düşerlerse düşsünler, demokrasi bilincine gerçekten varmış çevreler, cuntanın hangi davranışını doğru buldular?

Batı'nın Marxist olmayan, ama oyunun kurallarına tam bağlılık içinde demokrasi yanlısı gazetelerinde (örneğin *The New York Times, Le Monde, The Times, Manchester Guardian, Frankfurter Allgemeien, Journal de Genève...)* ya da büyük dergilerinde (örneğin, *Time, News Week, Der Spiegel, L'Express...),* Allende'yi eleştirseler bile, cunta'nın davranışını onaylayan, beğenen, haklı bulan yazı görüldü mü?

Güney Amerika halkına XIX. yüzyıl başlarında ilk bağımsızlık atılımını verdirmiş olan Francisco de Miranda, Latin Amerika tarihinde «Öncü *(El Precursor)* diye anılır. Bolivar bugün de, kaç ülkenin ulusal kahramanı! Öyle görünüyor ki, Allende, mutsuz Güney Amerika halklarının gönüllerinde —yanlışlarından, kusurlarından kendi kanında arınak— her geçen gün biraz daha büyüyecek, biraz daha efsaneleşecek. Gerçeklerin beslediği sönmez bir umudu yansıtan bir insanın anısına ne yapabilir cunta'lar? Kim, hangi parayla satın alabilir, söndürebilir bu umudu, bu sevgiyi?

Geçen ayın sonlarında ölen Nobel ödülü kazanmış, Şilili ünlü ozan Pablo Neruda, «Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde» diyor.

16 Ekim 1973

Bilinen bir uygulamadır: Kimi yabancı elçilikler, kendi ülkelerinin görünümünü dışta olumlu biçimde yansıtmak için, zaman zaman broşürler, bültenler, dergiler, kitapçıklar, ciddîmsi incelemeler gönderirler, etkilemek istedikleri kişilere. O broşürler, bültenler, çoğu zaman, şöyle bir göz gezdirilip bir yana atılır. Bir «Aferin adamlara!» övgüsü, ya da «Hadi canım sen de!» yergisi alırlar çok çok.

Allende Şili'sinin Ankara Büyükelçiliği de böyle bir gazetecik gönderirdi; baskısı kötü, İngilizcesi biraz Latin Amerika kokan bir gazetecik, ara sıra posta kutumuzda çıkardı. Allende Şili'sinin başarılarını, kalkınma atılımlarını anlatır, Allende'nin konuşmalarından uzun parçalar verirdi. Her şeyi gül pembe bir iyimserlikle sunardı bu gazetecik.

Ama o zamanın Şili'sinde, nelerin iyi gitmediğini görmek ve söylemek olanağı da vardı, hem Şilililer hem de yabancılar için: Allende Marx'çı da olsa, Batılı demokrasi ilkelerine bağlıydı Şili. Yabancı gazeteciler diledikleri gibi dolaşırlar Şili'de, her şeyi diledikleri gibi yansıtırlardı dünyaya. «Aklı başında olanlar», «görmesini bilenler», ölçüyü kaçırmayan karşılaştırmalar yaparlar, soğukkanlı sonuçlara varırlardı.

Sonra, darbe oldu Şili'de; sonra, cunta geçti başa. Bugün de yönetim cuntanın elinde. Bugünkü Şili'nin Ankara Büyükelçiliği böyle bir gazete çıkartır mı? Çıkartıyorsa, kimlerin, hangi «başarılarını» anlatır? Nasıl resimler basar? Bilmiyorum. Gelmiyor artık böyle bir gazete. Pek aradığım da yok doğrusu.

Onun yerine, «Türkiye'de Şili Büyükelçiliğinin saygılarıyle» kartını da kapsayan bir zarf içinde, bir başka metin

göndermişlerdi bir süre önce; İngilizce bir metin. Kapağında, «Şili Dışişleri Bakanı Ekselâns Tüm - Amiral Mr. İsmael Huerta'nın, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, 9 ekim 1973'te yaptığı konuşmanın metni» yazılı. Okuyamamıştım o sırada. Geçenlerde, hem *Time*, hem de *Der Spiegel* dergilerinde, Şili'yle ilgili yazılar çıkınca, anımsadım bu söylevi. Bir okuyayım, dedim. Uzun, uzun, uzadıkça uzayan bir konuşma! Dışişleri Bakanının ağzından, Birleşmiş Milletler'de kendini savunuyor Şili'deki cunta. Cunta'nın dış dünyaya seslenen ağzı, daha sözlerinin başında uyarıyor dinleyicilerini: «Ben uzun uzun konuşacağım ama, aslında Şili'de olup bitenler için kimseye hesap verecek değiliz!» demeye getiriyor. Ne var ki, Ekselânsa göre, çok yalanlar uydurulmuş bu konuda; işte, bu yüzden «aydınlatmak» istiyor Birleşmiş Milletler üyelerini! Yoksa, «hiç bir devlet, hiç bir uluslararası örgüt, karışamaz bu işlere; olup bitenler konusunda bir yargı süremez öne!»

Peki, demezler mi böyle konuşan Ekselâns'a: «Bu zahmet niye öyleyse? Ne yoruyorsunuz kendinizi? Bırakın, isteyen düşündüğünü düşünsün!» Dahası da var: «Siz, ülkenizde olup bitenlere kimsenin karışamayacağını söylerken, benim (bu söylev metnini gönderdiklerinizin) düşünce alanımıza karışmak, yanlış - doğru, dünya olaylarına ilişkin yargılarımıza bildiğimizce varmamızı etkilemek hakkını nereden alıyorsunuz? Şöyle ya da böyle düşünmüşüz, hani umurunuzda değildi? Şöyle ya da böyle yargılarımız neden umurunuzda olsun?»

Görmüyor bu çelişkiyi, Ekselâns Şili Dışişleri Bakanı ile, onun Ankara'daki Büyükelçiliği. Senor Huerta anlatıyor, anlatıyor, anlatıyor nasıl bir gidişten kurtardıkları ülkeyi. Onun yerine ne koyduklarını boşuna aradım sayfalar boyunca. Yok! Bütün söylediklerini — boşta bulunup — doğru kabul etsek de, bütün doğruyu söylemiş sayabilir miyiz Ekselânsı? Sanmıyorum.

Bu başlık benim değil, *Time* dergisinin; 31 aralık 1973

sayısından. Bu başlık altında, *Time* yazarı, yeni Şili'yi, cunta Şili'sini anlatıyor. Yazar, Eylül Darbesi'nde de Santiago'da imiş. Karşılaştırma yapabiliyor.

Time yazarının ilk şaştığı, havaalanına inince, taksi bulabilmesi. Allende'ye karşı grevler döneminde, bulunamazmış kolayca. Duvarlar da, renk renk, propaganda sloganlarından kurtulmuş: Cunta, duvarların badalanmasını buyurmuş. Gazetecilerin, politikacıların, diplomatların oturup konuştukları barlarda, kahvelerde, «solcular», Şili'ye sığınmışlar, artık görülmüyormuş: Ya ülke dışı edilmişler, ya tutuklanmışlar, ya elçilikler ya da başka «sağlam» yerlere sığınmışlar.

Asıl olumlu değişiklik, yazara göre, bakır üretimindeki artıştaymış. Öte yandan, yiyecek fiyatları % 300 yükselince, çiftçiler toprağı yeniden işlemeye başlamışlar. Ama, *Time* yazarı, Cunta'nın en olumlu davranışı olarak bakın neyi gösteriyor: Cunta, devletleştirilmiş 115 ortaklığın, eski sahiplerine geri verileceğini bildirmiş! Bir de şu: Cunta, Allende'nin devletleştirdiği 500 - 700 milyon dolar değerindeki Şili bakır madenlerinin Amerikalı eski sahiplerine zarar - giderin ödeme görüşmelerine girmek isteğindeymiş!

Övüyor, bu geriye dönüş davranışlarını *Time* yazarı: Bütün bunlar, Cunta'nın saygınlığını bir arttırmış ki yabancı yatırım çevrelerinde! Amerikan bankaları hemen 150 milyon dolarlık bir kredi açmışlar Cunta'ya. Kanada, Batı Almanya, İngiltere bankaları da aynı yoldaymış. Oysa, yine *Time* yazarına göre, Allende, yönetiminin son ayında, hiç bir yabancı kaynaktan kredi bulamıyormuş.

Time yazarı bu kadarla kalsa ya! Bu kadarla kalsa, «*Time* yazarı» olmaktan çıkar, Güney Amerika ve Şili'de iş ve vurgun peşinde koşan çevrelerin sözcülerine, pohpohlayıcılarına benzerdi. O zaman *Der Spiegel* dergisinin de 31 aralık 1973 günlü sayısında görüşleri özetlenen, Alman Hıristiyan - Demokrat Parti yanlısı, Güney Amerika'da pazar arayıcılarının akıl hocası o arabulucudan ne farkı olurdu *Time* yazarının?

Bu gibiler için «özgürlük - mözgürlük», «adalet - madalet», «insan hakları falan filân» anlamsız «laflar! Onlar için önemli olan «kâr oranı», «bilanço», «ne yatırdım - ne kaldırdım?» hesapları.

Bu kadarla kalmıyor işte, *Time* yazarı. Tablonun karanlık renklerini de veriyor az buçuk: Ücretler % 70 artmış ama, hayat pahalılığındaki artış % 120. Ekmek fiyatı % 350, yemeklik yağ fiyatı % 400, benzin fiyatı % 700 yükselmiş. «Şili'de bakır var» der gibi, soğukkanlı bir anlatımla, şöyle diyor *Time* yazarı: «Birçok yoksul Şilili aç dolaşıyor.»

Üstelik, hâlâ, moral bozucu bir korku havası da sürüp gitmekte. Sokaklarda silâhlı birlikler dolaşıyor, geceleri silâh sesleri işitiliyormuş. Rastgele öldürmeler durmuş olsa bile, ölüm cezaları verilip uygulanıyormuş. Ölenler, Cunta'nın verdiği sayıları çok aşmaktaymış. Binlerce kişi, sorgusuz, yargılamasız, tutuklu bugün de. Siyasal partiler dağıtılmış. Seçim için en yakın tarih olarak iki yıl sonrasını düşünüyormuş Cunta.

Time yazarı bildiğine, söylediğine göre, belki de Ekselâns Şili Dışişleri Bakanı ile, onun Ekselâns Büyükelçisi de biliyorlardır: Şili Anayasasında yapılan son bir değişiklik uyarınca, bir Şilili, yurt dışında bulunurken, Şili hükümetini (Cunta'yı) yerici sözler ederse, otomatik olarak Şili vatandaşlığını yitirmekteymiş!

Bütün bunlardan sonra, Ekselâns Şili Büyükelçisinden bir isteğim var: Buyruğu altındaki görevlilere buyursa da, adımı, bu gibi «belgeleri» gönderdikleri kişiler çizelgesinden siliversinler! Olur mu?

Oh, dünya varmış! Teşekkür ederim. Ya da onların diliyle: «Gracias, senor!»

22 Ocak 1974

"İnsanca Yaşamak", Seha L.Meray'ın yayın-evimizde çıkan ikinci kitabı.

Meray, aydındı.

Meray, bilim adamıydı.

Meray, "pirefesür" değil, profesördü.

1977 yılında yitirdiğimiz bu büyük bilim ve düşünce adamının denemelerini okurken, bu yargılara siz de katılacaksınız.